

«VARLIQ» JURNALI VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

1979-1995

Nezakət İsmayılova

Bakı-2009

144s

NƏZAKƏT İSMAYİLOVA

**«VARLIQ» JURNALI VƏ
AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI**
(1979-1995-ci illər)

**Bakı
«Nurlan» – 2009**

«Varlıq» dərgisinin 30 illik yubileyinə həsr edilir

Redaktor: - **Teymur Əhmədov**
filologiya elmlər doktoru, professor

Nəzakət İsmayılova.

«Varlıq» jurnalı və Azərbaycan ədəbiyyatı. (1979-1995-ci illər)
Bakı, «Nurlan», 2009, - 136 səh.

Monoqrafiyada «Varlıq» dərgisinin yarandığı tarixi şəraiti, inkişaf yolu, ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq örnəkləri sistemli şəkildə öyrənilir və zəngin elmi faktlar əsasında araşdırılaraq təhlil edilir. Quzey Azərbaycan ədəbiyyatına isə daha çox üstünlük verilir.

Müəllif bu monoqrafiyanın ardı olaraq «Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı yeni mərhələdə və yaxud «Varlıq» ədəbi məktəbinin nümayəndələri» adlı dərs vəsaitini çap etmişdir.

4702000000 /
N - 098 - 2009 *Qrifli nəşr*

© «Nurlan», 2009

«VARLIQ» JURNALININ YARANDIĞI TARİXİ

ŞƏRAİT VƏ İNKİŞAF YOLU

Qədim mədəniyyətə malik Azərbaycan xalqının tarixində ən faciəli hadisələrdən biri olan 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən sonra xalqımızın ayrı düşmüş iki böyük qrupu arasında siyasi – ictimai, mədəni əlaqələrin pozulması bütün sahələrdə olduğu kimi, ədəbiyyat, mədəniyyət və mətbuat sahəsində öz mənfi təsirini göstərdi.

Son dərəcə mürəkkəb və ziddiyyətli sosial - siyasi hadisələrlə zəngin olan Azərbaycan mətbuatı müxtəlif dövrlərdə intibah və tənəzzül halları keçirərək Azərbaycan xalqının və Azərbaycan mədəniyyətinin məruz qaldığı bütün ideoloji hadisələri özündə əks etdirmişdir. İlk zamanlarda yolların bağlanması, gediş gəlişin qadağan edilməsi nəticəsində ədəbiyyatda qohum - qardaş həsrəti, əlaqələrin pozulmasından doğan bir nostalgiya ifadə olunurdusa da, bu ayrılıqdan doğan siyasi məsələlər Azərbaycan dili və mədəniyyətini məhv etmək istəyən və belə bir siyasət yürüdən İran mürtəcə dairələrinin bütün zülm və təqiblərinə baxmayaraq¹, xalqın milli iradəsini qıra bilməmişdir.

150 ildən artıq tarixə malik olan Azərbaycan dövrü mətbuatı artıq Azərbaycanın bölünmüş ərazisində meydana gələrək formalaşmışdır. Şimali Azərbaycanda Azərbaycan dilində nəşr olunan ilk qəzet «Tatar xəbarı» (Azərbaycan xəbərləri) 1832-ci ilin yanvar ayında o vaxtlar Qafqazın mədəni mərkəzi olan Tiflis şəhərində rus məmurları tərəfindən buraxılır, daha doğrusu, rus dilində çıxan «Тифлисские ведомости» qəzetini 1830 – cu ildə

¹ Xəndan Ç. Uğur yolu (Cənubi Azərbaycanda ədəbiyyat, mətbuat, maarif və incəsənət. Azərbaycan ədəbiyyatında cənub mövzusu). – B.: Azərnəşr, 1987, c.150

fars, 1832-ci ildən Azərbaycan dilində tərcüməsi kimi nəşr olunur¹.

Əslində isə bu qəzetlər Rusiya imperiyasının rəsmi dövlət fərmanlarını və qərarlarını yayan orqan idi və Azərbaycan milli-mədəni təfəkkürünün inkişafında bunun ciddi rolu ola bilməzdi. Ona görə də Azərbaycan milli mətbuatının tarixini 1875-ci ilin 22 iyulundan nəşrə başlayan «Əkinçi» qəzeti ilə başlamaq daha məqsədəuyğundur.

Cənubi Azərbaycanda isə işıq üzü görən ilk qəzet 1858-ci ildə Təbrizdə çıxan «Azərbaycan» qəzeti olmuşdur². Tehrandə çıxan «Vəqayeye-ettifaqiyye» qəzeti (1851 – ci ildən nəşr olunmuşdur) bu barədə belə məlumat verir: Bu günlərdə (1275 h.q.-1858 m.-N.İ.) Azərbaycan və başqa yerlərdə baş verən hadisələri yaymaq üçün Təbrizdə qəzet nəşr edilməsinə icazə verilmişdir. «Vəqayeye-ettifaqiyye» qəzetinin haqqında məlumat verdiyi bu nəşr – «Azərbaycan» qəzeti idi. Həmin qəzet «Azərbaycan», «Əxbari-darüssəltənəyi –Azərbaycan», «Ruznameyi-vəqayeye-şəhri-məmləkəte-məhruseye-Azərbaycan», «Əxbari-milliyeyi-məmləkəti-Azərbaycan» və başqa adlar ilə uzun müddət fəaliyyət göstərmişdir. Qəzet 1880-ci ildə adını dəyişmiş və 1883-cü ilə qədər «Təbriz» adı ilə nəşr olunmuşdur.

Lakin bunlar Azərbaycan dövrü mətbuatının əsasını qoya bilməmiş, 1875-ci ildə Azərbaycanın görkəmli maarifpərvər xadim Həsənbəy Zərdabi «Əkinçi» qəzetinin nəşrinə başlamışdır. Bununla da təkcə Şimali Azərbaycan ərazisində deyil, bütün Azərbaycanda milli mətbuatın yaranmasına təsir göstərmişdir. Bunun nəticəsində 1890-cı illərdən başlayaraq Cənubi Azərbaycanda da Azərbaycan

¹ Azərbaycan dövrü mətbuatı .(1875-1917). Biblioqrafiya. B.: Azər nəşr 1993 – c 3

² Cənubi Azərbaycan tarixinin öçerki (1828-1917) B.: Elm ,1985 c236

və fars dillərində yeni mətbu orqanları: «Şəbnamə», «Təbriz», «Mədəniyyət» və b. nəşrə başlamışdır¹.

XIX əsrin son rübündən, yeni milli mətbuatın yarandığı tarixdən indiyədək bəzən uzun, bəzən də qısa ömürlü onlarca anadilli qəzet və jurnal yaranmış, lakin rəsmi İran dairələrində və sonralar Pəhləvi diktaturasında Azərbaycan dili üzərində rəsmi yasaq fəaliyyət göstərdiyindən xalqa xidmət missiyasını yerinə yetirə bilməmişdir.

Məşrutə hərəkatı dövrü mətbuat aləmində müəyyən qədər canlanma nəzərə cərpəsə, bu dircəlmə mürtəce hakim dairələr və xarici istilacıların təzyiqi qarşısında sürəkli ola bilməmişdir. Lakin bu az müddətdə ana dilin istibdad buxovlarından azad olunmasından Azərbaycan xalqının qabaqcıl oğulları öz mütərəqqi fikirlərini xalqa çatdırmaq imkanı əldə etmiş, xalqı əsrlərin qəflət yuxusundan ayılmaq onu insana layiq olan həyat və azadlıq yolunda mübarizəyə hazırlamaq, cəhəlat, nadanlıq kimi böyük fəlakətlərdən qurtarmaq üçün ana dilində, hər kəsin başa düşəcəyi yazmağı lazım və vacib bilmişlər². Bu dövrdə Təbriz şəhərində və digər şəhərlərdə ana dilində, qisməndə fars dilində məcmuə və qəzetilər nəşr edilmişdir. Bunlardan «Əncumən», «Azadi», «Subhi - sadiq», «Təməddün», «Fəryad», «Əl - hədid», «Ehtiyac», «Ədəb», «Kamal» və digər qəzetlər, «Gəncineyi - fənun» və «Azərbaycan» məcmuələri xüsusi qeyd olunmalıdır.

1917-1920-ci illərdə Cənubi Azərbaycanda milli hüquqlarının tapdalanmasından cana doymuş xalq öz istiqlaliyyəti və milli azadlığını əldə etmək üçün bir inqilabi hərəkata ehtiyac duyurdu ki, bu da Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin başçılığı ilə baş verdi. Demokrat partiyasının orqanı olan «Təcəddüd» qəzeti 1917-ci il aprelin 2-də Xiyabaninin ümumi rəhbərliyi altında 1920 –

¹ Müsəddiq M. Mirzə Mehdi Şükuhi. B.: yazıcı. – 1988 – c 19.

² Bax: İbrahimov M. Azərbaycan dili. Təbriz, 1945. c 17

ci il sentyabrın 8-dək nəşr olunmuşdur. Fars dilində çıxmasına baxmayaraq, bu qəzetin bəzi sayları Azərbaycan dilində nəşr olunurdu. Milli şuurun oyanmasında bu qəzetin müsbət rolu çox böyük olmuşdur¹.

Bu dövrdə «Təcəddüd» qəzeti ilə yanaşı bir sıra başqa mütərəqqi fikirli qəzet və məcmuələr də nəşr olunmuşdur ki, bunlarında səhifələrində həm siyasi, həm də bədii – publisistik yazılara rast gəlmək mümkündür. Bunlardan «Kargər», «Təkamül», «Gəncineyi - maarif», «Asayış», «Ənkəbud», «Səhənd» və b. göstərmək olar.

Xiyabanı hərəkatı yatırıldıqdan sonra Rza xan Pəhləvi dövründə Azərbaycanda ana dilində mətbuatın və ədəbiyyatın nəşri qadağan olundu. Həmin dövr bütün İranda, xüsusi ilə Azərbaycanda irticanın demokratik qüvvələrə, o cümlədən mədəniyyət və ədəbiyyat xadimlərinə qarşı hücumla keçdiyi bir dövr idi. Bu illərdə nəinki Azərbaycan dilində yaranan mətbuat orqanlarının, hətta fars dilli ədəbiyyatın da mütərəqqi fikirli nümayəndələrinin yaradıcılığının qarşısı alınır.

Rza xan diktaturasının 1941 – ci ildə süqut etməsi ilə ana dilli mətbuatın yenidən dircəlməsi üçün nisbətən əlverişli şərait yarandı. Tarix boyunca davam edən zülm və istismara qarşı mübarizə aparmaq üçün İran Xalq (Tudə) Partiyası (1941) təşkil olunur və 1942 – ci ildə onun Təbriz və digər şəhərlərdə təşkilatları yaranır, mətbuat orqanları fəaliyyətə başlayır. Bu təşkilatın «Xəvəre-no» adlı mətbuat orqanı ətrafında bir sıra mütərəqqi fikirli publisist-şair, ədib və digər qələm ustaları toplanmışdılar. Ərdəbil şəhərində çoxdan nəşr olunan «Cəvdəd» qəzeti xalq hərəkatının tələbləri əsasında öz işini demokratik ideyalar üçün yenidən quraraq, Azərbaycan dilində yazanları fəaliyyətə səsləyir².

¹ Cəfər Xəndan. Uğur yolu. B.: Azərnəşr, 1987 – c. 97

² XX əsrdə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında demokratik ideyalar. 1900-1985-ci illər B.: Elm, 1990.-c. 97.

1941-ci ildə Təbriz demokratiq ideyalar uğrunda irtica və imperializmə qarşı mübarizələrin mərkəzinə çevrilir. Burada təşkil olunan «Azərbaycan Cəmiyyəti» nin fikrini yayan «Azərbaycan» qəzeti özünün birinci sayını 1941-ci il noyabr ayının 1-də nəşr edir. Bu qəzetin məramı və məqsədi Azərbaycan xalqına ana dilinə qarşı çıxanlara, diktatorluğu bərpa etmək istəyənlərə qarşı mübarizəni davam etdirmək olduğundan, xalqın öz milli hüquqlarını bu qədər təkidlə tələb etməsindən qorxuya düşən imperialist qüvvələrin narahatlığına səbəb olur və ana dilində nəşr olunan bu qəzetin yaymasını qadağan etmək fikrinə düşsələr də, buna nail olurlar.

«Azərbaycan» qəzeti ilə yanaşı, Təbrizdə günaşırı çıxan «Vətən yolunda» qəzeti ilk sayından ədəbiyyat həvəskarlarını əməkdaşlığa dəvət edir. Bu dövrdə Cənubi Azərbaycanda «Cövdət», «Ürmiyə», «Qələbə», «Azad millət», «Azər» və b.k. qəzetlər «Günəş», «Demokrat», «Azəri ulduzu», «Fədai» kimi jurnallar fəaliyyət göstərirdi.

Rza xanın 20 illik diktatorluğu dövründə bir səhifə də olsun ana dilində mətbuatı olmayan Azərbaycan xalqı üçün bu qədər qəzet və jurnalların nəşri əsl müvəffəqiyyət idi. Lakin bu xoşbəxtliyində ömrü gödək oldu.

İran dövləti özünün imperialist hamilərinin məsləhəti və göməkliyi ilə Cənubi Azərbaycanın milli azadlıq hərəkatına qarşı onu daxildən sarsıtmaq üçün geniş ideoloji təxribat işi apararaq, gizili diplomatiya vasitələrindən istifadə edərək, uzun müddətli hazırlıqdan sonra 1946 – ci il dekabr ayının 12-də Azərbaycana bir neçə yerdən hücum təşkil etdi. Bu, 1941-1946-cı illərdə əldə olunan nailiyyətləri məhv etmək, həmçinin cənubi Azərbaycan xalqının əsrlər boyunca, xüsusi ilə XX əsrdə böyük qurbanlar bahasına əldə etdiyi nailiyyətlərə qarşı çevrilmişdi. Beləliklə, ana dilində mətbuatın yaradılması mətbuatda milli ruh, milli mədəniyyət ideyalarının yaranmasını qadağan edirdi. Hətta 1949-1953-cü illərdə İranda demokratik hərəkat geniş vüsət aldığı bir dövrdə

milli mətbuatın təşəkkülünə imkan verilmədiyindən, Azərbaycan Demokratik Fırqəsinin «Azərbaycan» qəzeti müəyyən fəsillərdən sonra fəaliyyətini 1947-ci ilin dekabr ayının 2-də mühacirətdə davam etdirmişdir¹.

Cənubi Azərbaycanda anadilli mətbuat, yenə də qadağan olunur, ana dilində olan kitablar və dərsliklər yandırılır, mətbuat aləminə yenədə ölüm qorxusu çökür. Azərbaycan mədəniyyətini Azərbaycan dilini milli mənafədən təbliğ edən mətbuat orqanları tarixən belə cətin, lakin şərəfli bir yol keçmiş, milli – mənəvi dəyərlərimizi, dilimizi, adət-ənənələrimizi, tarixi həqiqətləri özündə əks etdirdiyi üçün daim təqib və təzyiqlərə məruz qalmış, ən müxtəlif bəhanələrlə bağlanmış, qadağan olunmuşdur.

Bu şərəfli tarixi yolu aşağıdakı mərhələlərə bölmək mümkündür.

1. Azərbaycan mətbuatının yaranması -1875 - 1895
2. Azərbaycan mətbuatının təşəkkülü - 1896 - 1905
3. Azərbaycan mətbuatı inqilabi yüksəliş illərində-1906 - 1912
4. Azərbaycan mətbuatı irtica illərində – 1913 -1916
5. Azərbaycan mətbuatı milli azadlıq hərəkatı dövründə 1917-1920
6. Azərbaycan mətbuatı diktatürə dövründə 1921-1940
7. Cənubi Azərbaycan mətbuatı demokratiya və azadlıq mübarizəsi dövründə – 1941 – 1946
8. Cənubi Azərbaycan mətbuatının tənəzzül dövrü 1947-1978
9. Cənubi Azərbaycan mətbuatının dirçəliş dövrü 1979-1990²

¹ XX əsr Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında demokratik ideyalar. Bakı: elm 1990 202 c

² XX əsr Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında demokratik ideyalar. Bakı: elm 1990 202 c

Sonuncu mərhələnin mətbuat tariximizdə xüsusi mövqeyini qeyd etməmək olmaz. Şəhliq rejimini devirmiş inqilabi hərəkət nəticəsində fikir və düşüncələrə, ədəbi – mədəni prosesdə dərin və köklü dəyişikliklər baş vermiş, istibdad dövründə buxovlanmış istedadlar yeni bir qüvvə ilə meydana atılmışlar. Məhz bu dövrdə mətbuat geniş oxucu kütlələrini ana dilində yazıb yaratmış sənətkarlardan M. H. Şəhriyara, Şahirin, Səbahinin, Səhəndin, Yəhya Şeydanın, C. Heyətin, Fərzaninin, H. Nitqinin, Savalanın, S. Salisin, Sönməzin, H. Tərmanın və b. əsərləri ilə tanış etmək imkanı əldə etdi.

Tehranda və Təbrizdə klassiklərin və çağdaş sənətkarların əsərləri ana dilində nəşr olundu. İrtica illərində qadağan olunmuş bir çox kitablar işıq üzü gördü.

Bu dövrdə «Azərbaycan yazıçılar və şairlər cəmiyyəti», «Azərbaycanlıların milli inqilabi cəmiyyəti», «Azərbaycan mədəniyyət işçiləri cəmiyyəti» və s. təşkil olunaraq ədəbi–mədəni həyata öz təsirini göstərməyə başladı. Təsisçilər qurultayı «Cənubi Azərbaycan yazıçılar və şairlər cəmiyyəti» tərkibində altı nəfərdən (G.Səbahi, R.Dəqiq, M.Ə. Fəzanə, Fərhad, D.Şeyxavəndi və H.Düzgün) ibarət müvəqqəti icra komitəsi seçdi.

Qurultayda Azərbaycan şair və yazıçılarının fəaliyyətini genişləndirmək, onların əsərlərinin başqa dillərə, həmçinin xarici ədəbiyyatın ana dilinə tərcüməsi, milli dilin zənginləşdirməsi, ədəbi problemlərə həsr olunmuş tədbirlər keçirilməsi, yeni mütərəqi ideyaların xalq kütlələri arasında təbliği, İranda yaşayan başqa xalqların yazıçı və şairləri ilə həmrəylik və işbirliyi, ana dilində dərs vəsaitinin yaradılması, gənc nəslin zəngin anadilli ədəbi-mədəni irslə tanış edilməsi və başqa məsələlər haqqında fikirlər irəli sürüldü.

Gökəmli Azərbaycan alimi M.Ə.Fəzanə öz çıxışında akedemiya açmaq, milli teatr yaratmaq kimi bir sıra aktual məsələlər qaldıraraq 30 ildən artıq universitet

olmasına baxmayaraq, orada ana dilinin tədrisi barədə heç bir iş görülməmişdir.¹

Çıxış edənlər ədəbi dilin sadələşdirilməsi, oxucu kütlələri, üçün anlaşılıqlı olması problemini də irəli sürərək bu arədə öz qiymətli təkliflərini verdilər. 1979-cı ildən sonra Azərbaycan mətbuatının gülüstanında «Ülkər», «Yoldaş», «Dədə Qorqud», «Koroğlu», «Günəş», «İnqilab yolunda», «Odlar yurdu», «Dirlik», «Yol», «Çənlibel»² və bir çox mətbu orqanları az və çox müddət ərzində fəaliyyət göstərmiş, milli fikrimizin inkişafına öz töhfərənı vermişlər, lakin bunların arasında birinin xüsusi mövqeyi sanbalı var ki, o da otuz ilə yaxın bir müddətdə öz varlığını qoruyub saxlayaraq xalqın yolunda günəş kimi yanan «Varlıq» dərgisidir.

İnqilabdan əvvəl Tehrandə Azərbaycan dərənəyi fəaliyyət göstərirdi. 1979-cu il inqilabdan sonra Azərbaycan dərənəyinin üzvələrindən dok. C. Heyət, dok. H. Nitqi, M. Fərzanə, H. M. Savalan, Səhənd, G. Səbahi, Əziz Möhsüni, Ə. Təbrizi, Katibi, H. Əğnamı və b. Bu cəmiyyətin bir orqanı olan məcəllə nəşr etmək qərarına gəlirlər. Dok. C. Heyət 12 il «Daneşə - pezeşqi» (Tibb elmi) adlı tibb jurnalı nəşr etdiyindən bu sahədə təcrübəsi böyük idi və belə bir məcəllənin nəşrini də öz boynuna cəkdi. Dok. H. Nitqi isə jurnalə «Varlıq» adının qoyulmasını təklif etdi. Jurnalın işıq üzü görməsinə ilk təbrik göndərən M. H. Şəhriyar «Azadlıq quşu Varlıq» adlı şeiri ilə öz xeyir duasını belə verdi:

Hərcənd qutulınaq hələ yox dərliğımızdan,
Amma bir azadlıq doğulub varlığımızdan.
«Varlıq» nə bizim təkcə azadlıq quşumuzdur,
Bir müjdə də vermiş bizə həmkarlığımızdan.

¹ XX əsr Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında demokratik ideyalar. Bakı: elm 1990 202 c

² Azər oğlu B. yandırılan kitablar // azərbaycan müəllimi 1982 24 fevral 1998 23 c

Bəh-bəh, nə şirin dilli bu cənnət quşu tuti,
Qəndin alıb ilham ilə dindarlığımızdan.
Dil açmada karlıq da gedər, korluğumuz da,
Çün lallığımız doğmuş idi karlığınızdan.
Düşməni bizi əlbir görə, təslim olur. naçar,
Təslim oluruq düşməyə naçarlığımızdan.
Hər inqilabın vur-yıxı son bənnəliq istər,
Dəs tur gərək almaq daha memarlığımızdan.
Hüşyar olasız düşməni məğlub edəçəksiz,
Düşmənlərimiz qorxuru hüşyarlığımızdan.
Birlik yaradın söz bir ola biz kişilərdə,
Yoxluqlarımız bitdirəcək varlığımızdan.¹

Jurnalın ilk sayı nəşrə hazırlanarkən 1979-cu il aprel ayının 11-də Azərbaycan xalqının vətənpərvər oğlu və böyük şairi Bulud Qaracorlu Səhənd dünyasının dəyişdi. Jurnalın ilk sayının 16 – cı səhifəsi bu kədərli hadisəyə həsr olunaraq Səhəndin xatirəsini əbədləşdirdi.

Yeni yaranan jurnal bir sıra çətinliklərlə üzləşməli oldu. Hər şeydən öncə ana dilinin imlasının möhkəm qaydalarını hazırlamaq lazım idi. Məlumdur ki, Ərəb əlifbasından istifadə edən türk dilli xalqlarda vahid orfoqrafik qaydalar yoxdur. Xüsusi ilə saitlərin yazılmasında identik qaydaların olmaması bir çox imla problemləri doğururdu. Jurnalın redaksiya heyəti xüsusi ilə görkəmli alim H. Nıtqi bu sahədə böyük işlər görərək az bir vaxt ərzində orfoqrafiyada nizam – intizam yaratmağa nail odular. Müxtəlif dikritik işarələrin köməyi ilə hər səs üçün bir hərf işləyib hazırlamaq mümkün oldu.

İkinci bir çətinlik əsrlər boyu ana dilində məktəbin olmaması nəticəsində əhalinin geniş kütlələrinin bu dildə savadının olmaması ilə bağlı idi. Bu isə Azərbaycan dilində nəşr olunan kitablara az tələbat göstərilməsinə, onların

¹ Şükürova E. M. H. Şəhriyar (Həyatı, mühiti yaradıcılığı)
monoqrafiya. B.: Azərnəşr

tirajının aşağı olmasına gətirib çıxarırdı. Az sayılı nəşrlər isə özünü doğrultmur və zərərə işləyirdi. Lakin bütün bunlar yüksək entuziazmla irəli atılmış jurnal əməkdaşlarını qorxutmadı. Əvvəlcə Azərbaycan dərnəyinin mətbu orqanı kimi nəşrə başlayan «Varlıq» ikinci sayından etibarən müstəqil bir jurnal kimi öz nəşrini davam etdirdi. «Varlıq»-ın qarşıya qoyub həll etmək istədiyi problemlər arasında ikisi xüsusi ilə seçilir:

Xalqın mənşəyi və varlığı, ana dili uğrunda mübarizə

Azərbaycan ədəbiyyatının nəşrinə və təbliğinə də jurnalın səhifələrində geniş yer verilir. Bu iş əsasən üç istiqamətdə aparılır: ayrı-ayrı şair və nasirlərin yaradıcılığına və ədəbiyyatşünaslığa dair elmi – tədqiqi məqalələr yazılır, ədəbi hadisələrə qiymət verilir və nəhayət, ədəbi – bədii nailiyyətlərimiz xarici ölkələrdə təbliğ edilir. Bununla əlaqədar qeyd etmək yerinə düşər ki, xaricdə soydaşlarımızın yaratdıqları Azərbaycan cəmiyyətləri tərəfindən Azərbaycan və ingilis dillərində nəşr olunan «Reform» (Amerika), «Stokholm tribün» (İsveç) və b. jurnallar «Varlıq» dərgisini özlərinə həmişə nüsxə saydıqlarını yazırlar¹.

«Varlıq»ın uğurlarından biri də «Sönmüş- çıraq»ları yandırmağa qeyrət göstərməsidir. Adı və sənəti oxuculara bəlli olmayan şair və mütəfəkkirlərin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat, əsərlərindən nüsxələr jurnalın səhifələrində ardıcıl olaraq nəzərə cəlb edilir.

Otuz ildən artıqdır ki, «Varlıq» jurnalı bir an belə yorulmaq bilmədən xalqına xidmət edir. Bu müqəddəs və şərəfli yolda mətn addımlarla irəliləyir. Jurnalın bütün dünyaya səpələnmiş oxucu auditoriyası da öz sevimli nəşrləri qarşısında borclu qalmır, onun hər bir uğruna məktub, teleqram və çağdaş dünyanı başqa kommunikasiya

¹ Ustad Seyid Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar. Divani-Türki. Bakı, Ozan nəşriyyatı-1997. c 164

vasitələrinin köməyi ilə qeyd edirlər. Jurnalın hər il dönümü oxucular üçün bayrama cevrilir. Mübaligə etmədən demək olar ki, jurnala həsr edilmiş şeir, təbrik, məqalə və tətqiqatlardan artıq böyük bir «Varlıqnamə» tərtib etmək mümkündür. Şəhriyarın ardınca Şikar Məstəli, Əli Əbdü, R. A. Qartal, Şahmar Əkbərzadə, Nəriman Həsənzadə, Bəxtiyar Vahabzadə, Məhəmmədəli Müsəddiq və onlarca başqaları jurnala şeirlər həsr edərək onun fəaliyyətini bədii – estetik dəyərini verməyə çalışmışlar. Ş. Məstəlinin «Ana» bayatısı şeirində deyilir:

Qartaldır, qanadı bərkisin gərək
Qartalı həmişə zirvədə görək

Onun o müqəddəs vərəqlərində
Bu taydan o taya müjdə göndərək

Elimin obamın həyatıdır o,
Atamın babamın Qıratıdır o,
Qoruyaq «Varlığı» canımız kimi
Anamız söyləyən bayatıdır o¹

«Varlıq» jurnalının fəaliyyəti bütöv bir ədəbiyyatşünas, folklorşünas, tarixçi, dilçi və s. nəslinin formalaşmasına şərait yaratmışdır. Dərgidə cap olunmuş ədəbi - bədii materialları tədqiq edərkən dərginin məqsəd yönü bir mövzu politrası olduğuda aşkara çıxır. Bunlar əsasən vətən, yurd təəssübü, milli qeyrət, qardaş tərəfkeşliyi, birlik mövzularıdır. Bu bütün varlıqcıların yaradıcılığında aparıcılıq təşkil edir. Dərginin ətrafına toplanmış o mətin və mübariz yaradıcı ziyalıların hər birinin həyat və yaradıcılığı elmi ümumiləşdirmə üçün imkan verir.

¹ Şeir aşağıdakı mənbədən götürülmüşdür: Doktor Cavad Heyət Bakı: Azərnəşr 1995- s 184

Doktor Cavad Heyət. «Varlıq» jurnalının yaradıcısı olan C. Heyət 1925-ci il may ayının 24-də Təbrizdə İranın yüksək ziyalı ailələrinin birində anadan olmuşdur. İlk təhsilini teoloq və filosof, İranın ədliyyə naziri və Ali məhkəməsinin sədri vəzifəsində çalışan atası Mirzə Əli Heyətdən almışdır¹.

O, orta məktəbi bitirdikdən sonra Tehran universitetinin tibb fakültəsinə daxil olur, II kursda oxuyarkən Türkiyə hökumətinin dəvəti ilə 1943 – cü ildən İstanbulda oxumuş² sonra isə Parisdə ali tibbi təhsili almışdır.

İlk cərrahiyyə əməliyyatını 1946-cı ildə aparır³. Cavad Heyət cərrahiyyə əməliyyatları aparmaqla yanaşı cərrahlığa dair nəzəri araşdırmalar üzərində çalışır. 1956-cı ildə damarlarda qan laxtalanması (tromboz) haqqında bir kitab yazır, 1963-cü ildə isə 12 il davam edən «Daneşe pezeşki» (Tibb elmi) adlı aylıq tibb jurnalını nəşr etdirir⁴.

1965-ci ildə İranda cərrahlığa dair «Ümumi cərrahlıq» adlı ilk tədris kitabını yazır. 1954-cü ildə Doktor Cavad Heyət tibb aləmində uzun və dərin araşdırmalar apararaq İranda qapalı ürək əməliyyatı⁵, 1962-ci ildə ilk dəfə açıq ürək əməliyyatı aparır. 1968-ci ildə cəsarətli addım ataraq, Tehrandə ilk dəfə böyrək köcürmə əməliyyatını bacırıqla aparır. Bir – birinin ardınca gələn bu tarixi hadisələr İranın hər yerində böyük maraqla qarşılanır. Tibb elminin dərinədən öyrənilməsi, bu sahədəki yenilikləri onun nüfuzunu daha da artırır. Elmi

² Heyət C. Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış. Bakı, Azərnəşr 1993 səh 3

¹⁵ Yalman A. E. Dok. Cavad Heyət ilə bir mülakat. «Vətən» qəz., Türkiyə, 1969 şubat (fevral)

³ Doktor Cavad Heyət Bakı Azərnəşr 1995 s 3.

⁴ Qulam Hüseyn S. Müasir mətbuat şəxsiyyətləri Tehran Preseqent 1351 s 48

⁵ Səlnamə 1338 / tərtib edən Nadir – Dok. Cavad Heyət İranda cərrahlıq zirvəsini fəth etdi. Tehran Gilannəşr 1338 s.12

araşdırmalarını davam etdirərək Fransada, Amarıkada elmi məqalələri və kitabları nəşr olunur¹, və beləliklə 1963-cü ildən sonra Cavad Heyət Beynəlxalq Cərrahlıq Cəmiyyətində İranın əsas təmsilçisi olur. Cərrahiyyə ilə bağlı elə bir beynəlxalq elmi toplantı qılmır ki, Cavad Heyət oraya dəvət olunmasın. Cərrahiyyə elmin inkişafında misilsiz xidmətinə, xüsusəndə ürək və böyrək köçürülməsindəki uğurlarına görə Dok. Cavad Heyət 1983-cü ildə Paris Beynəlxalq Cərrahlıq Akademiyasına üzv seçilir, cərrahlıq zirvəsi fəth olunur². 1997-ci ildə cərrahlığa dair «Cərrahlıq dərsləri» adlı kitab nəşr olunur.

«Doktor Cavad Heyətin cərrahiyyə sahəsində əldə etdiyi qeyri – adi nailiyyətləri onu tək-cə İranda yox həm-də Qərb dünyasında yüksək səviyyəli bir mütəxəssis kimi şöhrətləndirmişdir³». O hazırda Tehranda İslam Universiteti cərrahiyyə kafedrasının müdürü vəzifəsində çalışmaqla yanaşı, 1979-cu ildən ana dilimizin inkişafı və öyrənilməsində dəyəri isə hec bir meyarla ölçülə bilməyən «Varlıq» dərgisinin baş redaktorudur.

Müasir dövrümüzün görkəmli alimi, ensklopedik bilik sahibi Doktor Cavad Heyət indiyədək 3 cildlik «Cərrahiyyə» kitabının müəllifi və bu sahəyə həsr etdiyi 30-dan artıq məqaləsi xarici ölkələrdə nəşr olunmuş, həm-də məşhur türkoloqdur. O, Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, tarixi və mədəniyyətinin öyrənilməsinə xeyli əmək sərf etmiş, ümumiyyətlə turkdilli xalqların mənəvi mədəniyyətini dərin-dən öyrənərək əldə etdiyi nəticələri bir necə monoqrafiyada nəşr etmişdir.

Doktor Cavad Heyət İranda türkologiyanın banisi, türkologiya, din və ictimai mövzulara aid 300-dən artıq

¹ Salammulla C. Dostlar görüşü Tehran 1359 s 150

² Dok. Cavad Heyə Bakı: Azərnəşr 1995 s 5

³ Salammulla C. Dostlar görüşü Tehran 1359 s 151

məqalənin, 7 cildlik türk dilli, ədəbiyyatı və tarixinə aid monoqrafiyanın müəllifidir. Onun bu sahədə apardığı elmi araşdırmalar və əldə etdiyi nailiyyətlər Azərbaycanın elmi ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Doktor Cavad Heyət 2 cildlik «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış» adlı əsərinə görə M. F. Axundov alına mükafata layiq görülmüşdür¹. 1986-cı ildə farsca «Tarixi zəban və ləhcəhaye Türki» (Türk dili və ləhcələrinin tarixi), 1984-cü ildə «Müqayisətül-lügəteyn»² adlı əsəri Tehrandə, sonra isə 1991-ci ildə Bakıda «İki dilin müqayisəsi» adı ilə nəşr olunmuşdur.

Qələminin və bacarığının qüdrəti ilə xalqına fiziki və mənəvi sağlamlıq bəxş etmək istəyən Doktor Cavad Heyətin cərrahiyyədə olduğu kimi ictimai və ədəbi fəaliyyətində də təltifləri çox saylıdır: 1982-ci ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat institutu Elmi şurasının fəxri üzvü, 1992-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü həm də M.F.Axundov adına mükafatı laureatıdır. 1994-cü ildə «Dədə Qorqud» Assosiasiyasının təsis etdiyi «Məməd Araz» mükafatına da layiq görülmüşdür³ və bu mükafatlardan aldığı pulu qaçqınlara paylamışdır. Bundan başqa Azərbaycan elm və mədəniyyətinin inkişafındakı xidmətlərinə, İran-Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsindəki səmərəli fəaliyyətinə görə dok. C. Heyət Azərbaycan Milli Yaradıcılıq Akademiyasının fəxri akademiki (1991), Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktoru (1992), N. Tusi adına Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin (1993), N. Nərimanov adına Tibb Universitetinin (1994), Y. H. Məmmədəliyev adına

¹ Salammulla C. Dostlar görüşü. Tehran 1359 s 151

² C. Heyət. Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış Bakı: Azər nəşr 1993 s 3

³ Mənafi M. «Müqayisətül-lügəteyn» Cənbdən səslər // Az. Müəllimi qəz. 08.08.1987

Naxçıvan Dövlət Universitetinin(1993), Bakı Xəzər Universitetinin(1995) fəxri professorudur. Azərbaycan Cərrahlıq Elmi Cəmiyyətinin fəxri üzvü (1989) seçilmişdir¹.

O, İranın, Türkiyənin və Azərbaycanın dövlət və hökumət rəhbərləri tərəfindən qəbul olunmuş, ölkələrarası elmi-mədəni əlaqələrin inkişafı ilə bağlı məsləhətləşmələrdə yaxından iştirak etmiş, Qarabağ məsələsində qaçqın və şəhid ailələrinə humanitar yardımın çatdırılmasında və yaralıların İranda müalicə olunmasında əlindən gələni əsirgəməmişdir. 1995-ci il 17 oktyabrda Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən ömrünün 70 və 80-ci il dönümləri Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən geniş və təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdur².

Həmid Nitqi. Əsas «Varlıq»çılardan sayıla bilən Həmid Nitqi 1921- ci ildə Təbriz şəhərində dərman hazırlamaqla məşğul olan Həsən kişinin ailəsində dünyaya gəlmiş, məktəb yaşlarında Astarada yaşamışdır. Lakin orta məktəbi Təbrizdə tamamlayan Həmid Tehran universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur. Hələ kiçik yaşlarından şeir yazan Həmidin bu illərdə elmə olan marağı onu tədqiqat işləri ilə məşğul etmiş, universiteti bitirdikdən sonra 1943-cü ildə İstanbula gedərək müharibə illərindəki çətin şəraitdə elmi-ictimai mühihtən faydalanaraq beş il burada qalmış, 1948-ci ildə doktorluq dərəcəsi almış Həmid Nitqi İrana qayıtmışdır.

O, İranda neft kompaniyasında işə başlamış və uzun illər Abadanda qalmış, 1960-cı ildə Tehrana gəlib idarə işləri ilə yanaşı irtibat (əlaqələndirmə N.İ.) fakültəsində tədris işlərinə başlamışdır. Neft kompaniyasındakı işlərində təqaüdə çıxdıqdan sonra yenidən bu fakültədə tədris işlərini davam etdirmişdir. Lakin o, səhhəti ilə

¹ Dədə Qorqud müəssisəsinin ən yüksək nişanı Təbrizli ədibə ata olundu. «Ərk» qəz. Təbriz 1994 №194

² Doktor Cavad Heyat. Bakı: Azərneşr-1995 s 3

əlaqədar Hottinhemdə (İngiltərə) müalicə olunmaqla yanaşı tədris işlərini davam etdirmişdir.

Dok. H. Nitqi klassik təhsilətili ilə yanaşı ədəbiyyat, fəlsəfə və xüsusilə türkologiya elmi ilə məşğul olaraq hər iki dildə türk və fars dillərində şeirlər yazmış, Tehranda nəşr olunan «Azərbaycan» qəzetinin baş məqaləsini yazırdı. Dok. H. Nitqi ana dili türkcəsindən başqa farsca, istanbul türkcəsi, fransız, ingilis və ərəb dillərini yaxşı bilir. Bir necə dəfə Avropaya, Amerikaya getmiş və orada elmi tədqiqat işləri ilə məşğul olmuş alim müxtəlif məzmunlu və dəyərli kitabların və elmi əsərlərinin müəllifidir.

Doktor H. Nitqinin elmi fəaliyyəti Azərbaycan elmi qarşısında da xüsusi qiymətləndirilərək 4 noyabr 1996-cı ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasında «Həmid Nitqi - 75» beynəlxalq elmi-ədəbi yubiley sessiyası keçirilmişdir. Azərbaycan yazıçılarından X qurultayında prof. N. Cəfərov məruzəsində bildirmişdir ki, Cənub poeziyası üç ideya - estetik üslubda yaranır: folklor üslubu, klassik üslub, bir də hələ zəif olsa da, lakin böyük perspektivə malik modern üslubu, yəni Həmid Nitqi üslubu yaranmağa başlayır¹. Həmid Nitqi 1993-cü ildən Y. H. Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Universitetinin fəxri professorudur.

M. Ə. Fərzanə 50 ildən bəri M. Ə. Qövsə - Fərzanə adı ilə tanınmış ədəbiyyatşünas - tənqidçi və ictimai xadim 1923-cü ildə Təbrizdə çoxuşaqlı bir ailədə həyata göz açmışdır. Gənc yaşlarında xalq ədəbiyyatı xəzinəmizin zənginliklərinə heyran olmuş, milli mənəvi dəyərlərimizi alovlu bir məhəbbətlə sevrək təbliğ etmişdir. Təbrizdə pedoqoji texnikom bitirdikdən sonra 1942-ci ildə əmək fəaliyyətinə başlamış, Təbriz kitabxanasında işə girmişdir. Kitabxanada işlədiyi illər onun milli hissələrinin inkişafının yeni mərhələsi olmuşdur. Həmin illərdə elmi və bədii yaradıcılığa başlayan M. Ə. Fərzanə 1945-ci ildə «Vətən

¹ Vüqar Ə. Cavad Heyət - 70. Varlığı ilə var etdi «Varlığı» «Söz», qəz. 1995 № 2

yolunda» qəzetində «Füzuliyə bir baxış» adlı məqaləsi eyni zamanda topladığı atalar sözləri və məsəlləri çap olunmuşdur.

O illərin milli azadlıq hərəkatında yaxından iştirak etmiş, qələmini bu yolda xalqına xidmətə yönəltdir. Ana dilində kitabların, dərsliklərin yazılmasında yaxından iştirak etmiş¹ M. Ə. Fərzanə 1964-cü ildə «Azərbaycan xalq bayatıları» məcmuəsini və iki cildə «Azərbaycan dilinin qrammatikası»nı çapdan çıxarmış, tezliklə bu əsərlər Pəhləvi rejimi tərəfindən qadağan edilmişdir.

Yalnız son 18 ildə «Azərbaycan dilinin qrammatikası» 4 dəfə, «Bayatılar məcmuəsi» isə yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş şəkildə 8 dəfə çapdan buraxılmış, öz tirajına görə folklor məcmuələri arasında birinci olmuşdur.

Son illərdə o, böyük Azərbaycan şairi M.H.Şəhriyarın «Heydər babaya salam» poemasının elmi təhlili sahəsində mühüm uğurlar qazanmışdır. Azərbaycan dilindən fars dilinə bir sıra əsərlərin tərcüməçisi, 100-dən artıq elmi və publisist məqalənin müəllifidir. «Varlıq»ın ilk günündən onunla yol yoldaşı olan M.Ə Fərzanə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, N. Tusi adına Pədoqoji Universitetinin fəxri doktoru, Nizami adına Ədəbiyyat institutunun elmi əməkdaşdır.

Həsən Məcidzadə Savalan. H. M. Savalan 1940-cı ildə Azərbaycanın Ərdəbil şəhərinə bağlı Nir şəhərində anadan olub². O, 6 yaşında ikən ailəsi Tehrana köçməyə məcbur olur. Tehrandə sıxıntılı həyat keçir. 10 yaşında şeir yazmağa başlayır. Onun şeirlərində milli vətənpərvərlik mövzusu xüsusi yer tutur. İlk böyük kitabı məşhur xalq mahnısının şərəfinə «Apardı sellər Saranı» adlanır. Bu

¹ Cəfərov N. Azərbaycan yazıçılarının X qurultayı / bizdə şeirdə var. sənətdə vardır. Şairə sənətə hörmətdə vardır // ədəbiyyat qəzeti 1997 7 noyabr.

² Azər oğlu B. Yandırılan kitablar // Azərbaycan müəllimi 1982. 24. fevral

kitab Tehrandə, Bakıda, 1978-ci ildə isə Ankarada nəşr olunmuşdur. Savalanın bir çox əsərləri İranda, Türkiyədə, Almaniyada, Quzey Azərbaycanda işıq üzü görmüş və oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatı və dilinin tədqiqə həsr olunmuş məqalələri mətbuat orqanlarında çap edilmişdir. O həm də klassiklərin əsərlərini toplayıb nəşr etmək sahəsində tanınmış bir alimdir. Bunların arasında Füzulinin, S.Ə.Şirvaninin, Həbibinin və b. əsərlərini göstərmək olar. Savalan bir folklorşünas kimi də məşhurlaşmışdır. «Varlıq» jurnalının ilk gündən fəal əməkdaşı olaraq icra işlərinə də yaxından kömək göstərir.

Əziz Möhsüni. Əziz Möhsüni 1926-cı ildə Ərdəbil şəhərində anadan olub¹. İbtidai və orta məktəbi orada bitirib. 1940-1944-cü illərdə Tehran universitetində iqtisadiyyat sahəsində təhsil almışdır. Gənc yaşlarında mədəni həyata daxil olmuş Ə. Möhsüni 1945-ci ildən başlayaraq müxtəlif yazılarla qəzet və jurnallarında çıxış etmiş, nəşriyyat işləri ilə məşğul olmuşdur. Ana dilində nəşr olunmuş topluların, Azərbaycan klassiklərinin əsərlərinin fars dilinə tərcümə və nəşrlərinin işıq üzü görməsində onun böyük xidmətləri olmuşdur.

Səməd Sərdarniya². Səməd Sərdarniya 1940-cı ildə Təbriz şəhərində anadan olmuşdur o ibtidai və orta təhsilini Təbriz şəhərində başa vuraraq 1971-ci ildə Təbriz universitetində tarix müəllimi ixtisasına yiyələnmişdir.

Universiteti bitirdikdən sonra televiziya işə başlayır, eyni zamanda hüquqşünas təhsili alır. Ədəbiyyatşünas alim Səməd Sərdarniyə müasir ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif məsələləri ilə məşğul olaraq, Azərbaycan tarixi, Qarabağ tarixi və müasir ədəbiyyatşünas alimlər haqqında yazılar yazır. Görkəmli yazıçı «Varlıq» jurnalı işıq üzü gördüyü

¹ Səlamulla C. Dostlar görüşü / Ədəbiyyat ocağı Tehran 1359 s 156

² S. Sərdarniyanın həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat «Varlıq» jurnalının redaksiyasından götürülmüşdür Tehran 1995

gündən onun ən fəal əməkdaşlarından olmuş və qiymətli məqalələrlə çıxış etmişdir. O, indiyə qədər Azərbaycan şair və yazıçıları ilə əlaqədar çoxlu məqalə və kitabların nəşrinə müvəffəq olmuşdur. O həm fars və həm də türk dillərində çox saylı məqalələr və kitabların müəllifidir. . .

S. Sərdarniya indiyə qədər Azərbaycanın şair və yazıçıları haqqında bir çox məqalə və kitablar yazmış, dəyərli tədqiqatlar aparmışdır. Tarixi mövzulardakı əsərlərini həm fars həm də türk dillərində yazıb yaradan ədibin iki cilidlik kitabı cap olunmuşdur. Bu kimi əsərlər yazıcının nüfuzunun daha çox artmasına səbəb olur.

Əli Kəmal. (1944-1996) Əli Kəmal 1944-cü ildə Savə şəhərinin Xərqan mahalının Bəndəmir kəndində anadan olub¹. Atası Əkbər Kəmal əsasən əkinçiliklə məşğul olmuş ara – sırada kənd məktəbində müəllimlik etmişdir. Savənin Xərqan mahalının tanınmış alimlərindən olan Seyidlərə mənsub olmuşlar.

Mərhum Əli Kəmal ilk təhsilini öz kəndində atasının dərs dediyi məktəbdə almış, Savə şəhərinə gedərək orada təhsilini bitirmişdir. Sonra o Tehrana gəlib 1957-ci ildə universitetin hüquq fakültəsinə daxil olmuş, ali təhsilini başa vurduqdan sonra ədliyyə vəkili olmuşdur. Əli Kəmal Tehrandə ən yaxşı vəkillərdən biri kimi şöhrət qazanmışdır. Ürəyi Vətən, yurd eşqi ilə döyünən Əli Kəmal həmişə ana yurdunu abadlığına və tərəqqisinə çalışmış, bu yolda hər türlü maddi və mənəvi fədakarlıqlarını əsirgəməmişdir. O təkcə hüquqşünas deyildir, həm də bir şair, bir alim, ədib və tarixçi kimi öz vətəndaşlıq borcunu xalqı və vətəni qarşısında ödəməyə çalışırdı². Kəmal bütün varlığı ilə İranın Savə türklərinə

¹ «Varlıq» Tehran 1996 №101 - 2 . s 5, 6

² M. Məmmədli Savə və Savə ədəbiyyatı / Cənubdan səslər «Az. Müəlləimi» 1988 17 fevral.

bağlı idi¹. O öz xalqının dilini və tarixini hədsiz dərəcədə sevib onunla fəxr edirdi.

Onun qələmindən çoxlu mənzum və mənsur şeirlər, elmi ədəbi məqalələr çıxmışdır. Müxtəlif məhəllələrdə keçirilən elmi sessiyalarda, konfranslarda çıxış edərək, ən aktual mövzularda çıxışlar etmişdir. Savədə onun yerinə yetirdiyi ən böyük və əsaslı iş – türk dilinin böyük şairi Tilməxinin (XVII h. q.) müxtəlif əllərdə olan pərakəndə əsərlərini toplayaraq (30 min beyt həddində) gözəl xətt ilə yazdırıb cəpə hazırlamaqdan ibarət olmuşdur. Lakin qəfil ölüm ona bu işin sonunu görməyə macal vermədi. O həm də xalq aşıqlarının caldıqları müxtəlif xalq həvalərini lentə alıb toplayırdı. Oktyabrın 16-dan 20-dək «Güney Azərbaycan Aydınları cəmiyyəti» və EA-nın Nizami adına Ədəbiyyat və Milli münasibətlər institutlarının təşəbbüsü ilə Bakıda böyük alim Əli Kəmalinin tanınma günləri keçirilmişdir². Güneyli – quzeyli Azərbaycan yazıçı və alimlərinin iştirakı ilə Əli Kəmalinin irs komissiyası yaradılmışdır³.

Əbdülkərim Mənzuri Xamnei. (1933-1996) Əbdülkərim Mənzuri Xamnei Əli Əkbər oğlu 1933-cü ildə Güney mahalında güllü-çicəkli Mişu dağının ətəyində yerləşən Xamnedə anadan olmuş, ibtidai təhsilini də orada bitirmişdir⁴. O, orta məktəb təhsilini özü oxuyub qiyabi sürətdə, sonra Təbrizdə könüllü imtahan vermişdir. O zaman ikinci dünya müharibəsi və müttəfiqlərin İranı işğal etməsi nəticəsində iqtisadi durum yaxşı deyildi və xaricdə İrana parça, cit gətirilmirdi. Xamnedə əl üsulu ilə bez toxuyurdular. O gənc ikən toxuculuğu öyrənib bu işlə məşğul olur.

¹ M. Fərzanə Milli məniyimizi yaşadanlar // elm – 1997 noyabr

² Milli məniyimizi yaşadanlar elm 1997 noyabr.

³ Məlumat: ədəbiyyat qəzeti 1997. 17 oktyabr

⁴ Salamulla C. Dostlar görüşü / Ədəbiyyat ocağı. Tehran. 1359 s. 186

Məktəbdə qabaqcıl şagirdlərdən olduğu üçün 1950-ci ildə maarif nazirliyi tərəfindən müəllimliyə layiq görülür və 15 il Xamne məktəblərində müəllim işləyir¹.

Tehrana gəldikdən sonra hümanitar elmləri sahəsində təhsilini davam etdirməyə çalışır.

O, Xamnedə olduğu zaman oranın ictimai işlərində çalışmış, «Qızıl aypara» cəmiyyətinin qurucularından olmuşdur. Mənzuri Xamneyi ilk günlərdən «Varlıq» dərgisinin 12 il makinada yazılarını çap etmiş və onun fəal əməkdaşlarından olaraq folklorşünaslıq sahəsində də, geniş fəaliyyət göstərmiş, çoxlu tərcümələr etmişdir.

Həmid Məmmədzadə. 1925-ci ildə Təbrizdə doğulub. İbtidai və orta təhsilini başa vurduqdan sonra 1943-cü ildə Ərdəbildə müəllimliyə başlamışdır. 1946-cı ildə Təbrizdə «Cavanlar» qəzetini təsis etmişdir. Bu qəzetin 22 saylı nəşr olunmuş, Şah qoşunları Təbrizə soxulduqdan sonra bağlanmışdır. 1946-cı ildə Təbriz Universitetinin Ədəbiyyat-tarix fakültəsinə daxil olmuş, lakin orada cəmi bir necə ay təhsil ala bilmişdir. Həmin il Azər ayının 21-də Bakıya mühacirət etmişdir. Ali təhsil alıb, professor rütbəsinə qədər yüksəlmişdir.

1983-cü ildə Tehrana qayıdan H. Məhəmmədzadə ədəbi-mədəni həyatın fəal iştirakçılarından birinə çevrilmişdir. «Varlıq» dərgisinin yazarlar birliyinin üzvü olmuş və burada öz dəyərli yazıları ilə iştirak etmişdir.

Qulamhüseyn Bəydilli. Qulamhüseyn Bəydilli Fətəlixan oğlu 1908-ci ildə Tehrandə anadan olmuşdur. O 1926-cı ildə hərbi məktəbə daxil olmuş və onu əla qiymətlərlə bitirərək zabit olmuşdur.

O, varlı və zəngin ailədən olmasına baxmayaraq², xalqın yoxsul təbəqəsi ilə ünsiyyətdə olmuşdur. O dövrdə

¹ «Varlıq»ın sadıq əməkdaşlarından Ə.Kərim Mənzuri Xamnei .Tehran Varlıq 965,1995s 113

² Y. Şeyda ədəbiyyat ocağı 2 cild Tehran Niknam çapxanası 1366 s 357

xalqın cətin şəraitdə yaşaması və hakim dairələrin xalq kütlələrinə qarşı zülmü onu sarsıtmış və dünya görüşünə dərin təsir etmişdir. O, Azərbaycanda Pişvəri hərəkatına qoşulmuş, sonralar onunla birlikdə keçmiş Sovetlər birliyinə qacmağa məcbur olmuşdur. O bir il Bakıda qalandan sonra oradakı ədalətsizliyi görmüş və Sovet hakimiyyətinə öz etirazını bildirmişdir. Bunun nəticəsində o yaxalanaraq 7 il sürgünə göndərilmiş və Sibirin yer altı mədənlərində işləmişdir. O sürgündən sonra 5 il bütün ictimai haqlardan məhrum olmuş, ancaq Stalinin ölümündən sonra bəraət qazanmış, Bakıya qayıdaraq təhsilini davam etdirmişdir. Ədəbiyyat üzrə doktor və professor ünvanı almışdır. Bakıda olduğu 25 il müddətində 17 kitabı və 150 məqaləsi nəşr olunmuşdur. İran islam inqilabından sonra o İrana dönmüş, son 17 ildə 20 kitab və 150-dən çox məqalə çap etdirmişdir. Onun bir sıra məqalələri fars, tacik, rus, türk mətbuatlarında çap olunmuşdur. 1979-cu ildən etibarən «Varlıq» jurnalının yazıcılar heyətinin üzvü olmuşdur. Q. Bəydili 1998-ci ildə vəfat etmişdir.

Mirhidayət Hesari. 1929-cu il oktyabr ayında Culfa şəhərində anadan olmuşdur. Ailə vəziyyəti cətin və ağır olduğundan məktəbə gedə bilməmişdir¹. Uşaqlıqdan dərin zəka sahibi olan Mirhidayət elmə və öyrənməyə həmişə həvəs göstərmiş, məktəbə getmədiyi halda elmi mərhələləri bir – bir keçib ali təhsil almağa müvəffəq olmuşdur².

Təbiət və riyaziyyat ixtisaslarına yiyələnərək diplom almışdır.

Sonra xarici dillərdən ingilis dilinə maraq göstərmiş, bu dili öyrənərək müəllimlik vəsiqəsi almışdır. Sonralar o Londonda olan universitetlərdən birində «Yol və inşaat» fakültəsində mühəndislik ixtisasına

¹ Ağayi Riyahi. Mərənd və Culfa şairləri Təbriz 1992.

² Y. Şeyda Ədəbiyyat ocağı 1-cild Tehran 1362 s 433

viyələnmişdir. İndi onun 1300-dən artıq fars və türk dillərində elmi məqalələri, şeirləri mətbuat orqanlarında və kitab şəklində nəşr olunmuşdur. Onun məqalələrinin çoxu elmi tədqiqi olub müxtəlif ədəbi, ictimai və tarixi mövzulara toxunaraq qəzet və dərgilərdə, əsasən «Varlıq» dərgisində cap olunmuşdur. O folklorşünaslıq sahəsində də iki böyük həcmli kitab hazırlamışdır¹.

İsmayıl Hadi. 1957-ci ildə Azərbaycanın Qaradağ bölgəsində, Dizmar mahalının Məzrə kəndində anadan olmuşdur². İlk təhsilini din əhli olan babası molla Fətəlidən almışdır. Sonra Təbriz şəhərinə gedib oranın dini məktəblərində İslam elmləri ilə bağlı sahələrdə təhsil almışdır. O, təhsilini Qum və Tehran şəhərlərində davam etdirmiş, Tehran Universitetinin hüquq fakültəsinin məzunu olmuşdur. Bir müddətdə o hakim işləyərək ərəb və ingilis dilləri ilə tanış olmuş və Ərəb dilində də kitablar tərcümə etmişdir. İsmayıl Hadi din fəlsəfə, dilçilik və tarix sahəsində əsərlər yaratmış, qələmini roman, esse və satirada yoxlamışdır. İranda «Keyhan mətbuat orqanında türkçə «Yol» adlı jurnalda çalışmış və rəngarənk məqalələr yazmışdır. «Atakişili» (bu ad yazıcının əsas soyadıdır) «Məzrəli və kənd.uşağı» imzaları ilə də yazdığı satiralar Azərbaycan xalqının dili ilə dərinlən tanış olduğunu göstərir və bu satiralar ona böyük rəğbət qazandırmışdır. Hadinin 20-yə yaxın müxtəlif məzmunlu elmi məqalələri və kitabları nəşr olunmuşdur. «Varlıq» dərgisinin fəal əməkdaşlarındanır.

Göründüyü kimi, «Varlıq» jurnalı İran İslam Respublikasında Azərbaycan dilində nəşr olunan ən uzun ömürlü və ədəbi elmi dərgidir. Bu jurnal öz ətrafında Cənubi Azərbaycanın tanınmış yazıcısı və şairlərin, elmi

¹ Cənubi Azərbaycan antologiyası 3 cild 1988 s 295

² Məlumat Varlıq jurnalının redaksiyasından götürülmüşdür. Tehran 1995.

qüvvələrini birləşdirmişdir. «Varlıq» həmcinin Cənubda yerli ədəbi nəslin formalaşmasına da müsbət təsir göstərmişdir.

«Varlıq» dərgisinin yarandığı ictimai-siyasi tarixinə və əməkdaşlarının həyat və yaradıcılıqlarının fəaliyyətlərinə bu qıssa baxışla göstərilmişdir ki, ana dili mətbuatın «Varlıq» jurnalınadək keçdiyi inkişaf yolu ilə «Varlıq» jurnalından sonra keçdiyi inkişaf yolunun ədəbi istiqaməti açıqlanmışdır. «Varlıq» dərgisi yeni nəşrinə başlayanda bir qrup yaşlı nəsildən başqa ana dilində oxuyan yox idi. Bu gün isə «Varlıq» jurnalı ana dilli (gənc nəsildən ibarətdir) oxucu auditoriyasını genişləndirir. Hal – hazırda onun 98%-i ana dilli oxucular təşkil edir¹. Bu 30-il müddətində nəşr olunan «Varlıq» jurnalının təkcə ana dilinin inkişafındakı xidməti misilsizdir. O taylı bu taylı xalqımıza zəngin ədəbi-mədəni, elmi bir xəzinə bəxş etmiş və bəxş etməkdədir.

¹ Hacıqızı P.Dilmiz –varlığımız deməkdir. // Naxçıvan -1995-25 oktyabr .

«VARLIQ» JURNALINDA ŞİMALİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI VƏ ƏDƏBİYYATŞUNASLIĞI HAQQINDA ELMİ MƏQALƏLƏRİN TƏDQIQI

1358 (1979) –ci il ordibehişt (aprel) ayında Tehran-da fəaliyyətə başlayan «Varlıq» jurnalının yaradıcı heyəti bu jurnalın nəşri məramını belə açıqlayırlar:

«Varlıq» məcmuəsi Azərbaycan xalqının milli və fərhəngi varlığına, doğma dili və ədəbiyyatına, geniş sahəli folklor və el yaradıcılığına, ictimai keçmişinə, tükənməz bədii və hünəri qüdrətinə yol acmaq və onu daha təzə tarixi – ictimai şəraitdə daha insani, daha demokratik və daha qabaqcıl şəkildə idarə etmək arzusu ilə ortaya çıxır. (1;3).¹

Göründüyü kimi, elə birinci nömrədəki baş məqalədə jurnalın yaradıcı heyətinin vahid ədəbi dilə, Şimali Azərbaycanda təşəkkül tapıb formalaşmış ədəbi dilə mümkün qədər yaxınlaşmaq meyli özünü birüzə verir. Bu isə məcmuədə Azərbaycan bədii ədəbiyyatına, daha dəqiq desək ölkə parçalanandan sonra Şimalda yaranmış zəngin bədii ədəbiyyat nümunələrinə də geniş yer veriləcəyi haqqında ilk növbədən böyük ümidlər oyadırdı.

Məcmuənin birinci sayında Bəxtiyar Vahabzadənin «Ana dili» şeirinin verilməsi də bu baxımdan təsadüfi deyildi. Bu şeir jurnalın məramnaməsi ilə yaxından səsleşirdi. Bununla yanaşı, ilk növbələrdən başlayaraq ölkənin hər iki parçasının ədəbi - ictimai şəxsiyyətləri, taleyi ilə səsleşən müştərək mövzulara maraq da güclənir. Bu baxımdan M. P. Afiyətın yazdığı «Səttarxan Sabirin şeirində» (1;54-56) məqaləsi, «Səhənddən Kürçaylıya» (3-4, 3-5) şeiri, «Ustad Şəhriyar və Qaçaq Nəbi» (3-4,41-42)

¹ «Varlıq» jurnalından gətirilən örnəklərdən sonra mötərizə içərisindəki birinci rəqəm jurnalın sayına, nöqtəli vergüldən sonrakı rəqəm isə səhifəni bildirir. Disertasiyanın sonunda isə bütün saylar ümumiləşdirilmişdir.

tədqiqatı və s. qarşıya qoyulan istiqamətin jurnalda prioritet mövqe tutacağını göstərirdi. «Varlıq»ın səhifələrində Şimali Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yanaşı, Türkiyə və İraq türkmənləri ədəbiyyatı nümunələrinə də ara-sıra yer verilməkdədir. Jurnalın birinci sayında Nazim Hikmətin «Şeirimə dair», «Bəlkə mən» və «Qarıma məktub» şeirləri dərc edilmişdir.

Jurnalın 2-ci sayından baş redaktor Cavad Heyətin «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış» silsilə məqalələrinin verilməsi ədəbi salnamənin əhatə etdiyi nüfuz dairəsi barədə də müəyyən təsəvvür yaradır. Bu silsilə məqalənin birində Cavad Heyət yazırdı:

«Azərbaycan ədəbiyyatı deyildikdə bu ölkədə əsrlərdən bəri yaşayan xalqın ana dili olan azəri türkcəsinin ədəbiyyatı və onun tarixi təkamülü əsasında verdiyi əsərləri nəzərdə tuturuq. Bu dilin Azərbaycandan başqa İranın digər yerlərində kütlə və dağınıq halda yaşayan xalqların da dili olduğunu bilirik. İrandan başqa Türkiyənin şərq vilayətlərində və İraqda yaşayan türklərində bu ləhcə ilə danışdıqları məlumdur. Bu saydığımız səbəblərdən ötrü Azərbaycan ədəbiyyat tarixində bütün bu ölkələrdə yaşamış və əsərlərini azəri türkcəsi ilə yazmış şair və yazıçılardan bəhs edəcəyik» (2, 15)

Göründüyü kimi, doktor C. Heyət burada Şimali Azərbaycanın, yaxud keçmiş dövrün inzibati-siyasi terminini ilə desək, Azərbaycan SSR-nin adını çəkmir. Bunun əvəzində C. Heyət «Yuxarı Azərbaycan» terminini işlədərək belə yazır. «İndiyəcən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi haqqında kamil bir kitab yazılması şayani-təsüfdür. Yuxarı Azərbaycanda bu barədə bir neçə əsər yazılmışsa da, heç biri kamil deyildir. Bu boşluğu doldurmaq üçün Azərbaycan fərhəngini bilən yazıçılarımızdan bir heyətin bu işə əzm etməsi və bir an əvvəl işə başlaması lazımdır». (2,16)

Şimali Azərbaycan ədəbiyyatından «Varlıq» jurnalında verilmiş örnəkləri əsasən üç böyük qrupa ayırmaq olar.

1. Folklora aid örnəklər.
2. Klassik ədəbiyyat nümunələri.
3. Çağdaş ədəbiyyat nümunələri

Doğrudur, folklor örnəklərini Şimal və Cənub arasında bölmək elmi baxımdan dəqiq olmasa da, burada əsasən, Şimali Azərbaycanda çap olunmuş, toplanmış folklor nümunələrinin «Varlıq» jurnalında verilməsi nəzərdə tutulur.

Şah həbsxanalarında işgəncə ilə öldürülmüş Ə.R.Ox-tayın farsca yazdığı «Folklor və onun toplanması zərurəti» məqaləsinin giriş sözündə jurnalın bu istiqamətdə fəaliyyəti belə açıqlanırdı.

«Azərbaycan folklorunun (xalq bilgilərinin), xüsusilə Azərbaycan xalq ədəbiyyatının üstündə geniş halda iş aparıb, onu toplamaq, öyrənib və tədqiq etmək məcəlləmizin əsas vəzifələrindən biri hesab olunur»(1,29)

Klassik və çağdaş ədəbiyyatda olduğu kimi, folklor nümunələrində də müştərək mövzulara meyl jurnalın ilk saylarından özünü göstərməkdədir. 5-ci sayından başlayaraq «Folklor (aşiq nağılları)» rubrikası altında verilən yazılar Abbas Məhyarın «Tufarqanlı Aşiq Abbas» yazısı ilə başlayır. (5,56-63)

Abbas Məhyar Cənubi Azərbaycanın Tufarqan şəhərində doğulmuş və doğma elinin folklorunu toplamaqla məşğul olmuşdur. Onun jurnalda verdiyi yazı Şimali Azərbaycanda da kifayət qədər populyar olan Aşiq Abbas Tufarqanlı haqqında dastanın yerli variantıdır.

Dastanın əvvəlində toplayıcı haqqında verilən məlumat «Varlıq» jurnalının folklor toplanması sahəsindəki səriştəsini göstərir.

Azərbaycan folklorunun yığılması və nəşri barədə diqqətəlayiq iş görənlərdən biri Abbas Məhyardır. Onun çox dəyərli əsərlərindən sayılan və hələ bu günə qədər çap olunmasına imkan yaranmamış «Tufarqanlı folkloru» dəf-təridir.

Bu, fars – türk dillərində yazılmış əsərdə Abbas Məhyar öz doğulduğu şəhərin, Tufarqanın indiki Azərşəh-rin folkloru haqqında müfəssəl məlumat vermişdir. Abbas Məhyarın «Tufarqanlı Aşıq Abbas» nağılı dərc edilmişdir. (5;56)

Maraqlıdır ki, giriş hissəsində «nağıl» adlandırılan «Tufarqanlı Aşıq Abbas»ın verdiyi rubrika da «Folk-lor (Aşıq nağılları) adlanır». Bu Şimal və Cənub folklorşü-naslığında müəyyən terminoloji fərqlərində mövcud ol-duğunu göstərir. Belə ki, Şimal folklorşünaslığında «nağıl» və «dastan» terminləri öz elmi tutumunu çoxdan dəqiq-ləşdirib. Güman etmək olar ki, «Varlıq» jurnalında «dastan» terminin işlədilməsinə – Yaxın Şərq ədəbiy-yatlarında «dastan» deyilərkən epik poemaların nəzərdə tutulması səbəb olmuşdur. Məlumdur ki, Firdovsinin «Şahnamə»si, Nizaminin «Xəmsə»yə daxil olan poemaları, Nəvainin mənzum romanları, Füzulinin «Leyli və Məcnun»u və.s əsərlər istər klassik ədəbiyyatşünaslıqda, istərsə də müasir İran ədəbiyyatşünaslığında «dastan» adlanmışdır və adlanmaqdadır.

Abbas Məhyarın təqdim etdiyi variant Şimaldakı dastanlar kimi ənənəvi ustadnamə ilə yox, nağılvari başla-nır. Toplayıcı öz kiçik müqəddiməsində bunu ən kamil va-riant adlandıraraq yazır: «Bu nağıldan cürbəcür rəvayətlər bizə yetişib. Amma əsl rəvayət Tufarqan rəvayətidir ki, mən onu Sığış kəndində Səməd Həkimî adında yüz yaşında bir qoca kişidən eşitmişəm.». (5;56)

«Varlıq» jurnalında verilmiş variant yaxud Ab-bas Məhyarın təbirincə desək, rəvayət – Şimalda çap olun-muş variantdan köklü sürətdə fərqlənir¹. Ən başlıcası isə, Azərbaycan məhəbbət dastanlarının əsas sujet əlamətinə – qəhrəmana buta verilməsinə burada təsadüf etmirik. Ab-bas və Gülgəz əmioğlu - əmiqızı kimi təqdim edilir.

¹ Bax: Abbas – Gülgəz // Azərbaycan Məhəbbət dastanları – B.: Elm 1979. – s 261 - 308

Dastanın dilidə Gəncədə toplanıb çap edilmiş variantın dilindən xeyli fərqlənir.

Ümumiyyətlə, Abbas Məhyarın variantı Azərbaycan folklor incilərinin rəngarəngliyindən və zənginliyindən xəbər verir.

Bütöv dastanlarla yanaşı, jurnalda 'ayrı – ayrı dastanlardan poetik örnəklərdə rast gəlmək mümkündür. Bu baxımdan dərginin 1987-ci il 63-cü sayında «Xalq ədəbiyyatından» rubrikası adı altında «Koroğlu» dastanlarından verilmiş üç bəndlik bir qoşma diqqəti çəkir. Qoşma orjinal olduğundan və üzərində tekstoloji iş aparmaq gərəkdiyi üçün aşağıda veririk:

Dan yerİ atmadan, şəfəq sönmədən
Düşmənin üstünə hopolanmalı!
Düşmən qalxan alıb, qılınç çəkəndə
İgid on beş yerdən yaralanmalı!
Xəbər aldım qohumundan, qulundan,
Çimçəşərik aqçasından, pulundan.
Hey, ağalar, axan qanın alından.
Altımızda Qırat hənalanmalı.
Koroğludur mirzə gələ, xan gələ.
Mən istərəm gündə yüz tufan gələ,
Düşmənlərdən çeşmə-çeşmə qan gələ
Selə düşüb gövdə koralanmalı! (63;79)

Bu qoşmanın hansı mənbədən gəldiyi, kim tərəfindən təqdim edildiyi jurnalda göstərilməmişdir. Lakin ehtimal etmək olar ki, qoşma kiminsə dilindən eşidilib, yazıya alınmışdır. Belə ki, onun üzərində müəyyən tekstoloji iş və dəqiqləşdirmə aparmaq mümkündür.

Elə ilk bəndin birinci misrasından başlayaq. Açıqca nəzərə çarpır ki, bu misranın son ifadəsi «şəfəq sökmədən» olmalıdır, çünki dilimizdə «şəfəq sönmək» ifadəsi yox, (onun müasir variantı «şəfəq sökülmək»dir) ifadəsi işlənir. Bu ifadəni bərpa etdikdən sonra üçüncü

misranı bərpa etmək asanlaşır. Belə ki, qafiyənin tələbi ilə həmin misra:

Düşmən qalxan alıb, qılıç çəkmədən-
olmalıdır. Həm də belə olduqda poetik mübaligə də xeyli güclənir; yəni hələ düşmən qılınca əl atmamış igid «on beş yerdən yaral anmalı»dır.

Üçüncü bənddə də bəzi tekstoloji dəqiqləşdirmələr aparmaq mümkündür. Hər şeydən öncə, birinci misrada məna verməyən «Koroğludur» «Koroğluder» ifadəsi ilə əvəz olunmalıdır. İkincisi; ümumiyyətlə, kamil folklor nümunəsi hesab ediləcək qoşmanın poetik kontekstində üçüncü bəndin ikinci misrası dissonans təşkil edir və sonradan artırıldığı açıq-aşkar hiss olunur.

Qeyd etdiyimiz kimi, qoşmanın qaynağı haqqında heç bir məlumat yoxdur. Şimalda çap olunmuş «Koroğlu» dastanlarında da həmin qoşmanın özünə, yaxud variantına rast gəlmədik. Yalnız aşağıdakı qoşma ritmikasına, qafiyə sisteminə, eləcə də qismən poetik məzmununa görə qoşma ilə müəyyən qədər səsləşir:

Xan adam göndərsə bizim tərəfə,
Kükrəyib, kükrəyib hirsələnməlidir.
Müxənnət namərdi vursa qoç oğlan
Bürüşüb toyuq tək səslənməlidir.

Ordu gəldi dörd yanıma düzüldü,
Hayf cavanlardan əlim üzüldü
Tüfəng icad oldu, mərdlik pozuldu,
Əyri qılıç qında paslanmalıdı.

Koroğlu tanınar adı, sanınnan,
Quş da uça bilməz mərd meydanınnan.
Köhlən köpüyünnən, düşmən qanınınan
Çəkmə dolub, paltar islanmalıdı¹.

¹ Koroğlu (toplayanı Hübət Əlizadə) – B.: Azərnəşr 1941 – səh 199

Folklorla bağlı «Varlıq» jurnalında təsadüf etdiyimiz maraqlı xüsusiyyətlərdən biri də – Şimali bədii kontekstinə aid olan, hadisələri Şimalda cəryan edən və iştirakçıları Şimalda yaşamış tarixi şəxsiyyətlər olan folklor örnəyinin Cənub toplayıcısı tərəfindən təqdim edilməsidir. Məsələn, jurnalın 1994-cü il 93-cü sayında verilmiş «Aşıq Ələsgər-Kor Nəsim» dastanını Cənub müəllifi Nasir Əhməd yazıya gətirmişdir. Dərginin üç səhifəsində getmiş bu kiçik əsər heç bir girişiz – müqədiməsiz birbaşa başlanır:

«Söz o sözdür ki, Aşıq Ələsgəri bir dostu Güllübu-laq kəndinə, öz oğlunun toyuna dəvət edir. (93,89) Göründüyü kimi, dastanının başlanğıc formulu özündə Cənub folklorunun xüsusiyyətlərini daşıyır. Müqayisə üçün yuxarıda misal gətirdiyimiz «Aşıq Abbas Tufarqanlı» dastanının təqdimatına da nəzər yetirmək olar:

«İndi bu siz, bu da Tufarqanlı, Aşıq Abbas nağlı»(5;57)

Həminə kiçik olmasına baxmayaraq, «Aşıq Ələsgər – Kor Nəsim» dastanı tədqiqat üçün maraqlı material verir. Hər şeydən öncə, dastandakı poetik parçalar öz yüksək sənəkarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilir. Onu qeyd etmək lazımdır ki, «Koroğlu» dastanından gətirdiyimiz nümunə kimi, buradakı poetik parçalarda müəyyən testoloji bərpə işi tələb edir. Aşıq Ələsgərin dilindən verilmiş qoşmanın ilk bəndində çatışmazlıq nəzərə carpır:

Zəhmi kora verib, zehni üstəlik,
Xəlin bizlərə budur müjdəsi.
Mərdi mərd öldürsə, intizar qalmaz,
Kişiyə dəyməsin namərd gülləsi. (93;89)

Təcnisin böyük ustadı olan Aşıq Ələgər şeirinin poetik xüsusiyyətləri tələb edir ki, birinci misradakı

«zəhn» və «zəhn» sözləri əvəzinə «zəhm» və «fəhm» nata-mam təcnisləri işlənsin¹.

İkinci misradakı «xəlqin» sözünü «xalığın» şək-lində olmalı olacağını bilmək üçün isə sadəcə hecaları say-maq kifayətdir.

Dastanda aşiq şeirinin şəkilləri barədə də məlu-mata təsadüf edilir. Toplayıcı bunu, əsərin sonunda Aşiq Ələsgərin dilindən vermişdir:

«Ələsgər qayıdır ki, ay Nəsim, aşiq aşiq ilən əvvəl məclisdə «Divani» oxuyar, «Təcnis» oxuyar, keçər «Qara-çı»ya, «Cəngi»yə «Koroğlu»ya ki, axırda «Qıfılənd» deyər. İndi bu məclisdə sən mənə əvvəlcə toxunma dedin, sonra «qıfıləndə» keçdin. Məni bu cür qarşılamaqda qəsdin nə idi?» (93;91)

Folklor nümunələri ilə yanaşı, folklorun tədqiqi-nə həsr edilmiş məqalələrdə «Varlıq» jurnalının səhifələ-rində layiqli yer tapmışdır. Bu cəhətdən aparıcı mövqedə Cənublu alim tədqiqatçılar dursada, Şimallı alimlərin əsərlərindən də yeri gəldikcə istifadə olunmuşdur. Jurnalın 1981-ci il 31-ci sayında çap olunmuş professor Elməddin Əlibəyzadənin «Dədə Qorqud»un tarixi haqqında» məqa-ləsi bu baxımdan diqqəti cəlb edir. Tədqiqatçı zəngin tarixi mənbələrə və dastanın özünə əsaslanaraq xalqımızın bu möhtəşəm folklor abidəsinin yaranma tarixi barədə elni dəqiqləşdirmələr aparır. (31;49 – 53)

Professor Mürsəl Həkimovun «Ustadnamələrin toplanması, nəşri və araşdırılması tarixindən» adlı məqa-ləsi də folklorumuzun tədqiq metodologiyasının təbliği ba-xımından qiymətlidir. (97; 91 - 98) Burada tədqiqatçı – alim ustadnamələrin qaynaqlarına ekskurs edir, onların ən xarakterik örnəklərini oxucunun nəzərinə çatdırır. M. Hə-kimovun fikrincə indiyə qədər fərq qoyulmadan «Ustadna-

¹ Klassik ədəbiyyatda işlənmiş təcnislərin növləri haqqında bax: T.Kərimli. Füzuli qəzəllərində təcnis. // Azərbaycan EA xəbərləri (ədəbiyyat, dil incəsənət seriyası). – Xüsusi buraxılış. B, 1996-29-34

mə» adı ilə təqdim olunmuş örnəklər arasında vücudnamələri, təəssüfnamələri və başqa janr şəkillərini fərqləndirmək zamanı gəlib çatmışdır.

Kamil Vəlizadənin (Kamil Vəliyəvin – N. İ.) «Elimizin söz sərvəti» məqaləsi də əsasən xalq yaradıcılığının xalqın sözdən sərraf kimi bacarıqlı istifadə edilməsinin araşdırılmasına həsr edilmişdir. (63;82 - 86)

Şimali Azərbaycan folklor tədqiqatçılarının «Varlıq» jurnalında çap olunmuş o qədər də çox olmayan elmi məqalələrinin siyahısını Məhərrəm Qasımlının «Aşıq sənətinin genetik qaynaqları» məqaləsi də jurnalın 96-cı sayında çap edilmişdir. Bu məqalələrdə ozan – aşıq sənətinin bir sıra maraqlı problemləri öz əksini tapmışdır.

Belə bir xüsusiyyətdə qeyd olunmalıdır ki, «Varlıq» jurnalında Şimal müəlliflərinin yazılarındakı Avropa terminlərinin orfoqrafiyasında Şimal elmi prinsipləri rəhbər tutulur. Fars və türk dillərində bu cəhətdən Fransız orfoqrafiyasından istifadə olunduğu halda, Şimalda rus orfoqrafiyası ənənələrindən istifadə olunur və bu, «Varlıq» jurnalına da yol tapmışdır. Məsələn fars və türk dillərində «genetik» yazıldığı halda, «Varlıq»da bu termin Şimalda olduğu kimi «genetik» yazılır. (94;96)

«Varlıq» jurnalında elmi məqalələrin transliterasiya xüsusiyyətləri, köçürənin elmi səviyyəsindən, Şimal elmi ilə nə dərəcədə tanışlığından, terminləri sahəsində tutduğu mövqedən də aslıdır. Məsələn, Dilbər İbrahimpur köçürdüyü məqalələrin orijinalına əsasən sadıq qalır, üslubunu və elmi aparaturasını saxlayır. Örnək üçün M.Qasımlının yuxarıda adı çəkilən məqaləsindən bir cümlə gətirək: «Folklor əsas hərəkət verici qüvvə vəzifəsini öz üzərinə götürür, etnoqrafiya, etnopsixologiya və incəsənətin dərin qatlarını işləyərək ilkinliyə məxsus duyum və düşüncə cizgilərini gizli axarlarla yaşadır, bir sözlə, etnik – mədəni sistemi irəli aparmaq üçün onu lazım impuls və mənəvi təkanlarla təmin edir.» (94;96)

Əlbətdə, Şimalda belə çətin anlaşılaçaq bu akademik üslubu cümlənin Cənubda asan anlaşılaçağını göz-ləmək çətinidir. Lakin bu cür üsluba tədriclə vərdis yaratmaq baxımından həmin transliterasiya manerəsinə haqq qazandırmaq mümkündür.

Məqalənin elmi aparaturası və əmək yazıları da olduğu kimi saxlanılmışdır. Lakin burada bəzi prinsip müxtəlifliyi özünü göstərir. Məsələn, rus dilində olan bəzi mənbələrin adı orijinalda (kiril əlifbası ilə) əllə köçürüldüyü halda (ümumiyyətlə, «Varlıq» jurnalında Avropa dillərində olan mənbələrin, yaxud ayrı-ayrı terminlərin verilməsində də bu prinsipdən geniş istifadə olunur), başqa bir yerdə rusca mənbənin adı ərəb əlifbası ilə verilmişdir. Bunlara nümunə olaraq aşağıdakı qaynaqları göstərmək mümkündür:

«V.V.Vinaqradov. Kirqiskaya narodnaya muzika. Frunze, «Kirqiznolitizdat», 1958. s 64-65» (94,98)

Göründüyü kimi, köçürücü rusca kifayət qədər savad nümayiş etdirsə də, yeni iki xəyata yol vermişdir. «Muzıka» əvəzinə «muzika», «Kirqizpolitizdat» əvəzinə isə «Kirqiznolitizdat» yazmışdır. Rus mənbəyi ərəb əlifbası ilə transliterasiya edilərkən buna nisbətən daha az xəyata yol verilmişdir:

L.P.Potapov. Altayskiy şamanizm L.Naika, s.126. 1991.

Göründüyü kimi, burada yalnız bir orfoqrafik xəta var («Nauka»əvəzinə «naika»). Qalan xətlər isə punktuasiya və elmi aparatura ilə bağlıdır. («L» və «P»-dan sonra vergül qoyulması, nəşr ilinin səhifədən sonra göstərilməsi və s.)

Xronoloji baxımdan götürdükdə, Varlıq jurnalında çap olunan Şimali Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığına aid əsərlər, eləcə də bu əsərlərin tədiqiqi və təbliğinə aid verilən yazılar içərisində ikinci yerdə klassik Azərbaycan ədəbiyyatı durur. Əlbəttə, klassik ədəbiyyat nümunələri də, folklorda olduğu kimi, inzibati – coğrafi bölgü çərçivəsinə sığmır. Çünki tarixən bütöv olmuş

Vətəndə yaranan klassik ədəbiyyat örnəkləri də, folklorda olduğu kimi, inzibati – coğrafi bölgü çərçəsinə sığmır. Çünki tarixən bütöv olmuş Vətəndə yaranan klassik irs istər Şimal, istərsə də Cənub ədəbiyyatına eyni dərəcədə aiddir. Şamaxıda doğulub Təbrizdə toprağa tapşırılan Xəqani Şirvani, istər ömrü boyu Gəncədən kənara çıxmayan Nizamini, istərsə Azərbaycanı və Yaxın Şərqi qarış – qarış gəzib Hələbdə əbədiyyətə qovuşmuş Nəsimini, eləcə də İraqi – Ərəbdən bütün dünyaya səs salmış Məhəmməd Füzulini, Təbrizdə doğulub uzaq Hindistanda şöhrətlənmiş Saib Təbrizini, yaxud Təbriz taxt-tacını bəzəmiş Şah İsmail Xətəini və başqalarını heç vəclə təkcə Şimala və ya Cənuba aid etmək olmaz. Ona görə də «Varlıq» jurnalında klassik irs barədə dərc edilən ədəbi yazıları tədqiq edərkən söylənən yeni fikir və mülahizələrin ümumiyyətlə ədəbiyyatımız üçün nə dərəcədə obyektiv və faydalı olmasına xüsusi diqqət yetirmişik.

«Varlıq»da klassik irsə aid materiallardan görün-düyü kimi həm Şimalın, həm də Cənubun ədəbiyyatşunas-ları və ədəbiyyat xadimləri bu məsələyə münasibətdə yek-dildirlər. «Varlıq» jurnalının əməkdaşı Abbasəli Cəvadin Munxəndə yazıçı Anarla apardığı müsahibənin bir yerində soruşur: «Həm Şimali, həm də Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatını əhatə edən vahid müştərək Azərbaycan ədəbiyyatın-dan danışmaq olarmı?» Anar bu suala belə cavab verir:

«Xalqımızın Şimal və Cənub hissələrində yara-nan ədəbiyyat hələl bir axında getmir... Vaxtilə, XIX əsrə qədər Azərbaycan ədəbiyyatın vahid bir ədəbiyyat olub. Yəni, XIX əsərdən sonra da, tutalın, Mirzə Fətəli Axundzadə də, Cəlil Məmmədquluzadə də, Sabir də, Ləli də, Möcüz də hər iki Azərbaycanın şairi, nasiri olublar. Gələcəkdə də çalışmaq lazımdır ki, ədəbiyyatımız vahid bir ədəbiyyat kimi inkişaf edə bilsin.» (73;60)

Ona görə də dissertasiyada tədqiqat zamanı XIX əsrə qədərki dövrün ədəbiyyat tariximiz o tay bu taylı, tam halda götürülmüş, sonrakı dövrün ədəbi materiallarının

tədqiqi zamanı isə yalnız Şimali Azərbaycanda yaranan ədəbi nümunələri diqqət mərkəzinə çəkilmişdir.

«Varlıq»da klassik irsin hər iki tərəfin ədəbiyyatşünas alimləri tərəfindən müştərək öyrənilməsi qabarıq nəzərə çarpır. Belə ki, jurnalın nəşiri – görkəmli alim, əsl sənəti həkimlik olmasına, dünya şöhrətli cərrah kimi tanınmasına baxmayaraq, istər folklor, istər dilçilik, istərsə də ədəbiyyatşünaslıq sahələrində eyni dərəcədə dərin erdusiyaya malik olan doktor Cavad Heyətin Məhəmməd Füzuliyə həsr etdiyi silsilə məqalələr (3-4; 26-38), eləcə də Seyid Əzim Şirvaninin təsğirəsindən götürülmüş «Məhəmməd Füzuli» məqalələr məcmuəsindən (Bakı, Azərnəşir, 1958) götürülməsi dəqiq qeyd olunmuşdur.

Jurnalın sonrakı saylarında da tədqiqatlar bu səpgidə davam etdirilir. Məsələn Molla Pənah Vəqifin böyük portreti ilə açılan jurnalın 6-cı sayında doktor Cavad Heyətin «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış» tədqiqatı dərc olunmuşdur ki, onun əsas hissəsində Vəqif yaradıcılığı təhlil edilmişdir. (6; 15-26) Növbəti sayında isə müəllif Vədadi yaradıcılığını tədqiq və təbliğ etmişdir. (7; 5-20)

Doktor Cavad Heyətin silsilə məqalələri ilə yanaşı, Cənublu ədəbiyyatşünasların klassik ədəbi irsdən bəhs edən məqalələri də dərc olunmuşdur. «Varlıq»ın 6-cı sayında H.Məcizadə (Savalan) «Azərbaycanın böyük maarifpərvər şairi Hacı Seyid Əzim Şirvani» məqaləsini çap etdirmiş, şair haqqında bir sıra yeni mülahizələr irəli sürmüşdür.

Şimali Azərbaycanda boya – başa çatmış, lakin Türkiyədə yaşayıb yaratmış dünya şöhrətli alim, professor Əhməd Cəfəroğlunun «Azərbaycan ədəbiyyatı» əsərinin «Varlıq» dərgisində çap olunması da jurnalın tarixində mühüm hadisələrdən sayılmalıdır.

İstedadlı alim heyrətamiz dərəcədə sərrast və lakonik ifadələrlə həcimcə o qədər də böyük olmayan «Azər-

baycan ədəbiyyatı» əsərində milli ədəbiyyatın inkişaf yolu haqqında dolğun təsəvvür yaratmağa nail olmuşdur. (73; 40-47) Doktor Abbasəli Cəvadi tərəfindən çağdaş dilimizə çox gözəl uyğunlaşdırılmış bu əsərin Şimlida da çap olunmasına ehtiyac duyulur.

Tədqiqatlarla yanaşı, dərgidə tanıtma məqsədi ilə klassiklərin yaradıcılığından bədii nümunələr də verilir və çox vaxt bu nümunələr birbaşa əlyazma nüsxələlərinə əsaslandığından, mətnşünaslıq baxımından dəqiqləşmə tələb edir. Məsələn, jurnalın 7-ci sayında Füzulinin aşağıdakı məşhur nəsihətamiz qitəsi verilmişdir:

Ey xacə, gər qulundan oğulluq məvarid isə,

Şəfqət gözilə bax ona daim oğul kimi.

Vər oğlunu umarsan ola sahibi –ədəb,

Əlbəttə, eylə zillətə mötad qul kimi. (7;61)

Şimali Azərbaycanda çap olunmuş Füzuli nəşirlərində həmin qitə belədir:

Ey xacə, gər qulundan oğulluq murad isə,

Şəfqət gözilə bax ona daim oğul kimi.

Gər oğlunu dilərsən ola sahibi-ədəb,

Əlbəttə, eylə zillətə mötad qul kimi.

Aydınır ki, birinci misranın sonuncudan əvvəlki sözü Bakı nəşrində daha düzgündür, çünki vəznin tələblərinə cavab verir. «Varlıq» nüsxəsindəki «məvarid» sözü Müzare bəhrinin I və II növ variatında yazılmış qitənin birinci misrasının ölçüsünü pozur. Əvəzində isə «Varlıq» nüsxəsindəki üçüncü misranın «Vər»(və əgər) sözü ilə başlaması daha məntiqi təsir bağışlayır.

Doktor Cavad Heyətin Azərbaycan ədəbiyyat tarixinə həsr edilmiş silsilə məqalələri ilə yanaşı, ayrı-ayrı müəlliflərin klassik ədəbi irsə həsr edilmiş tədqiqatlarına maraq daha da artır.

Prof. Q.Beqdeli və Xəlil Yusiflinin şərikli yazdıqları «Məshəti və onun rübailəri» məqaləsi (12; 29-34), həmçinin Nizami, Füzuli, Xətai və b. sənətkarlar haqqında məqalələr fikrimizi təsdiq edir.

Müəlliflər elmi – populyar bir dildə Məshəti Gəncəvinin həyat və yaradıcılığını, istər Azərbaycanda və İranda, istərsə də Avropada aparılmış son tədqiqatlar işığında təqdim etməyə nail olmuşlar. Onlar doğru olaraq qeyd edirlər ki: «Bu dövrdə (XII əsrdə –N.İ.)Məhsəti saray şairi kimi tanınsa da, saflığı, düzgünlüyü, azadfikirliyi ilə seçilirdi.»

Lakin klassik ədəbiyyatla bağlı tədqiqatlar da Şimal və Cənub alimləri arasında fikir və təhlil müştərkliyi ilə yanaşı, prinsipial polemikaya da təsadüf olunur. Bu baxımdan akademik Həmid Araslının «Varlıq»ın 30-cu sayında çap olunmuş «Tarixin könlündəki sirlər» kitabının müəllifi Firuz Mənsuriyə «Açıq məktub» məqaləsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. (30; 37-51)

Məqalədə Firuz Mənsurinin şovinist mövqeyi tənqid edilir və onun: «Şah İsmail şair olmamışdır və onun divanı yoxdur» - tezi əsaslı dəlillərlə rədd olunur.

«Varlıq» jurnalında klassik Azərbaycan ədəbiyyatına dair tədqiqatlarda Nizami mövzusunə geniş yer verilmişdir. Mərhum professor Rüstəm Əliyev «Nizami poemalarında qıpçaq oğuz gözəli» məqaləsində (31; 35-48) dahi şairin qadın qəhramanlarını təhlil edərək şairin yüksək humanizmini açıb göstərmişdir. Tədqiqatçıya görə, Nizaminin qadın obrazlarının ilham mənbəyi qıpçaq gözəli – Dərbənd hakiminin böyük şairə kənz kimi göndərdiyi, onunsə bir insan bərabər hüquqlu həyat yoldaşı kimi qəbul etdiyi Afaq olmuşdur. Professor Rüstəm Əliyev yazır:

«Cəsarətlə demək olar ki, İslam Şərqində heç bir sənətkar və mütəfəkkir qadın varlığının təbiətini, psixologiyasını Nizami kimi dərinləndirən və hiss edib füsunkaranə bir tərzdə təsvir edə bilməmişdir. Şairin ecəzkar fırçası ilə yaranmış Leyli, Şirin, Nüşabə, Fitnə və dünyada tayı – bərabəri olmayan başqa sürətləri bəşər mədəniyyətinin səmasında qadın təbiətinin ən ülvü məziyyətlərini təmsil edən parlaq ulduzlardır».

Prof. R.Əliyev «Nizaminin doğma xalqına məhəbbəti» adlı məqaləsində öz fikirlərini davam etdirərək, dahi şairin əmək adamına münasibətini açıqlamışdır. (43-44; 34-46)

Göründüyü kimi, hər iki məqalənin mövzusu bilavasitə Nizaminin Azərbaycan mühitinə, Azərbaycan xalqına, azərbayanlı milli psixologiyasına bağlı fikrinin irəli sürülməsi və təbliği ilə əlaqədarlıdır. «Varlıq» jurnalında Nizami irsinin təbliğindən danışarkən prof. Yaşar Qarayevin «Nizami haqqında söz» məqaləsini də qeyd etmək lazımdır. (80; 45-61)

Çağdaş ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi, nəzəriyyəçi - alim prof. Y.Qarayevin bu məqaləsi təhlil üslubu və elmi metodologiya baxımından Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında yeni və orijinaldır.

Məqalənin əvvəlində tədqiqatçı Nizami yaradıcılığını səciyyələndirərək yazır:

«850 illiyini planet miqyasında qeyd etdiyimiz böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi dünya söz sənətinin dahi təkləri sırasına daxildir. Elə dahi təkləri ki, sənəti sabaha və əbədiyyətə aparan yolda indi də bizdən səkkiz əsr arxada yox, səkkiz əsr qabaqda, irəlidə addımlamaqda davam edirlər. Tarix, bəşəriyyət keçinişdən uzaqlaşdıqca onlar yaxınlaşırlar». (80; 45)

Dərin nəzəri ümumiləşdirmələrlə Nizamini ümumdünya, ümumbəşər ədəbiyyatı kontekstində qiymətləndirən Y.Qarayev bu barədə global nəticələrə gəlir. Nizaminin öz humanist ideyaları ilə Avropa intibahını xeyli qabaqladığını göstərən müəllif bu cəsarətli fikirlə də kifayətlənməyərək yazır: «Əgər desək ki, hətta Bayronunda vulkan püskürən ruhundan və nəfəsindən Avropaya yayılan lənət və fəryadın qəzəb və od yağmurunun körüyü başında insanın və dünyanın mənəvi naqisliyi əleyhinə fəlsəfi üsyan- Məcnun harayı və etirazı durur, səhv etmərik» (80;46)

Y. Qarayevin bu məqaləsi Cənub ədəbiyyatşünaslarına Şimalın çağdaş elmi – nəzəri üslubunun və elmi

leksikasının aşılınması baxımından qiymatlidir. Belə ki, məqaləni transliterasiya edən «Varlıq» əməkdaşları alimin bir çox nəzəri terminlərinə –məsələn, «tipoloji», «konsepsiya», «poetika», «psixoloji», «janr», «stereotip» və s. qarşılıq tapmayaraq, mötərizədə bunların ya fars dilinə tərcüməsini, ya da farsca izahını verməyə məcbur olmuşlar. Zənnimizcə, bu terminlər Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının elmi leksikasını zənginləşməsində mühüm rol oynaya bilər.

Nizami irsinin tədqiqinə və təbliğinə maraq «Varlıq» jurnalında o qədər güclüdür ki, təkcə alimlərin deyil, rəsmi şəxslərin, dövlət xadimlərinin də bu barədə dediyi fikirləri nəşr və təbliğ etmək meylini duymaq olar. Jurnalın 81 – ci sayında Azərbaycan Respublikasının o zamanki Baş Naziri Həsən Həsənovun Şimali Azərbaycanda nizamişünaslıq elminin vəziyyəti, vəzifələri, perspektivləri və ona göstərilən dövlət qayğısı barədə məqaləsi dərc edilmişdir.

Fars dilinə tərcümədə verilmiş bu yazı, əsas etibarlı ilə İran alimlərini Şimali Azərbaycanda nizamişünaslıq və Nizami irsinin nəşri sahəsində görülmüş işlər və nəzərdə tutulan perspektivlərlə tanış etmək məqsədini güdür.

«Varlıq» jurnalının 80-ci sayı Nizami yaradıcılığının tədqiq və təbliğinə həsr edilmiş xüsusi sayıdır. Burada 1991-ci ildə Təbriz Universitetinin keçirdiyi Beynəlxalq Nizami konfransının materialları verilmişdir. Bunlar dahi şairin poetik irsinə istər Şimali Azərbaycanda, istərsə də İranda öyrənilməsi məsələsinə bir aydınlıq gətirir.

Doktor Cavad Heyət öz məqaləsində Nizamini «İran şairi» kimi təqdim etsədə dahi şairin mənzum poemalarında olan türk sözləri, anlayışları və atalar sözlərindən bəhs etmişdir (80;4 -16) eyni zaman Doktor Cavad Heyət öz məqaləsində Nizami yaradıcılığının fars dilli poeziyada tutduğu mövqeyi yüksək qiymətləndirilir. O yazır:

«Həkim Nizami Gəncəvi İranın, bəlkədə bütün dünyanın ən böyük şairlərindən biridir. O Firdovsidən sonra ən böyük poema yazan şairidir. Ancaq üslubunun rəngarəngliyinə və zənginliyinə görə Firdovsidən də yüksəkdə durur. Şair irfani ruhu romantik üslubla qarışdıraraq, öz sehirli sənəti ilə elə ədəbi əsərlər yaratmışdır ki, təkcə fars dilli şairlər deyil, bütün İslam aləmi sənətkarları, o cümlədən türk dilli şairlərdə onun sənəti ardınca getmiş, ona nəzirələr və şərhlər yazmışlar. Onların ən böyükləri cığatay şairi Əlişir Nəvai, Azəri şairi Məhəmməd Füzuli, Kiçik Asiya şairlərindən Əhmədi və Xəyalidir» (80;4)

Nizaminin mənzum poemalarını araşdıran, ona dərin bələd olan tədqiqatçılar dahi şairin şəxsiyyətinə və ecazkar sənətindən heyranlıqla danışmışlar.

Nizaminin əsərlərini yüz dəfədən çox oxumuş və hər dəfə Daranın, Xosrov Pərvizin, Leylinin ölüm səhnələrində ağlamış mərhum Vəhid Dəstgirdi, Nizamini Sədidən üstün sayırdı. O deyirdi : «Əxlaqda, təmizlikdə və təqvada həkim Nizaminin dünya şairləri arasında tayı yoxdur. Mərhum Tərbiyyəət «Danışməndani Azərbaycan»da yazır ki, Nizami – İran şairlərinin ən istedadlısı Azərbaycan fəsihlərinin ən fəsahtəlisidir».

C.Heyət Nizami ilhamının pərvəriş tapmasında folklorun rolunu yüksək qiymətləndirərək yazır; «Nizami öz şeirlərində bir çox Azəritürk ifadələrini olduğu kimi vermiş, bir sıra Azərbaycan atalar sözləri və məsələlərini isə fars dilinə çevirərək əsərlərinə daxil etmişdir»(80;5)

Nizaminin dilində işlənmiş türk söz və ifadələri barədə Cənubi Azərbaycandan kənarda da tədqiqatlar aparıldığından, bizim əsas maraq mənbayimizi məhz fars donuna bürünmüş türk atalar sözləri və məsələlər, eləcə də deyimlər, frazeoloji ifadələr təşkil edir.

Dok.Cavad Heyət öz məqaləsinin əvvəlində Sədi, Hafiz və digər klassik fars şairlərinin «türk» sözünü müxtəlif mənalarda işlətdiklərini yazır. Onun fikrincə, Nizami onlardan fərqlənmişdir;

«Farsdili şairlərin hec biri Nizami qədər «türk» sö-
zünə və «türklük» anlayışına məhəbbət və sitayişlə yanaş-
mamış, türk söz və məsələlərindən bu dərəcədə istifadə
etməmişdir... Nizami «türk» bəzən həqiqi mənasında
işlətsədə, əksər hallarda pak, közəl ülvî adil, alim, dilbər,
cəngavər mənalarında qiüvvət və qəhramanlıq simvolu kimi
işlətmişdir» (80;6)

Cavad Heyət öz elmi müşahidələrini Nizaminin
mənzum poemalarından gətirdiyi beytlərlə əsaslandırır.
Onun elmi mülahizələri arasında daha cox maraq doğran-
ları-Nizaminin türkcədən farscaya tərcümə etdiyi və öz
əsərlərində işlətdiyi kalkalardır. Yəni sırf türk qrammatik
formasını fars ədəbi dilinə kətirməkdir.

Məsələn, C Heyət yazır ki, fars dilində «ağlamaq»
felinin əmr forması «gerye kon» (köməkçi fellər)
şəkindədir. Halbuki Nizami bu felin türk dilindəki əmr
formasını «ağla» təsiri ilə həmin formanı fars dilinə kətir-
miş və «geri!» şəkilində (köməkçi felsiz) işlətmişdir.

Alim Nizaminin fars dilinə kalka etdiyi «morğ
zəbani» (quş dili) «dozde-xanera dər bəst nətvən» (ev
oğrusunu tutmaq olmaz) «biya, ta gəc neşinim, rast
quyim» (gəl əyri oturaq, düz danışaq),

«Nə gəştəm zətəşət gərm, ey dələf ruz,

Be dudət kur migərdəm şəbo ruz» .

(qızınmadıq istisinə, kor olduq tüstüsünə), «xakestər
bovəd fərzənde-atəş » (oddan kül törər),

«Qorbə bovəd kəz sərə-həmpusti

Becceye – xodra xorəd əz dusti»

(pişik balasını istədiyindən yeyər), «nə yeksan ruyəd
əz dəsti dəh ənqoşt» (beş barmağın beşidə bir olmaz) «qol
ərəd bid, likən bər nəgirəd» (söyüd ağacı bar verməz), «kəs
nəquyəd ke duğə-mən torşəst» (heç kəs ayrına turş
deməz) «be xane –kəsan bər məxor nane-xiş» (öz çörəyini
özgə süfrəsində yemə), «to madərmordera şivən məyamuz»
(nənəsi ölənə oxşamaq öyrətmə), «nəxəndəd zəmin, ta
nəgeryəd həva» (göy ağlamasa yer gülməz), «məkon ba

sərbozorqan sərbozorgi» (başını başlara qatma), «mərgəxər bovərd səgra ərusi» (at ölüb itin bayramıdır), «gəlaği təke-kəbk dər quş kərd, xiştənra fəramuş kərd» (qarğa istədi kəklik yerisi yerisin, öz yerisini də itirdi) və s.

Fars və türk dillərini mükəmməl bilən, istər Nizami yaradıcılığına, istərsədə fars və türk xalqlarının klassik və müasir folkloruna dərindən bələd olan doktor Cavad Heyətin bu araşdırmaları istər nizamişunaslıq, istərsədə bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığı üçün çox qiymətlidir.

Y.E.Bertelsin Həmid Məmmədzadə tərəfindən fars dilinə tərcümə edilmiş «Nizami Gəncəvinin tədqiqi tarindən» (80; 17-32) və Qulamhüseyn Beqdelinin «Xosrov və Şirin» mənzuməsində əsas surətlərin təhlili (80; 30-44) yazıları bizdə artıq məlum olduğundan, burada üzərində dayanmağa lüzum görmədik.

Yalnız onu qeyd edək ki, Bertelsin məqalsi Cənubi Azərbaycan nizamişunaslığında nisbətən az işlənmiş bir sahəni – Avropada Nizami irsinin öyrənilməsi məsələlərinin ədəbiyyatşunaslara çatdırması baxımından qiymətlidir. Y.E.Bertels, elmi nizamişunaslıqda təzkirələrin roluna skeptikçəsinə yanaşdığı halda, Cənubi Azərbaycan, eləcə də bütövlükdə İran nizamişunaslığında Səid Nəfisi, Məhəmməd Müin, Vəhid Dəstgirdi, Əli Əkbər və b. əsərlərində nisbətən fərqli tendensiyanın şahidi oluruq.

Məqalədə Y.E.Bertels Avropada elmi nizamişunaslığının əsasını qoymuş V.Baxer, B.de-Meynar, C.Rio, İ.Pizzi, H. Ete, P.Horn, E.Braun, M. Houtsma, A.Krnski, R.Levi və başqa Avropa şərqşunalarına müraciət edir, onların tədqiqatlarındakı uğurlu və kəsirli cəhətləri araşdırır. Bunların «Varlıq» jurnalı vastəsilə Cənubi Azərbaycan nizamişunalarına çatdırılmasına faydalı ola bilər.

«Varlıq»da Mir Hidayət Hisarinin «Nizaminin yaşayışı barədə təhqiqat» məqaləsi də (80; 62-75) Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatşunalarının nizamişunaslıqda apardıqları yeni araşdırmalar baxımından maraq doğurur. C.He-

yətdən fərqli olaraq, Nizamini Azərbaycan şairi adlandırان Mir Hidayət hisari öz məqalsinin başlanğıcında yazır:

«Həkim N.Gəncəvi adı ilə məşhur olan Əbu Məhəmməd Nizəməddin (ya Cəmaləddin) İlyas İbn Yusif, ibn Zəki Müəyyəd nə təkcə Azərbaycanın, bəlkə bütün İranının ən böyük şairlərindən biridir» (80;62)

M.H.Hisari Nizamini «təkcə Azərbaycanın deyil, həm də bütün İranın» şairi hesab etməklə Azərbaycanı İranın tərkib hissəsi sayması yanlışdır.

Ümumiyyətlə, Cənubi Azərbaycan tədqiqatçıları Nizaminin elmi bioqrafiyasına elə bir mühüm yenilik əlavə etməmiş, özündən əvvəlki İran və Sovet Nizamşunaslarının dediklərini təkrar etmişlər.

Təbriz universitetində keçirilən Beynəlxalq Nizami konfransının bağlanışına və yekununa həsr edilmiş, məlumatdan sonra doktor Tuba kirmanın (Ərdəbilli) «Nizami və Quran» adlı məqaləsi verilmişdir. (81;8-14) Farsca yazılmış bu məqalədə çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün bir sıra diqqətəlayiq fikirlər nəzəri cəlb etməkdədir. Müəllif Nizaminin Qurandakı ilahi ayələrindən istifadəsini səciyyələndirərək yazır.

«İlahi ayələri insan nitqi qəlibində, xüsusən tərcümədə və nəzm ilə vermək qeyri mümkün bir iş olsada bu mütəfəkkir sənətkar ilahi həqiqətin yardımına arxalanaraq Qurani sonsuz mənalarından uğurla bəhrələnmə bilmişdir» (81; 9).

T.Ərdəbilli öz araşdırmalarında belə qənaətə gəlir ki, Quran mövzusu və Tanrıya bağlılıq Nizami poemalarının təkcə «Minacat» hissələrində yox, bütün «Xəmsə» boyu özünü göstərməkdədir.

Prof. Rüstəm Əliyev fars dilində yazdığı «Nizaminin dövrü, şəxsiyyəti və yaradıcılığı» elmi məqaləsində (81; 18-30) dünya nizamşunaslığının uğur və nailiyyətlərindən bəhs edərkən Şimali Azərbaycan nizamşunaslarının bu baxımdan gördükləri böyük işləri xüsusi vurğulayır.

Nizaminin böyük bir millətin yetişdirdiyi nadir dühalardan olduğunu söyləyir. O yazır:

«Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkir N.Gəncəvi elə dahi şəxsiyyətlərdəndir ki, tayı təkcə bir millət yox, bütün bəşəriyyət arasında çətin tapılar. Onun ədəbi yaradıcılığı təkcə ana vətəni Azərbaycanı deyil, İrani, Orta və Yaxın Asiyani, Zaqafqazıyanı və Hindistanı öz təsiri dairəsinə almışdır.» (81;19)

Prof. R.Əliyev yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz Cənub alimlərinə nisbətən Nizaminin təsir dairəsinə daha geniş və konkret coğrafi məkanda təqdim etməyə çalışır ki, bu da ümumilikdə Şimali Azərbaycan ədəbiyyatşnaslığının elmi metodologiyasına və tədqiqat üslubuna xasdır.

Nizami şeirinin yaşarlığı, zaman fəvqündə olması haqqında alimin fikirləri maraq doğurur:

«Böyük sənətkarların irsinin mahiyyəti və əhəmiyyəti zaman keçdikcə daha dərinlən açılır. Hər bir nəsil onda yeni laylar tapır ki, onların sənətinin ölməzliyi və tərəvəti bu səbəbə bağlıdır. Nizami şeirində bu cürdür.»(81; 23)

Nizami yaradıcılığının muasir dövrdə də öz təsir gücünü itirməməsi Şimalla Cənub arasındakı ədəbi körpülərdən biri kimi fəaliyyət göstərməsi, Əbülfəzl Əliməhəmmədinin fars dilində yazdığı «Şəhriyar şeirində Nizami» adlı məqaləsində öz əksini tapmışdır. (81; 31-36) Məqalədə Şəhriyarın təkcə farsca divanı deyil, eyni zamanda türkcə divanında da Nizami obrazlarının təsiri araşdırılır, məntiqi və inandırıcı nəticələr çıxarılır. Tədqiqatçı Nizami obrazından uğurlu istifadə nümunəsi kimi Şəhriyarın türkcə yazdığı aşağıdakı parçanı göstərir:

Məcnun ilə mən məktəbə –eşq icrə oxurduq,
Mən müshəfi xətm etdim, o, «Vəl-leyl»də qaldı.
Bir gün də eşitdim ki, düşüb çöllərə Məcnun,
«Vəl-leyl» olub verdi, cavankən də qocaldı.
Bir gün də xəbər gəldi ki, «Vəl-leyl»isi ilə
Can verdi, cahan içrə yaman vəlvələ saldı.
Çağdaş türk alimi Əbdülqadir Qaraxaninin fars

dilində təqdim etdiyi «Nizami və Füzuli «Leyli və Məcnun»larının müqayisəsi» məqaləsində bilavasitə Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemlərindən birinin təqdiminə həsr edilmişdir. (81: 37-43). Alimin gəldiyi əsas nəticə budur ki, Nizami və Füzuli «Leyli və Məcnun»ları arasındakı ən böyük fərq-birincinin «məclis dastanı», ikincisinin isə «İrfani dastan» olmasıdır. (81;39)

Bütövlükdə götürüldükdə «Varlıq» jurnalında Nizami irsinin tədqiqi bitkin bir konsepsiya səviyyəsinə qaldırmışdır. Bu məqalələrin bir toplu halında nəşri, zənnimizcə, nəinki Azərbaycan, həm də dünya Nizamışünaslığı üçün faydalı olardı.

Azərbaycan ədəbiyyatı ilə müəyyən bağlılığı baxımından doktor C.Heyyətın farsca yazdığı «Türk təsəvvür şairi Yunus Əmrə» məqaləsi də maraq doğurur. (81,44-63). Y.Əmrənin əfsanəyə dönmüş məzarları barədə söz açan alim yazır: «Son zamanlar Şimali Azərbaycanda da Yunus Əmrə və Tapdıq adına bir məqbərə tapılmışdır...

Şimali Azərbaycanın məhşur milli şairi Bəxtiyar Vahabzadə bu barədə belə deyir:

Bir yerdə ölüb bəs niyə min yerdə doğuldu,
Eşqindən yanarkən yenidən birdə doğuldu.
Şeirindəki hikmətli sətirlərdə doğuldu.

Bir yerdə ölüb, bəs niyə min yerdə məzarı?

Hər gün qazılır çünki könüllərdə məzarı.

Otlarda, çiçəklərdə, könüllərdə məzarı.

Əfsanəmi, gerçəkmi, bu insan nəçə insan?

Varlıq səsidir, qopmuş o türkün qopuzundan!» (81; 44-45)

«Varlıq» dərgisində klassik Azərbaycan ədəbiyyatında çap olunmuş materiallar arasında farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatında çağdaş dilimizə edilən tərcümələrin dəyərləndirilməsinə həsr olunmuş tədqiqatlar da müəyyən yer tutur. Bu baxımdan jurnalın 1986-cı il 6-8ci saylarında Həmid Nitqinin çap etdirdiyi məqalə maraq doğurur. Məqalə «Dilimizdə «Cami-Cəm» adlanır və böyük Azərbay-

can şairi Marağalı Əhvədinin məşhur «Cami-Cəm» poemasının Qulamhüseyn Beqdeli və doklor Xəlil Həmid oğlu Yusifov tərəfindən Azərbaycan dilinə edilmiş mənzum tərcüməsinin dəyərləndirilməsinə həsr edilmişdir.

Həmid Nitqi poemanın tərcüməsini yüksək qiymətləndirir. O yazır: «... Zamanın ən çox sevilən kitablarından olan Marağalı Əhvədinin «Cami-Cəm»i və doktor Q.Beqdeli və doktor Xəlil Həmid oğlu Yusifli ağalarının böyük əzmi və istedad, tükənməz iradə və sevgi ilə «Cami-Cəm»dən mənzum tərcümələri ... düz 657 il yaş fərqi olmasına rəğməən ekiz sayılacaq qədər bənzər və bir-birinə yaxındırlar.» (s.45)

H.Nitqi eyni zamanda Şimali Azərbaycan ədəbi tənqidinə də tənqidi yanaşaraq yazır: «Təccüb budur ki, bu qədər böyük ədəbi hadisə, yəni Marağalı Əhvədinin baş əsəri dilimizə çevrilib və min bir məşəqətlə çap olunduğu halda və bu hadisədən bir ilə yaxın keçməsinə rəğməən kimsə ondan bəhs etməyibdir. Bu ağır sükut örtüsü qışın qarlarını, hər şeyi udan dumanı, qaranlıq gecəni yada salır... » (s.47-48)

Göründüyü kimi, H.Nitqi «Cami-Cəm» poemasının tərcüməsi və nəşri ilə əlaqədar məqalələrdən xəbərsiz olmuşdur.

Klassik ədəbiyyatın tərcüməsi ilə yanaşı, mətnşünaslıq məsələlərinin araşdırılması da «Varlıq»ın mövzu rəngarəngliyini zənginləşdirir. Əziz Dövlətabadının farsca yazdığı «Şah Qasım Ənvarın türkcə şeirləri və qitələri» məqaləsi bu qəbildəndir. (73: 48-51)

Yaxın və Orta Şərqn böyük mütəfəkkir şairlərindən sayılan Şah Qasım Ənvarın müləmmələrinin (klassik ədəbiyyatda iki dildən istifadə yolu ilə yazılan şeirlər- H.N) tekstoloji tədqiqinə həsr edilmiş bu məqalədə İran alimi Səid Nəfisnin hazırladığı «Şah böyük şairimiz Qasım Ənvər divanı»na münasibət bildirilir, tərtibçinin bir çox türk sözlərini anlamadığına görə, düzgün yazmadığı

göstərilir, nüsxə fərqləri irəli sürülür və əsaslandırılır. Örnək olaraq şairin aşağıdakı müləmməsini göstərmək mümkündür:

Biya, ey saqi-yi-canha, biyar an bade dər qolşən,
Bəğayət xoşdeləm, kan yar miquyəd ke, sən kimсэн?

Becanan qoftəm, ey delbər, xərabəm dər ğəmət yeksər,
Vəli mixanən in əzbər: bu sözni sən eşitmсэн.

Zəhi əltafi-bipayan, ke miyabəd deləm penhan,
Səlaməm qofto caməm dado zanu zəd ke, hey iç sən!

Məra miquyəd an canan, ce heyranivo sərgərdan,
Səfa qıl sən, vəfa qıl sən, əgər sən aşiqi, qıl sən.

Miyane –qolşəne- hosnət hezaran qol bebar aməd,
Viran bolmasdır ol bostan, əgər bir çiçəki susən.

Biya, ey rouşəniyi-can, ke həm canivo, həm canan,
Yüzün gülşən, sözün rovşən, rövşən baldır ki, sultansən.

Ze feyzət xatiri-Qasim həmişə şad mibaşəd,
Ke in feyz əz to miyabəd, əgər doqquz, əgər doqsan.

Ə.Dövlətbadi klassik türk ləhcələrini gözəl bildiyini nümayiş etdirərək, qəzəl –müləmmənin beşinci beyitini ikinci misrasının aşağıdakı daha dəqiq nüsxə fərqlərini irəli sürür:

Viran olmasdır ol bostan, əgər bir çiçəgi sunsan.

Doğurdan da burada «çiçəyi sunmaq» (vermək, təqdim etmək) ifadəsi «çiçəyi susən» ifadəsindən daha məntiqi və poetiq səslənir.

XVI əsr Azərbaycan ədəbiyyatının müqtədir klassiklərindən olan Şah İsmayıl Xətayinin yaradıcılığı əsas etibarı ilə, akademik H.Araslının yuxarıda artıq ötəri

toxunduğumuz «Razhayi-dər dele-tarix» əsrinin müəllifi Firuz Mənsuriyə açıq məktubunda qoyulub həll edilir. (30; 37-51)

Xətəyinin şair olmadığını və türkcə divan yazmadığını iddia edən iranlı müəllifə qarşı yazılmış bu kəskin cavabda H.Araslı müxtəlif elmi nəzəri və tarixi qaynaqlara əsaslanaraq tutarlı dəlillərlə Şah İsmayılın Azərbaycan ədəbiyyatının korifeylərindən biri olduğunu sübuta yetirir.

Məqaləni ərəb əlifbasına köçürən H.M.Savalan onun elmi üslubunu olduğu kimi saxlamış, yalnız bəzi vacib məqamlarda mötərizəli izahlarla kifayətlənmişdir. Məsələn, məqalədəki «Neapol» sözünü olduğu kimi yazan Savalan, mötərizədə bu toponimin İranda işlənən variantını – «Napol» verir. «Fakt» sözünün qarşısında mötərizədə «vaqeıyyyət», «dolanbac» sözünün qarşısında farsca «piço xəmə», «oymaq» sözünün qarşısında «taifə», «didaktik» sözünün qarşısında «təlimi» və. s yazır.

Maraqlıdır ki, bəzən ərəb dilindən alınmış eyni söz Şimalda və Cənubda müxtəlif mənalarda işləndiyinə görə, «Varlıq» jurnalının əməkdaşları yazıdan-yazıya köçmə zamanı bu cür sözlərə izah vermək məcburiyyəti qarşısında qalırlar. Məsələn, elə bu məqalədə işlənən «qəbahət» sözü kimi. Bu söz şimalda nöqsan, səhv, xəta, yanlış mənasında işləndiyi halda, Cənubda daha kəskin mənə daşıyır. Buna görə də məqaləni ərəb əlifbasına köçürən H.M.Savalan onun qarşısında mötərizədə «təqsir» sözünü yazmağı lazım bilmişdir. (30; 51)

Məqalədəki sıra sayıları məqamında işlədilmiş rum rəqəmlərinin saxlanmasını da Şimal elmi yazı üslubunun Cənuba nüfuzu kimi qiymətləndirmək olar: «Varlıq»ın klassik ədəbiyyat barədə apardığı tədqiqatlar sırasında yuxarıda öləri toxunduğumuz - Füzuli irsinin araşdırılması, nəşri və təbliği də mühüm yer tutur. Belə ki, Füzuli təkcə ədəbiyyatşünasların deyil, həm də və birinci növbədə şairlərin ilham mənbəyidir. Jurnalda müxtəlif şairlərin Füzulidən təsirlənərək yazdıqları onlarla təxmislər və təzminlər başqa şeirlər çap olunmuşdur.

Dərgidə Füzuliyə həsr edilmiş məqalələr arasında doktor Cavad Heyətin «Füzulinin «Leyli və Məcnun» mənzuməsində Nizami və digər şairlərin təsiri» adlı maraqlı tədqiqatının adını çəkmək istərdik. (97 – 98: 17 - 35)

Ümumiyyətlə, Azərbaycan folkloru, dili və ədəbiyyatı sahəsində dərin ensiklopedik bilik nümayiş etdirən C. Heyət bu məqaləsində də özünü nəinki Füzuli irsinin, eləcə də bütün yaxın şərq ədəbiyyatlarının istedadlı bilicisi kimi göstərmişdir. Elə məqalənin ilk cümləsindən Füzuli «Leyli və Məcnun»unun orijinallığını nəzərə cətdıran alim, Avropa şərqşünasları ilə polemikaya girərək yazır:

«Füzulinin şah əsəri sayılan «Leyli və Məcnun» mənzuməsi Nizamidən ilham alaraq yazılmış orijinal əsər olub, bəzi Avropa müəlliflərinin fikrinin xilafına, tərcümə və iqtibas deyildir» (97-98; 17)

Yuxarıda Nizami mövzusu ilə əlaqədar qeyd etdiyimiz kimi, bu məqaləsində də C. Heyət Şimali Azərbaycan tədqiqatçılarının istedadlı davamçısı kimi çıxış edərək, onların əvvəllər irəli sürdükleri fikri və mülahizələri zənginləşdirir. «Nizami Məcnunu şeirləşdirmişsə» Füzuli – şeiri məcnunlaşdırmışdır!» - deyən M. Ə. Rəsulzadənin ardınca, C. Heyət də özünəməxsus elmi nəticələrə gələrək yazır: «Füzuli Nizamidən fərqli olaraq, ərəb əfsanəsinə sadıq qəlməgi aramamış, tiplərini öz zehmindəki təsəvvürə görə təsvir etmiş və Məcnunu da öz xəyalındakı kimi təsvir etmişdir. Bunun üçündür ki, Nizamidə bəşəri duyğu, əla-

qələrdən tamamilə ayrılmamış görünən Məcnun Füzulidə bəşərilikdən büsbütün ayrılmış bir şəxsiyyət halındadır».

Doktor Cavad Heyətin jurnalın 3-4 –cü saylarında «Azərbaycan ədəbiyyat tarixinə bir baxış» seriyasından olan 2-ci məqaləsi də əsasən Füzuli irsinin tədqiqinə həsr edilmişdir (3-4; 26-38). Məqalə italyan şərqşünası, Füzuli irsinin gözəl bilicisi və təbliğatçısı Alessio Bombaçidən belə bir sitatla başlayır:

«Füzuli əgər türk şairlərinin ən böyüyü olmasa da, ən böyüklərindən biridir» (3-4; 26).

C. Heyət Füzulinin qısa tərcümeyi halını, əsərləri haqqında ümumi məlumat verdikdən sonra onun əsərlərinin təhlili üzərində dayanır, şairin türkcə divanını, «Bəngü Badə» poemasını, «Saqinamə» və ya «Həft cam» poemasını, «Leyli və Məcnun» poemasını, farsca divanını, ərəbcə qəsidələrini, «Hədiqətüs – süəda» əsərini, türkcə, – farsca mənzum lüğətini və.s tədqiqatə cəlb edir.

Füzulinin ədəbi təsir dairəsi üzərində ayrıca dayanan alim yazır: «Yalnız Füzulinin yetişdiyi azəri aləmi deyil, osmanlı və cağatay ədəbiyyatları da uzun əsərlərdən bəri onun qüvvətli nüfuzu altında qalmışdır ».

C. Heyətin məqaləsi İstanbul, Ankara, Təbriz, London və Bakı şəhərlərində nəşr olunmuş 10 mötəbər elmi mənbə əsasında yazılmışdır ki, müəllif tədqiqatın sonunda verdiyi biblioqrafiyada həmin mənbələri qeyd etmişdir. Bu isə «Varlıq» jurnalının sonrakı saylarında verilən məqalələrdə elmi – biblioqrafik aparatın ənənəsini qoyumuşdur.

Professor Əsəd Yəqubinin «Füzulinin yaradıcılığında insan və tərbiyə məsələsi» adlı məqaləsi də şair haqqında aparılmış maraqlı tədqiqatlardan biridir (97-98; 51-57). Müasir pedaqogika elminin nəliyyətləri baxımından Füzuli yaradıcılığını araşdıran bu məqalə və doktor Şükufə Surxəlilzadənin «Füzuli dövrünün yadigarları » (97-98; 110-113) adlı məqaləsi ədəbiyyatşünaslıqla az əlaqəli olduğundan onların təhlilini lazım bilmədik. Lakin hər iki

məqalədə müasir elmi biblioqrafik aparturanın gözlənildiyini qeyd etməklə kifayətlənirik.

«Varlıq»ın 95-96 sayılı xüsusi Füzuli sayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Bəkir Nəbiyevin yazdığı «Hədiqətüs - süəda»- məqtəl növünün klassik nümunəsidir» məqaləsini Dilbər İbrahimpur ərəb əlifbasına köçürmüşdür (95-96; 25-41). Tarixi – nəzəri səpgidə yazılmış bu məqalədə Füzuli ilə yanaşı, başqa türk müəlliflərinin də məqtəl janrında – şəhidlik mövzusunda yazdıqları əsərlərə toxunulur, ta günümüzə qədər bu baxımdan Füzuli ənənələri izlənilir. B. Nəbiyev bu qənaətə gəlir ki: «Füzulinin bir sənətkar kimi bu əsərdə ən böyük nailiyyəti... Kərbala hadisəsini yalnız bir məntəqənin və yalnız müsəlmanlığın yox, bütün dünyada insanlığın faciəsi kimi yüksək bədii səviyyədə mənalandıra və ümumiləşdirə bilməsidir» (95-96; 30)

Həmin məqalənin ardınca «Varlıq» dərgisinin peşəkar biblioqrafı, «Yeni çıxan kitablar» rubrikasının daimi aparıcısı Əziz Möhsününün «Molla Məhəmməd Füzuli-dahi Azərbaycan şairi» məqaləsini oxuyuruq (95-96; 42-61). Qeyd edək ki, Şimali Azərbaycan ədəbiyyatını, xüsusilə klassik dövrü gözəl bilməklə fərqlənən Cənub ədəbiyyatşünasları bəzən kiçik və əhəmiyyətsiz yanlışlıqlara da yol verirlər ki, bu da xalqımızın Şimal və Cənub hissələri, xüsusən ziyalılar arasındakı əlaqələrin daha da genişlənməsinə və sıxlaşmasına ehtiyac duyduğunu göstərir. Məsələn, Ə. Möhsüni Füzuli əsərlərinin əlyazmalarından bəhs edərkən yazır:

«Füzulinin ən əski və kamil külliyatının biri Azərbaycan Cumhuriyyətinin Nizami institutunun əlyazmalar şöbəsində mövcuddur və 1573-cü ildə yazılmışdır...» (95-96; 42)

Əlbəttə, aydındır ki, burada cənublu həmkarımızın Nizami adına Ədəbiyyat institutu ilə Füzuli adına Əlyazmalar institutunu qarışdırması o qədər də böyük qəbahət deyildir və tədqiqatçının verdiyi elmi məlumatlara nöq-

san gətirmir. Lakin biblioqrafik dəqiqlik baxımından bunu xatırlatmağı vacib bilirik.

Göründüyü kimi, nəzərdən keçirdiyimiz məqalələrdə, istərsə də Cənubda Füzuli yaradıcılığının tədqiqinə həsr edilmiş digər yazılarda Şimali Azərbaycan füzulışünaslığının güclü təsiri diqqəti cəlb edir. Hətta bəzən Cənub tədqiqatçıları Şimal füzulışünaslarının əsərlərindən bütöv parçaları ətkə yazısı və mənbə göstərilmədən iqtibas etməkdən də cəkinmirlər. Məsələn, Ə. Möhsininin Füzuli qəzəllərinə verdiyi təsnifat, Mir Cəlalın təsnifatı ilə, demək olar ki, üst – üstə düşür. Beşcildlik Füzuli külliyyatının birinci cildinə müqəddiməsində prof. Mir Cəlal yazır:

«Qəzəl janrı Azərbaycan ədəbiyyatında Füzuliyə qədər uzun bir inkişaf yolu keçmişdir. Böyük Nizaminin Xəqaninin, Nəsiminin, Xətəinin qəzəlləri bu sahədə görkəmli nümunələrdir. Lakin Hafız fars ədəbiyyatında, Nəvai özbək ədəbiyyatında olduğu kimi, Füzuli də Azərbaycan ədəbiyyatında qəzəl şeirinin əvəzsiz, dahi sənətkarıdır. Füzuliyə qədərki şairlərimizdən ondan sonra gələn Vaqiflər, Vidadilər, Zakirlər, Seyid Əzimlər, Bahar Şirvanilərdən heç biri Füzuli səviyyəsində, Füzuli kimi incə, zərif kamil qəzəl yarada bilməmişdir.

Füzuli qəzəllərini mövzu və məzmununa görə dörd yerə bölmək olar: 1) aşiqanə qəzəllər, 2) ictimai fəlsəfi qəzəllər, 3) «təsviri» qəzəllər, 4) minacat, nət ruhunda qismən də dini mahiyyətdə olan «rəsmi» qəzəllər.»¹

Ə. Möhsününün məqaləsində isə oxuyuruq:

«Qəzəl səbki Azərbaycan ədəbiyyatında Füzuliyə qədər uzun bir dövr keçmişdir. Böyük Nizami Gəncəvinin, Xəqani Şirvaninin, Nəsiminin, Xətəinin qəzəlləri bu sahədə görkəmli nümunələrdir. Ancaq Füzulini qəzəl səbkində böyük Hafız Şirazi ilə fars ədəbiyyatında müqayisə etmək olar. Ona görə ki, Füzuli qəzəl şeirinin dahi sənətkarıdır.

¹ Məhəmməd Füzuli. Əsərləri, 5 cildə, I c., Bakı, 1958, c. 17 – 18.

Füzuliyə qədərki, şairlərimizdən, ondan sonra gələn Vaqiflər, Vidadilər, Seyid Əzim Şirvanilər, Hadilər və Əliağa Vahidlərdən heç biri Füzuli səviyyəsində, Füzuli kimi incə, zərif və bədii qəzəl yazmamışdır.

Füzulinin yazdığı qəzəlləri məzmun baxımından dörd yerə bölmək olar:

1 - Aşıqanə qəzəllər; 2 - ictimai-fəlsəfi irfani qəzəllər; 3 - təsviri qəzəllər; 4 - minacat və mənqəbət ruhunda olan «rəsmi qəzəllər» (95-96; 44-45)

Ə. Möhsüni Füzulini tədqiq edərkən, böyük ingilis şərqşünası Kibbin yolu ilə gedərək, əsasən şairin öz əsərlərində, xüsusilə də divanlarının dibacələrində verilən mötəbər məlumatlara söykənməyə üstünlük verir. Elə bu tədqiqat üslubu ilə də Ə. Möhsüni Füzuli eşqinin sırf ilahi məzmun daşdığını iddia edən bir sıra Türkiyə və İran tədqiqatçılarına etiraz edir və öz fikrini əsaslandırmaq üçün prof. Mir Cəlalın müddəalarına müraciət edir. Həmdə maraqlıdır ki, Füzulidə real, həyati eşq nümunələrini onun dini əsəri olan «Hədiqətüs - süəda»dan gətirir. Lakin Ə. Möhsüni bu cəhətdən ifrata varmır; Şimali Azərbaycan füzulışünaslarından H. Araslının, Mir Cəlalın, M. Quluzadənin ardınca mötədil bir mövqə tutaraq, irfani və başqa qəzəllərə aid nümunələri də göstərməyi unutmur.

Şairin ictimai – siyasi görüşlərini daha qabarıq əks olunduğunu qitələrin üzərində geniş dayanan Ə. Möhsüni Füzuli irsi ilə ciddi, ardıcıl məşğul olduğunu göstərir.

Professor Yaşar Qarayevin «Fəlakələr yandı ahimdən...» məqaləsi də dərginin bu sayının sanbalını artıran yazılardandır (95 – 96; 62 - 84).¹

Ənənəvi, şablon başlanğıclardan qaçan tədqiqatçı, elə ilk cümlədən Füzuli yaradıcılığının mahiyyətini lakonik bir şəkildə ifadə edir:

¹ Eləcə də bax: Qarayev Y. Tarix yaxından və uzaqdan. Bakı, «Sabah», 1996, c. 128 - 140

«Xalqımızın faciəli tarixində və taleyində Füzuli narahət və böhranlı bir dövrün şeirdə rəmzi, siması və əzabkeşi kimi daxil olur və sonralar da tarix boyu ən əzablı çağlarda iztirabın, dərдин Füzuli karvanı' millətin harayına həmişə yenidən həmişə vaxtında qaydır» (95-96; 62).

Qeyd edək ki, «Varlıq» dərgisi əsas etibarlı ilə Cənubi Azərbaycan oxucusunun səviyyəsini nəzərə aldığından, prof. Y. Qarayev kimi intellektual tədqiqatçıların yazılarının nəşri zamanı bir sıra əlavə izahlarız kecinmək olmur ki, bu da əksər hallarda həmin yazını kiril əlifbasından ərəb əlifbasına köçürən «Varlıq» əməkdaşının xidməti olur.

Bu izahlar əsasən iki cür olur: ya Şimalda işlənən bu və ya digər ədəbiyyatşünaslıq termininin Cənub qarşılığı verilir, ya da müəyyən realilərin izahı mötərizə icində, yaxud ətkyazısında verilir. Fikrimizcə, 'hər iki halda bu, xalqımızın vahid ədəbi dilinin, ədəbi təfəkkürünün formalaşmasına yardım göstərdiyinə görə, «Varlıq» dərgisinin bu yolda böyük zəhmətlərə qatlaşan əməkdaşlarına – C. Heyət, Q. Beqdeli, H. M. Savalan, Ə. Möhsüni, M. Xamnei, M. R. Heyət, D. İbrahimpur, S. Sərdarniya, M. H. Hesari cənablarına minnətdar olmalıyıq.

Y. Qarayevin məqaləsində də tez – tez belə izahlara rast gəlmək mümkündür. Elə ilk səhifədə tədqiqatçının işlətdiyi «Bayron» sözündən sonra mötərizədə «XIX əsr İngilis şairi» izahı verilmişdir (95 – 96; 62).

Bəzən isə köçürücülər mətn üzərində «bədahətən» əməliyyat apararaq, onu özləri anlayacaq bir hala salırlar. Məsələn, Y. Qarayevin: «Bəli, beş əsrdir ki, Füzuli «kim»i Şərq şeirinin təsir dairəsindən buraxmır»¹ cümləsini «Varlıq»ın əməkdaşı M. P. Heyət bu şəkildə təqdim edir: «Bəli, beş əsrdir ki, «Füzuli kimi» Şərq şeirinin təsiri – qələmrəvindən buraxmır» (95-96; 63).

¹ Qarayev Y. Göstərilən əsəri, c. 130.

Bu minvalla məqalədəki «ekologiya» - «burnşinasi», «gercəklik» - «vəqeiyyət» və.s ilə əvəz olunur. Lakin burada vahid prinsip gözlənilmir. Məsələn, əgər populyar olan «Bayron»un kim olmasına izahat verilsə, daha az tanınan «Rotterdamlı Erazm»ın kimliyinə hec bir izah verilir. «Ortodoks» termininə isə mötərizədə «mötəd və sünnəti» izahı verilir ki, bu da həmin terminin məzmununu və mahiyyətini kifayət qədər acmır. Hətta bəzi terminlərin qarşısında aciz qalan köcürücü mötərizədə yalnız sual işarəsi qoymaqla kifayətlənir. Məsələn, aşağıdakı cümlədə olduğu kimi: «Ümumi fəlsəfi məsələsi cari publisist konveyerdə (?) «vintə » və «təkerə» çevrilməkdə Füzuli «sosialist realizminə» həmkar ola bilməyib.»

Ədəbiyyatşünaslıq və publisistika örnəklərinin nəşri zamanı bir sıra Avropa və rus mənşəli sözlərin düzgün oxunuşu üçün mötərizədə onlar ya kiril, ya da latın əlifbası ilə verilir. Məsələn, bu məqalədəki «Hesiod» adı mötərizədə latın əlifbası ilə də verilib (95-96; 72).

Ümumiyyətlə, Y. Qarayevin tədqiqatı nəzəri – fəlsəfi səpgidə aparılıb və nəinki Cənub ədəbiyyatşünasları, eləcə də bir çox Şimal ədəbiyyatşünasları, üçün mürəkkəbdir və Füzulinin öz poeziyası kimi-düşüncə, fikir tələb edir.

Bundan başqa, peşəkar nəzərriyəçi - alim olan Y. Qarayev bəzən bədii sitatları tam dəqiqliyi ilə vermir və bu da köcürücünü növbəti sual işarəsi qoymağa vadar edir. Məsələn, «Leyli və Məcnun» poeməsindən verilən bir bədii örnəyi tədqiqatçı belə təqdim edir:

Türkü ərəbü əcəmdə əyyam
Hər şairə idi bir şam

(95-96; 75)

İkinci misrada vəznin pozulduğunu görən M. R. Heyət poemanın orjinalından bu beyti axtarıb tapmaq və düzgün variantını vermək əvəzinə misranın sonunda sadəcə

sual işarəsi qoymaqla kifayətlənmişdir. Halbuki poemada həmin beyt belədir:

Türkü ərəbü əcəmdə əyyam
Hər şairə vermiş idi bir kam¹

Qeyd etmək lazımdır ki, buxovlardan və ideoloji cərcivələrdən azal olan füzulişünaslığın təbii inkişafı həm Şimal, həm də Cənub alimlərinin müştərək fikirlərə gəlməsinə zəmin yaratmışdır. Yuxarıda Ə. Möhsününin məqaləsini nəzərdən keçirərkən, Füzlinin irfanı barədə onun mötədil mövqe tutduğunu demişdik. Yaşar Qarayev də ona yaxın bir mövqe tutaraq yazır: «Füzuli elə yer var, Tanrını, elə yer də var gözəlini təsvir edir». Farsca bir qəzəlinə əbədiyyətin yox... «bir gecənin eşqinin vəsfı» qələmə alınır: «Vəslin mənə novruz gecəsi oldu müyəssər» (95-96; 83)

Son vaxtlar Füzuli sənətinin ənənəvi Şərq poetikasının vasitələri ilə təhlil etməyə meyl artmışdır. Bu, özünü «Varlıq» dərgisində nəşr olunan məqalələrdə də göstərir. Professor Q. Beqdelinin «Füzulinin fars şeirində sənətkarlıq xüsusiyyətləri» məqaləsi bu qəbilədənir (94; 27 - 38 və 95 - 96; 11 - 24).

Q. Beqdeli Füzulinin fars divanında sənətkarlıqla istifadə edilmiş ədəbi vasitələrin izahını və bədii örnəklərini vermişdir. Bu ədəbi vasitələr aşağıdakılardan ibarətdir: mübaligə, təzad, təşxis, intaq, təşgir, məcaz, təkrir, təşbih, ya bənzətmə, bədii təyin, istiarə, təcnis (tam təcnis, naqis təcnis, mürəkkəb təcnis, zaid təcnis, mükərrər təcnis və.s) səhlü mümtəne, ya hüsni – təlil (gözəl əsaslandırma), ləfvü nəşr, təlmih, kinayə və təriz, rucu ya kiriz, tərsi, rəddül – əcz, ələs – sədr, sual, xitab, nida, imalə, zihaf, iştiqat, tənsiqüs – sifət.

¹ Füzuli. Leyli və Məcnun. Bakı, 1958, c. 19.

Yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz məqalələrdən başqa, doktor Cavad Heyətin Füzuli haqqında daha bir tədqiqatı da «Varlıq»ın səhifələrində nəşr olunmuşdur. Bu, «Füzulinin ədəbi şəxsiyyəti» adlı məqalədir (94; 13-27)

Füzulinin ədəbi şəxsiyyətinin formalaşmasında özünəqədərki farsdilli və türkdilli poeziyanın rolunu yüksək qiymətləndirən tədqiqatçı bu qənaətə gəlir ki, Füzuli hər cür təsirdən yüksəkdə duran mütəfəkkir şairdir. Məqalənin sonunda Füzulinin 134 beytlik «Ənisül – qəlb» adlı fəlsəfi qəsidəsi verilmişdir.

Rəhim Cəvş Əkbərinin «Molla Məhəmməd Füzulinin şeirlərində atalar sözü və hikmətlər» məqaləsi də (97-98; 59-81) şairin 500 illik yubileyi münasibətilə yazılmışdır. Tədqiqatçı şairin türk divanından secdiyi atalar sözlərini və hikmətli sözləri əlifba sırası ilə düzərək, türk və fars folklorundan, eləcə də klassiklərin yaradıcılığından uyğun müqayisələr vermişdir. Məqalə, Füzuli xəlqiliyinin, Füzuli poetikasının araşdırılması üçün zəngin material verir.

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının tədqiqat xarakterli məqalələrində yeni, maraqlı elmi fikirlər söylənsə də professionallıq azlığı hiss olunur.

Bu cəhətdən «Varlıq» dərgisinin əməkdaşı olan Mir Hidayət Həsərinin «Füzulinin həyatı və yaradıcılığı haqqında izahlar» (93; 29 - 43) məqaləsini nümunə gətirmək olar.

Mir Hidayət Həsəri Füzulinin kürd qəbiləsindən çıxması haqqında Krımskinin məlumi və gülünc iddiasını tutarlı dəlillərlə darmadağın etmiş, şairin tərcümeyi – halı və əsərləri haqqında ümumi məlumat vermişdir.

Məqalədə Füzuli divanına çəkilmiş bir miniatür barədə məlumat vermişdir. Müəllif yazır:

«Təqribən 40 il bundan qabaq Tehranın «İrani – bastan» muzeyində Füzulinin divanından təkcə bir səhifədə çəkilmiş gözəl bir miniatür gördüm. (Kitabın əslinin harada olduğu məlum olmadı). Bu miniatür Birinci

Şah Abbas Səfəvi ilə müasir olan məşhur nəqqaş Rza Abbasinin qələmi ilə çəkilmişdir. Söz yox ki, bu kitabda bundan artıq miniatürlər var imiş və o kitab o zamanın rəsmi olan kimi, şah, ya ayrı bir böyüklərin sifarişi ilə hazırlanmış imiş –bu da o zaman (400 il bundan qabaq) Füzulinin nə qədər İranda məşhur və möhtərəm və qiymətli olduğunu göstərir. Çünki Rza Abbasi məmuli (adi – N.İ) bir nəqqaş deyildi və hər bir əsərdə nəqqaşlıq etməzdi.» (93; 35-36)

Sonra M. H. Hesari həmin miniatürün təsvirini verir:

«Bu miniatürdə bir ağacın dibində beli əyilmiş bir qoca kişi və onun ətəyindən asılmış bir oğlan uşağı görünürdü. Qocanın bir əlində bir cəlik və bir əli isə onun ciynində asılan heybənin içində idi. Miniatürün altında Rza Abbasinin məşhur «Rəqəmi-kəminə Rza Abbasi» ünvanlı imzası görünürdü. Bu miniatürdə bu necə beyt şeir diqqəti cəlb edir:

Sağ tərəfdə:

Biyabankərd Məcnundan qəmə dərdim sual etmin,
Nə bilsün bəhr halını ol ki, mənzilgahı sahildür.

Mənim tək ola bilməz şöhreysi – şəhri – bəla Məcnun,
Qəbul eylərmisi bu rüsvağı hər kim ki, aqildir.

Sol tərəfdə:

Fəraq əyyami seylabi – sirişkimdən xəbər sorma,
Qiyamət məcarasından kör o zaman nə qafildür.

Nə müşkül halı olsa aşiqin, məşuq edər carə,
Gər ol bidərd bilməzsə bu halı, hal müşküldür.

Altıda:

Çaklər cismində tiğ eşqindən eyb etmənis,
Kim cünun gülzarının munlar küli-xəndandır.

Ey Füzuli, ola kim, rəhm edə yar əfğanidə
Ağlagil zarınca kim, zar ağlamaq imkanıdır (93; 36)

Hesarinin verdiyi bu məlumatın füzulışünaslar üçün nə dərəcədə qiymətli olduğunu söyləməyə ehtiyac yoxdur. Eyni zamanda bu məlumatın kitabşünaslıq və mətnşünaslığımız üçün də elmi əhəmiyyəti böyükdür.

Miniatürdəki beytləri Füzuli əsərlərinin tənqidi mətni ilə tutuşdurduqda müəyyən nüsxə fərqlərinə də rast gəlmək mümkündür. Elə birinci beyt 1958-ci il nəşrində belədir:

Biyabanlarda Məcnundan gəmə dərdim sual etmin,
Nə bilsin bəhr halın ol ki, mənzilgahi sahildir.¹

Aydındır ki, beytin miniatürdəki variantı daha uğurludur və poetik məntiq baxımından düzgün səslənir. «Biyabangərd Məcnun» dedikdə aydın olur ki, Məcnunun gəzdiyi yerlər ancaq cöllər və səhralardır, buna görə də onun «mənzilgahi sahildir» və «gəmə dərd bəhrinin halını» bilə bilməz. «Biyabanlarda Məcnundan» dedikdə isə Məcnunun ümumiyyətlə çöllərdə olmasına deyil, indiki halda çöllərdə olmasına işarə edilmiş olur və poetik məntiq, bədii təzad zəifləyir.

Əvəzində miniatürün sol tərəfində yazılmış beytin birinci misrası yanlışdır və tənqidi mətndə onun düzgün variantı belədir:

Fəraq əyyami seylabi-sirişkəmidən xəbər tutmaz.¹

Altda yazılmış beytlərdə də tekstoloji dəqiqləşdirmələr aparmağa ehtiyac duyulur. Belə ki, birinci beytin birinci misrası:

¹ Füzuli. Əsərləri, 5 cildə, I c., Azərb. EA nəşriiati, B., 1958, c. 143

Caklär cisimdä tiği – eşqdən eyb etməniz;
İkinci beytin birinci misrası isə:

Ey Füzuli, ola kim, rəhm edə yar əfğaninə – şəklinə olmalıdır.¹

M. Hesarinin məqalədə istifadə etdiyi qaynaqlar sırasında Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat institutunda hazırlanmış üçcildlik ədəbiyyat tarixinin birinci cildi də vardır.²

Ümumilikdə «Varlıq» dərgisində Füzuli barədə cap olunmuş məqalə və tədqiqatlar Azərbaycan xalqının bu dahi şairi haqqında kifayət qədər təsəvvür yaradır və Cənubi Azərbaycan oxucuları və tədqiqatçıları üçün qiymətli mənbədir.

«Varlıq» dərgisində Azərbaycan ədəbiyyatının sonrakı mərhələləri və xüsusən çağdaş ədəbiyyat və ədəbi proses haqqında tədqiqatların sayı klassik dövrə nisbətən xeyli azdır. Bunlar da əsasən doktor Cavad Heytin «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış» seriyasına daxil olan və məlumatlarının əsas hissəsi Şimal mənbələrindən götürülmüş məqalələridir.

Dərginin 6-cı nömrəsinin üz qabığında XVIII əsr Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin şəkli verilmişdir. Bu sayda gedən «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış» seriyasının 4-cü hissəsi əsas etibarı ilə Vaqifə həsr edilmişdir.

Əvvəlcə, Vaqifin yaşadığı dövrün özünü qiymətləndirmək təşəbbüsü göstərən alim yazır:

«Səfəvilərin son illərindən 18-ci əsrin sonunacan keçən müddət İran ədəbiyyatı üçün olduğu kimi, Azəri

¹ Füzuli. Əsərləri, 5 cildə, I c., Azərb. EA nəşriiati, B., 1958, c. 143
Həmcinin bax: Füzuli. Türk divanı. Tərtib edən: Əmin Sədiqi.
Tehran, 1374, c. 79

² Füzuli Leyli və Məcnun Bakı, 1958, c 19

ədəbiyyatı üçün də rükud və durğunluq dövrüdür. Bu dövrdə fars ədəbiyyatında Hatif İsfahanidən savayı tərəzi-əvvəl şairə rastlanmadığı kimi, Azəri şairləri arasında da bir necə növhə və mərsiyə şairindən başqa mühüm bir şəxsiyyət züھر etməmişdir. Yalnız Şimali Azərbaycan və daha doğrusu, Şimali Qafqaz bu qaydadan müstəsnaadır » (6; 15)

Əsas tədqiqat obyekti Vaqif və Vidadı kimi Şimali şairləri olsa da, C. Heyət bu məqalədə Şimal ədəbiyyat şünasları üçün daha çox maraq kəsb edən bir iş görür: XVIII əsrdə türk dilində yazıb – yaratmış Cənub şairlərinin adlarını sadalayır. Bunlar aşağıdakılardır:

Nizaməddin Tufarqanlı: Əhli – beytə aid mərsiyələrlə məşhur olub və 1180h. (1801) vəfat etmişdir.

Seyid Fəttah Mərağayi: farsca və türkcə şeir yazmış, təxəllüsü İşraqdır. 1175 (1176)-də Marağada vəfat etmişdir.

Hacı Xudaverdi: təxəllüsü Taib, xoyludur. 1201-ci (1822) ildə ölmüşdür.

Topcu: Nadir şah ordusunda topculuq etdiyi üçün bu təxəllüsü almışdır.

Nəşə Təbrizi: Nadir şah dövrünün məşhur şairidir. 1153 – 1155-ci (1774-1776) illərdə Nadir şah Nəcəfdə Həzrət Əli hələminin künbəzini təmir və təzyin etdiyi vaxt Nəşə Təbrizi buna türkcə tarix söyləmiş və bu şeir Nəcəfdə Həzrət Əli məqbərəsinin böyük qapısı üzərində həkk edilmişdir.

Sonra C. Heyət iyirmi səkkiz beytdən ibarət olan həmin qəsidənin 5 beytini nümunə gətirir:

Şəhi – Cəmhışmət, Daraq dirayət, Nadiri – dövrən
Ki, xətti- dövləti- Cəmsidə varisüdü cahan üzrə .

Bədəxşan ləli-ümman incisinin vermiş xəracində,
Günəş tək hökmi nəfiz müttəsil dəryavükan üzrə.

Cəkilməz kəhkəşanın yayı tək, nəqqaş əgər çəksin
Misali-qüvvəti-bazuyi-iqbalın kəman üzrə

Büləndiqbal olan ədalərin də sərbülənd istər,
Mükərrər eyləmiş düşmənlərin başın sinan üzrə,

Cavabın nəş oldu misrası tarixi – itmamə,
Ədəl bil, mehrasikindir mətəfi-insü can üzrə.

Elci: adı Murtuzaqulu xan. İran tərəfindən İstanbulla səfir getmiş (1721) və orada şair kimi tanınmışdır. Türk şairi Nədim ona nəzirələr yazmışdır (6; 15, 16)

Məqalədə Molla Pənah Vaqif haqqında geniş danışan C. Heyət, şairin əsərlərindən nümunələr də vermişdir. Bunlar, məşhur «Bax» rədifli qəzəl, «Görmədim» rədifli müxəmməs, başqa qoşma və gəraylılarından parçalardır.

Bu əsərlərin nəşrində maraq doğuran cəhət budur ki, transliterasiya zamanı klassik orfoqrafiya ənənələri ilə yanaşı, çağdaş Şimal orfoqrafiyasından da bir növ orfoqrafik kalkalara yol verilir. Məsələn, klassik ədəbiyyatda «əgri» şəklində yazılan söz – Vaqifin «Görmədim» müxəmməsində çağdaş Şimal orfoqrafiyasında olduğu kimi, yəni – «əyri» şəklində yazılmışdır və s.

Əksər hallarda isə transliteriyanın zamanı klassik orfoqrafiya ənənələri ilə çağdaş orfoqrafiya qaydalarına qarışıq şəklində əməl olunur və sanki «Varlıq» dərgisi bunların hər ikisini oxucuların və zamanın sınağına buraxır.

Məsələn, Vaqifin «Küsmüşəm» rədifli qəzəlində qafiyələrin bir hissəsi çağdaş orfoqrafiya qaydalarına («məhliqadan», «dilirübadan», «sahibcəfadən»), digər hissəsi isə klassik yazı ənənələrinə («qəradən», «aşinadən», «binadən») söykənir.

Qəzəlin dördüncü beyti Şimalda çap olunmuş mənbələrdə:

Çün uman yerdən küsərlər, bir məsələdir xəlq ara-
Küsdüyüm bica deyildir, aşınadən küsmüşəm-

şəklində getdiyi halda, «Varlıq» dərgisində həmin beytin ikinci misrası yanlış olaraq:

Küsmüşəm bica degildir aşınadən küsmüşəm-

şəklində verilmişdir. Məqalənin sonunda doktor Cavad Heyət poetik örnəklərin qaynağı kimi (1945-ci il) Bakı nəşrini göstərmişdir.¹ lakin mətindən göründüyü kimi tədqiqatçı digər qaynaqlara da mürəciət etmişdir. Vaqifin fars dilində yazılmış və məqalənin sonunda verilmiş bu məsnəvisi bu mülahizəyə əsas verir.

İndiyə qədər də Şimali Azərbaycanda Vaqifin farsca yaradıcılığı barədə geniş təsəvvür yoxdur və onun Qacara cavab olaraq yazdığı:

Gər negəhdare – mən anəst ke, mən midanəm,
Şişeira dər bəğəle-sənk neqah midarəd.

Tərcüməsi:

(Əgər mənim qoruyucum tanığıdımdırsa,
Şüşəni daşın qoltuğunda da salamat saxlar.)

beytində başqa da farsca əsər yazdığı bir çoxları-
nın ağına belə gəlməmişdir.

Lakin həmin dərin poetik mənalı məsnəvinə
oxuduqca Molla Pənah Vaqifin fars dilinin incəliklərinə
bələdliyi adamda heyrat doğurur. İndiyədək məlum

¹ Bax: Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I c., Azərbaycan. EA nəşriyyatı, Bakı, 1960.

olmayan bu kiçik həcmli məsnəvinə olduğu kimi təqdim etməyi lazım bildik:

Şenidəstəm ke Məcnunə-delazar
Ço şod əz mordəne – Leyli xəbərdar

Keriban cak zəd ba aho əfğan
Besuye – torbətə – Leyli şetaban

Dər anca kudəki did istade
Behər su dideye – həsrət qoşade

Neşane – qəbrə – Leylira əzu cost
Ço an kudək bexəndido bədu qoft

Ke ey Məcnun tora gər əql budi
Ze mən key in təmənna minəmudi

Miyane – qəbrhara costocu kon
Ze hər mərqəd kəfi əz xak bu kon

Ze hər xaki ke buye - eşq bərxast
Yəqin kon torbətə-Leyli həmancaşt

To həm Vaqif dər in deyre – çəkərsuz
Romuze – eşq əz an kudək beyamuz.
(6; 25-26).

Tərcüməsi:

(Eşitmişəm ki, ürəyi dərqli Məcnun
Leylinin ölümündən xəbər tutan kimi

Ah – fəğanla yaxasını yırtdı
Leylinin qəbrinə tərəf qacdı

Orada durmuş bir uşaq gördü
Həsrətlə hər tərəfə baxırdı

Leylinin qəbrinin nişanını ondan soruşdu.
O uşaq küldü və ona dedi:
Ey Məcnun, səndə ağıl olsaydı,
Məndən bu təmənnada olmazdın.

Qəbrlərin arasını axtar.
Hər qəbrdən bir ovuc torpaq iylə.

Hansı torpaqdan eşq ətri gəlsə,
Yəqin et ki, Leylinin qəbri oradadır.

Vaqif, sən də bu ürək yandıran dünyada
Eşqin rəmzlərini o uşaqdaq öyrən.)

Jurnalin elə həmin sayında verilmiş Həsən Məcidzadə Savalanın qələminə məxsus «Azərbaycanın böyük maarifpərvər şairi hacı Seyid Əzim Şirvani» məqaləsi də ədəbiyyatımızın tədqiqindəki vəhdət prinsipi baxımından maraq doğurur (6; 30-38)

Ümumiyyətlə, «Varlıq» jurnalına xas olan tədqiqat sinkretizmi (yəni Şimal və Cənub tədqiqat metodlarının birləşdirilməsi) bu məqaləyə də xasdır. Bunu ən xırda detallarda da sezmək mümkündür: belə ki, məqalənin başlığında S. Ə. Şirvaninin doğum və vəfat tarixləri miladi ilə verilmişsə (1835-1888), elə ilk cümlədə müəllif yazır:

«Hac Seyid Əzim şamaxılı Seyid Məhəmmədin oğlu 1251 h. qəməridə şeir və sənət beşiyi olan Şamaxı şəhərində doğulmuşdu» (6; 30)

Bu məqalədə də Şimalda və Türkiyədə işlənən termin və ifadələrdən istifadə zamanı müəllif ədəbiyyatlarında onları ya farscaya tərcüməsini, ya da Cənubda işlənən qarşılığını vermişdir. Məsələn, «özəllik»- «xüsusiyyət», «avunur»-«təsəlli tapır» və s.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqinə də «Varlıq» dərgisində müəyyən yer ayrılmışdır. Doktor C. Heyətin yuxarıda adını çəkdiyimiz silsilə məqalələri ilə

yanaşı, cənublu, yaxud şimalı müəlliflərin də, bu problem barədə ayrı – ayrı tədqiqatları jurnalda işıq üzü görmüşdür. Bu tədqiqatlarda da «Varlıq» öz araşdırma metoduna sadıq qalaraq, otaylı – butaylı milli ədəbi ənənələri, ədəbi əlaqələri öyrənən elmi istiqamətlərə daha geniş yer vermişdir. Bu sıradan olan məqalələr arasında M. Afiyətın «Səttarxan Sabirin şeirində» (1; 54-56), A. Zamanovun «Səhhət və Sabir» («Əməl dostları» kitabından) (39-40; 65-73), «Füzuli və Sabir» (77; 114-120), «H. Cavid 100 yaşında» (41-42; 38-47), H. Məhəmmədzadənin «Cəlil Məmmədquluzadə haqqında yeni əsər» (prof. İsa Həbibəylinin «Əsrin dahisi» foto – albomu barədə) (90; 75; 76), M. Mənafinin «Əbdürrəhim Talıbov» (33; 59, 67), S. Şərdarniyanın «Molla Nəsrəddin» və İran» (79, 80, 81, 82, 105-118 Molla Nəsrəddin nəşiri Cəlil Məmmədquluzadənin ailəsi haqqında) («Molla Nəsrəddin və İran» nəşiri Cəlil Məmmədquluzadənin ailəsi haqqında) (76; 117-120), «Mirzə Cəlilin nəvələri tapıldı» (87; 97-98), «Molla Nəsrəddin» İranda» (85; 69-78) məqalələrini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

M. P. Afiyətın «Səttarxan Sabirin şeirində» məqaləsi elmi sanbalı, lakonikliyi, konkretliyi ilə Şimalda aparılan çağdaş tədqiqatlara çox yaxınlaşır. İran Məşrutə hərəkatına və xüsusilə Təbriz qiyamına dair Mirzə Ələkbər Sabirin iyirmi beşdən artıq şeir yazdığını göstərən müəllif, bu şeirlərin mövzu dairəsini də konkretləşdirərək yazır: «Bu əsərlərdə əsas iki məsələ qoyulmuşdur. Bunlardan biri-xalqın istibdad əleyhinə mübarizəsi, ikincisi-azadlıq hərəkatını boğmağa çalışan irtica qüvvələrinin ifşa edilməsi» (1; 54)

Sovet imperiyasının dağılması, Azərbaycan Respublikasının suverenlik əldə etməsi nəticəsində İran dövləti ilə müstəqil Azərbaycan arasında gediş – gəlişin asanlaşması «Varlıq» jurnalında Şimali Azərbaycan yazarlarının sıx-sıx əməkdaşlıq etməsinə şərait yaratmaqla bərabər, həm də ədəbiyyatımız və mədəniyyətimiz üçün

böyük əhəmiyyət kəsb edən bir sıra faktların üzə çıxarılıb quzeyli-güneyli bütün Azərbaycan xalqına çatdırılmasına imkan vermişdir. Bu baxımdan professor İsa Həbibbəylinin İranda apardığı gərgin axtarışların nəticəsi olan, Mirzə Cəlil haqqında məqalələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Alim, mirzə Cəlili dəqiq və yığcam elmi ifadələrlə Cənub oxucusuna tanıtdıraraq yazır:

«Bu gün görkəmli Azərbaycan yazıcısı Cəlil Məmmədquluzadənin adı bütün mədəni dünyada tanınır. Ədibin məşhur «Ölülər» tragedi – komediyası, «Поет қуту-су», «Usta Zeynal», «Qurbanəli bəy», «İranda hürriyyət», «Xanın təsbehi» kimi kicik hekayələri təkcə mifli ədəbi hadisə olaraq qalmır. Yazıcının qələmindən çıxan dram və nəsr əsərləri mövzusu Azərbaycan həyatından alınmış, milli dildə və üslubda yazılmış, lakin bəşəri məzmunu malik bənzərsiz bədii nümunələrdir» (76; 117)

Onu da qeyd edək ki, Şimal müəlliflərinin əsərlərini çap edərkən «Varlıq» dərgisində nəzərə carpan tipik xətalardan biri də Şimalla Cənub arasında müxtəlif il hesablanması ilə bağlıdır. Bəzən mexaniki olaraq Şimal müəlliflərinin əsərlərindəki 19... tarixi əvəzinə 13... tarixi yazılır. Elə haqqında danışdığımız məqalədə də diqqətsizlik üzündən Mirzə Cəlilin oğlu Ənvər Məmmədquluzadənin 1342-ci (1942 vəzinə) ildə orduya çağırıldığı qeyd edilmişdir (76; 119).

Cağdaş Şimal ədəbiyyatının və Şimalda gedən ədəbi prosesin təsviri də jurnalda müəyyən yer tutmaqdır. Bu cür məqalələrə xarakterik nümunə kimi Q. Qasımzadənin «Davamı edir 37» (77;65-71) məqaləsini göstərmək olar. Məqalədə Xəlil Rza yaradıcılığı Azərbaycanda gedən ictimai – siyasi hadisələrin fonunda təhlil edilərək, ümumən çağdaş ədəbi prosesdə mövcud olan tendensiyalar üzə çıxarılır.

Ədəbi biblioqrafiya baxımından «Varlıq» jurnalında diqqəti cəkən silsilə yazılarından biri də «Yeni kitablar» rubrikası altında verilən biblioqrafik icmallardır.

Bu ictimallarda artıq 'Şimal mətbuatında «Tənqid və biblioqrafiya» rubrikasında verilən yazıların nəfəsi duyulmaqdadır. Bu da təsadüfi deyil və «Varlıq»ın bu sahədə artıq müəyyən təcrübəsi də var idi. Belə ki, hələ 1979-cu ildə, jurnalın ilk saylarından birinə Mirzə İbrahimovun iki Cənub yazarının kitabı barədə ədəbi rəzensiyası verilmişdi. (8; 49-56). Bu ənənə Məmməd Cəfər və Abbas Zamanov tərəfindən davam etdirilərək daha da möhkəmləndirilmişdi. (H. M. Savalanın «Apardı sellər Saranı» kitabı haqqında (35; 68-73) və M. Məhzunun «Hicran xəstəsi» kitabı haqqında (37-38; 63) rəylər).

Bu səpgidə olan yazıların üslubi təsiri cənub tənqidçilərinin məqalələrində aşkar hiss olunur. Jurnalın son 5-6 ildəki saylarında getmiş icmalların sələfi kimi Mir Hidayət Hesarinin 1990-cı ildə cap olunmuş «Danışməndani-Azərbaycan»ı yoxlayaq» məqaləsini göstərənək olar (76; 39 – 45).

Məqalə, təkcə böyük Azərbaycan alimi Məhəmmədli Tərbiyətin «Danışməndani - Azərbaycan» kitabının tərtibində və capında yol verilmiş nöqsanları göstərmək baxımından deyil, ümumiyyətlə Cənubda poliqrəfiya işlərinin səviyyəsini qiymətləndirmək baxımından maraq kəsb edir. Müəllif yazır:

«Danışməndani - Azərbaycan» kitabı 1314 (1935-n) hicri şəmsidə capdan çıxmışdır və 1355 (1976-n) hicri şəmsidə ikinci dəfə olaraq Təbrizdə Firdovsi kitabxanası tərəfindən tələsik halda, əl vurmada, olduğu kimi ofset olunmuşdur. Hər iki capda cap tarixi yazılmamışdır. ...Kitabın ən böyük eybi ona layiqincə müqəddimə (ön söz) və fihristlər (icindəkilər, adam və məkan adları və qaynaqlar) və hətta kitabda gələn musiqi alət və ahəngləri və sairə kimi lazım olan izahların yazılmamasıdır» (76; 39)

Bütün bu qeydlər M. H. Hesarinin müasir səviyədə kitab tərtibi bərdə kifayət qədər bilikli olduğunu, onun professional biblioqraf olduğunu sübut edir.

«Yeni çıxan kitablar» rubrikası «Varlıq» Jurnalının 81-ci sayında başlanır. Bu sayda jurnalın əməkdaşı, şair H. M. Savalanın kitab haqqında bibliografik icmal verilmişdir (81; 123-129). Bu kitablardan ikisi Şimali Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bilavasitə bağlıdır. Bunlar: Nəbi Xəzrinin Təbrizdə «Ərk» nəşriyyatı tərəfindən buraxılmış «Torpaq, sənə and icirəm» kitabı və «İnci kitab» seriyasından çıxmış «Divanı – Xurşid banu Nətəvan» kitabıdır.

Kitabların təqdimi zamanı elmi prinsip gözlənilir və kitab bütün parametrləri ilə birgə təsvir olunur. Örnək üçün Nəbi Xəzrinin yuxarıda adını çəkdiyimiz kitabının təqdimatına nəzər salaq:

«Kitabın adı: Torpaq sənə and icirəm.

Müəllif: Nəbi Xəzri.

Qət (formatı – n.i.) roqi.

Nəşir: intişarate-Ərk, Təbriz.

Səhifə : 96.» (81; 124)

Bibliografik icmaldan öyrənirik ki, Nətəvanın divanına şairənin öz əsərləri ilə yanaşı, onun qohumlarının da farsca və türkcə şeirləri daxil edilmişdir. Bunların arasında şairənin qızı Xanbikə xanımın, bibisi Ağabəyim ağa-nın əsərlərindən örnəklər verilmişdir. İcmal Nətəvanın bir qəzəli ilə bitir. Beş beytdən ibarət olan həmin qəzəl bəzi tekstoloji dəyişikliklər tələb etdiyindən, aşağıda veririk:

Bilin yaranı, bu dünyada hərə bir kar ilən oynar,
Kimi xanənişin olmuş, kimi bazar ilən oynar.

Kimi xətti – mürəssədə, başında taci-şahanə,
Kimi zindan icində əl-ayağı dar ilən oynar.

Kimi talibdi dünyayə, kimi aşiqdi üqbayə,
Kimi sazə, kimi nazə, kimi tək tar ilən oynar.

Kimisi şadü xürrəmdir, kimi leylü nahar ağlar,
Fələk də sərkirən olmuş, xurşidi-zar ilən oynar.
(81; 128, 129)

Qəzəlin üçüncü və dördüncü beytləri daxili qafiyələr üzərində qurulduğundan onlar üzərində aşağıdakı tekstoloji dəqiqləşdirmələr aparmaq olar: üçüncü beytin birinci misrasında qafiyələr «dünyayə» və «üqbayə» olduğundan, uyğun olaraq, ikinci misradakı «nazə» sözü «nayə» ilə əvəz olunmalı və beyt aşağıdakı şəkllə düşməlidir:

Kimi talibdi dünyayə, kimi aşiqdi üqbayə,
Kimi sazə, kimj nayə, kimi tək tar ilə oynar.

Qafiyə tələbindən başqa, ikinci misrada «saz» ı «tar» kimi musiqi alətləri sadalandığından, uyğun olaraq onlarla bir sırada duran söz də musiqi aləti (nay-ney) olmalıdır.

Eyni qəlib üzrə dördüncü beytin ikinci misrasındakı üçüncü söz də «üzərində» deyil, «yanağında» olmalıdır. Çünki bunu «sorağında» və «fərağında» qafiyələri tələb edir.

Dərginin 82-ci sayında H. M. Savalan Nəriman Həsənzadənin «Söyüd ağacı» şeirlər məcmuəsini də professional biblioqraf səviyyəsində təqdim etməyə nail olmuşdur. Burada həm kitabı ərəb əlifbasına köçürən, ön söz müəllifi haqqında, həm cap tarixi, həcmi və formatı, hətta bədii redaktoru haqqında yığcam məlumat alırıq. İcmalın mətni də Nəriman Həsənzadə poeziyasını, onun folklordan gələn səmimiyyət və şirinliyini çox gözəl xarakterizə edir (82; 142).

İcmal müəllifi təqdim etdiyi kitabların hərtərəfli xarakteristikasını yığcam şəkildə verməyə nail olmuş, oxucuda həmin kitablar haqqında dolğun təəssürat yarada bildirmişdir.

Jurnalin 86-cı sayında rubrikanı aparan Ə. Möhsüni H. M. Savalan nisbətən bibliografiya sahəsində daha az səriştə nümayiş etdirmişdir. Doğrudur, təqdim olunan kitabın üz qabığının şəklinin verilməsi irəliyə doğru bir addım hesab edilə bilər. Lakin Ə. Möhsüni kitabın məzmun və mahiyyətini lakonik şəkildə təsvir etməyə nail olmur. Məsələn, Abbas Bozork Əminin iki cildə buraxdığı «Gözellik nəğməkarı» (Aşıq Ələsgər) adlı kitabın tirajı, formatı nəşiri və qiymətinin göstərilməsini çıxdıqdan sonra, müəllif həmin kitabın qiymətinin məhz nədə olduğunu oxucuya aydınlaşdırma bilmir və M. H. Təhməsinin müqəddiməsindən bir parça verməklə kifayətlənir (86;100)

Eyni üsul Mikayıl Azaflının «Qoca qarıl» kitabına da tətbiq edilir. Bir fərqlə ki, bu dəfə kitabın köcürən Süleyman Salisin müqəddiməsindən bir parça verilir.

«Varlıq»da cənublu müəlliflərin kitabları ilə yanaşı, kiril əlifbası ilə nəşr edilən kitablar haqqında da bibliografik məlumatla təsadüf olunur.

Elə həmin sayda jurnalın nəşiri doktor Cavad Heyətin «Müqayisətül - lüğəteyn» kitabının Bakıda nəşr olunmuş tərcüməsi barədə ətraflı məlumat verilmişdir¹ (86; 102-104). Kitabın cap olunduğu nəşriyyat («Elm» nəşriyyatı) və tərcüməçiləri (Mirəli Mənafi və Firuzə Parənci) göstərilə də nəşr ili göstərilməmişdir. Həmcinin Cənubda cap olunan kitabların necə nüsxədən və necə səhifədən ibarət olduğunu qeyd edildiyi halda, burada həmin bibliografik parametrlərə rast gəlmirik. Bu da Cənubda hələlik ədəbi bibliografiyanın elmi prinsiplərinə tam ciddiyyəti ilə riayət olunmadığını göstərir.

Bu icmalda da Ə. Möhsüni kitabın fars dilindəki nəşrinə doktor Cavad Heyətin müqəddiməsindən, Azərbaycan dilinə tərcüməsinə akademik, xalq yazıçısı Mirzə

¹ Bax Heyət C. İki dilin müqayisəsi. Bakı, «Elm», 1992

İbrahimovun yazdığı ön sözdən və kitabın tərcümələrinin şərhindən uzun – uzadı sitatlar gətirir. Lakin bu təqdimatın sonunda müəllif qısa şəkildə həmin kitabın əhəmiyyətini ümumiləşdirərək yazır:

«Müqayisətül – lüğəteyn» kitabının öz doğma ana dilimizə tərcüməsi, hər bir nəzərdən diqqətəlayiqdir. Şimali Azərbaycandakı qardaşlarımız bu kitab kiril əlifbası ilə tərcümə olunduğu üçün ondan faydalanacaqlar, eyni zamanda dilimiz barəsində bu tayda aparılan tədqiq və elmi nəzəriyyələr ilə yaxından tanış olacaqlar. Bu kitab tərcüməçilərin və başqa dilimiz barəsində nəzəriyyə sahiblərinin göstərdiyi kimi, doğma ana dilimizin nə qədər zəngin, nə qədər yaralı və nə qədər geniş və dərin olduğunu və fellərin dilimizdə' növ, şəkil və zamana görə çox müxtəlifliyini aydın göstərir. Bu kitabda Azərbaycan türkcəsinin yüksək mədəni və hərtərəfli inkişaf etmiş dillərdən biri olduğu müqayisələr ilə sübuta yetirilir»

Bibliografik icmaldan bu qədər geniş gətirdiyimiz sitat, Cənubda elm üslubun formalaşması prosesini izləmək baxımından da böyük maraq doğurur. Hələlik sintaksisdə fars dilinin təsirinin qalıqları («bu kitabın kiril əlifbası ilə tərcümə olduğu üçün», «tərcüməçilərin və başqa dilimiz barəsində nəzəriyyə sahiblərinin » sintaqmaları, «və» bağlayıcısının eyni cümlədə bir necə dəfə işlədilməsi və.s) açıq – aşkar hiss olunsa da, Cənubla Şimalın elmi üslubunun dönmədən identifikasiyaya doğru getdiyi göz qabağındadır.

Onu da qeyd edək ki, bu bibliografik icmal həmin kitab haqqında «Varlıq» jurnalında verilən ikinci yazıdır. Dərginin 83-cü sayında həmin kitab barədə qısa məlumat verilmiş və bu məlumatda əsərin tərcüməçiləri sırasında əvvəlki iki alimlə yanaşı, C. Sasaninin də adı çəkilmişdir. (83; 113)

«Yeni çıxan kitablar» rubrikasından Mirzə İbrahimovun «İki nümayişnamə» kitabının da «Dünya» nəşriyyatında, 2000 tirajla buraxıldığını, Behzad Bezadi tərəfin-

dən ərəb əlifbasına köçürüldüyünü öyrənirik. Lakin kitabın nəşr ili və həcmi barəsində heç bir məlumat yoxdur. Həm də müəllif icmalın başlanğıcında dolaşıqlığa yol verir və məlum olmur ki, Mirzə İbrahimovun «Yaxşı adam» və «Kəndci qızı» pyesləri ərəb əlifbasına köçürülməklə yanaşı, fars dilinə də tərcümə olunub, ya yox. (86; 104-106)

İcmalın sonrakı hissələrində də yazıcının pyesləri xarakterizə edilərkən əsərlərdən bütün bədii nümunələr Azərbaycan dilində gətirilir və bəzən müəllif Cənubda işlənməyən sözlərə mətn daxili izahlar verir. Məsələn «çinovnik» sözünün qarşısında mötərizə açaraq, farsca «məmure-doulət, saheb-mənsəb» sözlərini yazmışdır (86; 105)

Dərgidəki biblioqrafik icmallar əsas etibarlı ilə Şimalda və Cənubda Azərbaycan dilində çıxan kitablar barəsində olsa da, bəzən bilavasitə Azərbaycan ədəbiyyatı mövzusunə həsr edilmiş farsca kitablar barədə məlumatla rast gəlmək olur. Bu baxımdan körkəmli Cənub alimi və «Varlıq» jurnalının əməkdaşı Səməd Sərdarniyanın «Molla Nəsrəddin dər Təbriz» kitabının biblioqrafik təqdimi maraqlıdır (87; 90-93)

İcmalın müəllifi Əziz Möhsüni artıq bu yazısında xeyli püxtələşmiş biblioqraf təsiri bağışlayır. Təqdimatı oxuduqca kitabda qoyulan və elmi həllini tapan mətləblər bir – bir göz qabağında canlanır. Həmin kitabda Cəlil Məmmədquluzadənin geniş bioqrafiyası ilə yanaşı, onun məslək dostlarının haqqında, ədibin yaradıcılığı haqqında da ətraflı məlumat verilməsi aydın olur.¹ Hətta Ə. Möhsüni yazının axırında kitabın bəzi kiçik qüsurlarını da göstərməyi unutmur.

İcmalda əsas elmi-ədəbi terminlər Şimalda işlədildiyi kimi verilsə də, bunların arasında Cənub terminlərinə də rast gəlmək mümkündür. Məsələn, müəllif «tənqidi-

¹ Bu barədə bax: Həbibbəyli İ. «Molla. Nəsrəddin» sərhəddi keçir. «Azərbaycan» jurnalı, 1993 № 3 -4, s. 183-187

satirik» termini əvəzinə «tənqidi-fükahi» terminini işlətmişdir.

Cənubda ərəb əlifbası ilə çıxan kitabların Şimalda kiril əlifbasına çevrilib nəşr edilməsi ilə yanaşı, Cənub, xüsusi həldə İran ədəbiyyatına aid Şimalda tərcümə edilib basılmış kitabların Cənubda ərəb əlifbası ilə buraxılması prosesini əks etdirən kitabların biblioqrafik təqdiminə də dərgidə yer ayrılmışdır. Azərbaycanın körkəmli şərqşünas – alimi M. Əlizadənin tərcüməsində böyük İran şairi Firdovsinin «Şahnamə»si bu qəbilədən olan kitablardandır (94; 82-84)

Dərginin 86-cı sayından başlayaraq «Yeni çıxan kitablار» rubrikasını daimi aparan və saydan-saya professionallaşan Əziz Möhsüni M. Əlizadə haqqında ətraflı məlumat verərək tərcümənin bədii kifayətlərini yüksək qiymətləndirmiş, bədii parçaların tutuşdurulması ilə fikrin sübuta yetirmişdir.

Əziz möhsüni həm də bir alim təvazökarlığı nümayiş etdirərək, öz yazdığı «Azərbaycan ədəbiyyat tarixindən qızıl yarpaqlar» kitabı barəsində yalnız biblioqrafik parametrləri verməklə kifayətlənmişdir (97-98; 122)

«Varlıq» dərgisinin materialları arasında ədəbiyyatşünaslıq əsərləri sayına və həcminə görə aparıcı yer tutmaqdadır. Lakin bununla yanaşı, Şimali Azərbaycan bədii örnəklərinə də xeyli yer verilmişdir. Bu materiallar secilərkən klassik ədəbiyyata və canlı klassikaya üstünlük verilmiş, yeri gəldikcə çağdaş ədəbiyyat nümunələrindən də istifadə olunmuşdur.

Şimali Azərbaycan ədəbiyyatının ən müxtəlif janr və növlərinə aid əsərlər jurnalda özünə yer tutmuşdur. Bunların arasında roman (N. Hacızadə. Yaşa, ey haqq! – 1992; 86, 87, 88, 89, 90), poema (N. Xəzri. Peyğəmbər – 1992; 84, 85), dram (N. Xəzri. Gecə döyülən qapılar – 1992; 87, 88), çoxlu lirik şeirlər, hekayələr, mənzum yazışmalar və.s vardır.

Yaradıcı sənətkarlar arasında jurnalda ən sıx –sıx gözə dəyən imzalardan Bəxtiyar Vahabzadənin, Nəriman Həsənzadənin, Balaş Azəroğlunun, Hökümə Billurinin imzalarını göstərmək olar.

Bədii əsərlərin mövzu secimində də «Varlıq» dər-gisinin öz yolu, öz dəst-xətti acıq-aydın hiss olunur. Jurnal-da verilən əsərlərin aparıcı mövzusunu vətənpərvərlik təşkil edir. Bu ana mövzunun özü də bir neçə yerə bölünür: «ayrı düşmüş el» həsrəti, torpaq qeyrəti, müharibə mövzu-su və.s bu ana xəttin icərisində əriyir.

Şimali Azərbaycanda yaranmış bədii ədəbiyyatın müəlliflər tərkibində də o tay – bu tay nisbəti gözlənilmiş, vaxtı ilə Cənubdan mühacirət etmiş M. Müsəddiq, Q. Cahani, B. Azəroğlu, M. Gülgün, Ə. Tudə, S. Tahir, H. Bül-luri və başqalarının yaradıcılığından da geniş istifadə olunmuşdur.

Ədəbiyyatşünaslıq əsərlərində və biblioqrafik icmallarda olduğu kimi, bədii örnəklərdə də Cənubla Şimal arasında ədəbi əlaqə, ədəbi ünsiyyət, ədəbi təmas ön plana cəkilmişdir. Jurnalın ilk saylarından birində məşhur şərqşünas alim, professor Qulamhüseyn Beqdelinin böyük Azərbaycan şairi Əliağa Vahidin ölümü münasibəti ilə yazdığı və hələ Bakıda yaşadığı zaman jurnala göndərdiyi mərsiyə bu cəhətdən xarakterikdir. «Günəş batarkən» adlandırılmış səkkiz beytdən ibarət olan bu şeir müəllifin gözəl nəstəliq xəttinin avtoqrafı ilə foto-faksimile şəklində verilmişdir. Əsərin sonunda belə bir qeyd var:

«Qəzəl ustadı Vahidin ölüm xəbərini eşidib evinə getdim. Çox darısqal və yoxsul bir otaqda cənazəni ağac tabutda nimdaşt bir cecimlə örtülmüş gördüm. Çox dərin kədərləndim» (6; 66)

3 sentyabr 1965-ci ildə yazılmış və yalnız 14 ildən sonra cap olunmuş bu mərsiyənin ədəbiyyatşünaslığımız üçün maraq doğuracağını nəzərə alaraq onu aşağıda veririk:

Vahid daxmada yatmış gördüm,
Gənci viranədə batmış gördüm.
Aydın örtmüşdü bulud çöhrəsini,
Günəşi məğribə çatmış gördüm.

Bu vəfasız fələkin hərzə əli
Yusifin heç nəyə satmış gördüm.

O qəzəl mülkünə sultan olanın
Balına ağunu qatmış gördüm.

Nəyə baxdım, kimi gördüm-hamısın
Bir dərin matəmə batmış gördüm

Göy gölü, Xan Arazı, Mil düzünü
Büsbütün şənliyə atmış gördüm

Hüsnü, vurğunluğu, şeiri, qəzəli
Matəmin zəhrini dadmış gördüm...

Beqdeli, Vahidimiz ölməzdir –
Şairi, şeiri yaşatmış gördüm

«Varlıq» jurnalında müştərək mövzulardan o tay – bu tay sənətkarlarının şeirlə məktublaşmaları da mühüm yer tutur.

Məsələn, jurnalın 3-4-cü sayı «Səhənddən Kürçaylıya» adlı yazı ilə başlayır. Mənzum epistolıyar janrı gözəl nümunəsi olan bu şeirə verilmiş redaksiya qeydində əsərin yazılma səbəbi və şəraiti açıqlanmışdır.

«Bu sayımızda... xalq şairi Səhəndin... «Qardaşım Əliəgə Kürçaylıya cavab» şeirini dərc etdik. Səhənd bu şeiri illər əvvəl, Əliəgə Kürçaylının «Fillər də ağlayır» şeirinə cavab olaraq yazmışdır» (3-4; 3)

Şeirə böyük türk şairi Tofiq Fikrətin:

İnsanlığı təhqir edən alcaqlığı yığ, əz,
Billah, yaşamaq yerdə sürünməkliyə dəyməz!
Beyti epigraf verilmişdir.

19 bəndlik şeirdə Səhənd «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetindən Ə. Kürçaylının məlum şeirinin oxumasını və onun təsiri altında öz fəlsəfi düşüncələrini təsvir etmişdir.

Maraqlıdır ki, jurnalın əmək yazılarında təkcə şimallı müəlliflərin deyil, eləcə də Cənublu müəlliflərin bəzi söz və ifadələr izah edilmişdir. Məsələn, Səhəndin:

Bıraxıbsan, bırax «ötəriləri»
Əbədi insana əbədi söz yaz
Ürəklərə yazsa sözün sənətkar,
Aləm də pozulsa o söz pozulmaz-

Bəndindəki «ötəri» sözünə belə izahat verilmişdir:

«Burada fürsəttələb və qondarma adam yerinə işlədilmişdir» (3-4; 5). Başqa bir bənddəki «duyuram» sözü isə «ehsa edirəm» kimi izah edilmişdir.

Bütövlükdə əsər xalqımızın bir etnik vahid kimi birləşməsi yolunda Azərbaycan ziyalılarını mübarizəyə səsləyir. Lakin bu mübarizə üsulunun özü də orijinaldır-vurub-yıxmaq, söküb-dağıtmaq, asıb-kəsmək fəlsəfəsi yox, Füzuliyana kədər, ağlamaq, göz yaşı fəlsəfəsidir. Ancaq bu, acizliyin, bacarıqsızlığın, fərsizliyin göz yaşları deyil. Bu göz yaşlarının özü də bir silahdır, mübarizə vasitəsidir:

Ağla, qoy ağlayım, qoy ağlasınlar,
Axsın göz yaşımız ümmana dönsün.
Dolsun yer uzünün dəlik – deşiyi,
Sürünənlər bəlkə boğulsun, ölsün.

(3-4; 4)

Bu qəbilədən olan şeirləşmələrin gözəl nümunələrindən biri də Süleyman Rüstəmin H. M. Savalana yazdığı və Savalanın da ona verdiyi cavabdır (28-29; 51-52)

Süleyman Rüstəmin şeiri sadəcə olaraq «Böyük xalq şairi Süleyman Rüstəmdən şair Savalana» başlığı altında verilmişdir. Cəmi 4 beytdən ibarət olan bu şeir S. Rüstəmin «Cənub şeirləri»¹ silsiləsinin davamı kimi səslənir və poetik kamilliyinə görə onlarla bir sırada durmağa layiqdir:

Batırıb mən qələmi göz yaşıma,
Yazıram öz Savalan qardaşıma.

Bəlkə salsın məni tez – tez yadına
Yanmayım bir daha hicran oduna

Bilirəm, sər də yanırsan, bilirəm,
Mənə qəlbədən inanırsan, bilirəm.

Bilirəm mən bunu – bir gün gələcək,
Ağlayan dərddli könüllər küləcək.

(28-29; 51)

H. M. Savalan əruzla yazılmış bu şeirə heca vəznə ilə 15 bəndlik geniş bir şeirlə cavab yazmışdır. Həmin cavabın əvvəlində verilmiş redaksiya qeydində deyilir:

«Duyğulu müasir şairimiz Savalan da xalq şairi Süleyman Rüstəmin 75 yaşına çatması münasibəti ilə aşağıdakı şeiri qoşmuş və şeirində Balaş Azəroğlunu xalq şairi ünvanını almağına görə təbrik etmişdir»

Bu qəbildən olan şeirlər arasında əslən Cənubdan olan Söhrab Tahirin Məmməd Arazə həsr etdiyi şeir də maraq doğurur (90; 28)

Şeirin əvvəlində Söhrab Tahir və Məmməd Araz haqqında qısaca məlumat verilir. Bu yazının transliteriyası ilə bağlı maraqlı bircəhəti də qeyd etmək lazımdır. Şeirin başlanğıcında «Söhrab Tahirdən Məmməd Arazə» sözləri

¹ Bax: Rüstəm S. Təbrizim. Bakı, Gənclik, 1986.

yazılmış, «Araza» sözündəki yönlük hal şəkilçisi «a» «Araz» sözündən defis işarəsi ilə ayrılmışdır. Bu isə daha çox Türkiyədə işlənən orfoqrafiyanın təsiridir. Çağdaş Türkiyədə istifadə olunan orfoqrafik qayda-qanunlara uyğun olaraq, xüsusi adlar şəkilcilərdən apostrofla ayrılır.

Ümumiyyətlə, jurnalın bu sayında Məmməd Araz geniş yer verilmiş, o zaman dosent, indi isə Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, professor İsa Həbibbəyli-nin iki yazısı, doktor Cavad Heyət və Məmməd Arazla bir-gə şəkilləri çap edilmişdir. (90; 24-31)

Birinci yazı «Naxçıvanda Məmməd Araz günləri», ikinci yazı isə «Məmməd Araz – milli şeirin ağsaqqalı» adlanır. Bu yazılarda Məmməd Araz yaradıcılığına yüksək qiymət verilir, onun çağdaş Azərbaycan şeirinin korifeylərindən biri kimi ədəbiyyatımızda oynadığı müstəsna rol layiqincə qiymətləndirilir.¹

Bayaq nəzərdən keçirdiyimiz şeirdə olduğu kimi, bu yazıların transliterasiyasında da köçürən (M. P. Heyət) bir sıra maraqlı orfoqrafik qaydalardan istifadə etmişdir. Belə ki, burada da «Məmməd Araz» adı qrammatik cəhətdən hallanarkən hal şəkilçiləri şəxs adından ayrı yazılmış, bir sıra yerlərdə ənənəvi olaraq «Məmməd» şəklində yazılmışdır. Lakin bu prinsipə yazının hər yerində əməl olunmamışdır.

Digər ərəbmənşəli sözlərin yazılışından da M. P. Heyətin fonetik prinsipdən istifadə etməsi maraq doğurur. Məsələn, «təşəbbüs» sözünü fonetik prinsipə («be»dən sonra «vav» hərfi və sözün sonunda «sin» hərfi ilə) yazan köçürücü, oxucuların bu sözü anlamayacağını ehtimal edərək mötərizədə həmin sözün ənənəvi yazılış formasını da vermişdir (90; 24)

¹ Eləcə də Bax: Məmməd araz. Qayalara yazılan səs (tərtib, ön söz, tərcümeyi-hal göstəriciləri və bibliografiyanın müəllifi İ. Həbibbəyli). Bakı, Azərneşr, 1994

«Varlıq» jurnalında çap olunmuş Şimali Azərbaycan poeziyasının mövzu leytmotivini vətənpərvərlik təşkil edir. Həm də bu mövzu ən müxtəlif çalarları ilə çıxış edərək, milli dildən, milli mənəviyyatdan ayrılmır. Səhəndin dili ilə desək:

Anadan doğulanda belə
Özüm bilməyə-bilməyə
Dil açıb danışdığım dildə
Danışmağımda yasaq (1; 15)

olmuş bir mühitdə yazıb-yaradan jurnal əməkdaşları ilk öncə bu dilin vəsfı həsr edilmiş bədii parcalara müraciət edirdilər.

Bəxtiyar Vahabzadənin ilk nömrədə «Bəxtiyar» imzası ilə verilmiş «Ana dili» şeiri bu cəhətdən jurnalın məramını açıqlamaq üçün gözəl bədii-əyani vasitə rolunu oynayır. Şairin son misraları, sanki hər iki Azərbaycanın ziyalıları üçün məramnamə kimi səslənir:

Bu dil tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək (1; 35)

Böyük xalq şairi Səməd Vurğunun jurnalının son saylarında verilmiş «Şuşa» şeiri də maraq doğuran əsərlərdən biridir. Şeirin əvvəlində Şuşanın hüsnünü tərifləyən şair bir qədər sonra tarixi keçmişə baş vurur və bu gözəl məkanda baş vermiş qırğınları, cinayətləri xatırlayır. S. Vurğunun həmin poetik anımları erməni qəsbkarları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış Şuşanın bu günü ilə heyrətamiz dərəcədə səsləşir:

Vaxtilə cahan oxurkən meydan,
Dağıdıb etmisən qalanı viran

Ah aldatdı səni o zalım düşman,
Fələkdən umdun səadət Şuşa!

Hörümcəklər yaşar boş divarında,
O uçuq yerlərin hər diyarında.
Tospağalar gəzər lələzarında,
Aman, aman, bu nə xəyanət,¹ Şuşa?

Şeir in sonunda onun tarix elmləri namizədi doktor Cavanşir Vəkilov tərəfindən təqdim olunduğu göstərilmişdir (97-98; 90)

Şeir in nə dərəcədə orjinal olduğunu deyə bilmərik, ancaq S. Vurğunun əsərlərində həmin şeir in başqa bir variantda yuxarıdakı bəndlər bir yana, hec bədbin əhval-ruhiyyə də yoxdur. Doğrudur, bunu sovet dövrünün ideoloji qadağaları ilə izah etmək olardı, lakin S. Vurğun əsərlərinin ən son nəşrində belə, həmin şeir aşağıdakı kimi verilmişdir:

Qoynuna girməyə qalmışdır bir az,
Könül fərəhlənib eylədi pərvaz;
Ölməyib görəydim seyrini hər yaz,
Səndə vardır başqa lətafət, Şuşa

Dağlarından qopar havalı yellər,
Ah, o sərin yellər səfalı yellər;
Dığıdıb huşumu divanə eylər,
Vüsəlin hər kəsə səadət, Şuşa!

Xırdaca – xırdaca yağışın yağar,
Çən – çiçək icində günəşin doğar
Bir ağız bir bulaq suyunu soğar,
Eyləyirsən yenə qiyamət Şuşa!
Bir əcəb gülşəndir torpağın, daşın,

¹ Jurnalda yanlış olaraq həmin söz «cinayət» şəklində getmişdir.

Dumanlı dağlardır həyat yoldaşın,
Bir ağrı gördümü ömründə başın,
Ey fitrən xəlq olmuş təbabət Şuşa!¹

Dərgidə şimallı yazıcı və şairlərin Cənub həsrəti, Cənubdakı qardaşları ilə mənəvi birliyi əks etdirən əsərləri ilə yanaşı, Cənub müəlliflərin Şimal həsrətini, xüsusən son illərdə Azərbaycan xalqının başına gələn müsibətlərə həmdərliklərini əks etdirən əsərlərə yer verilmişdir.

Rövşən Xəyavinin «O taylıq, bu taylıq» şeiri – Şimali Azərbaycan ədəbiyyatındakı Cənub mövzusu ilə çox yaxından səsleşir:

İllər boylu gözüm yolda,
Mən bu tayda, yar o tayda.
Aşıqlərə budur qayda-
Araz gəldi, yurdu böldü,
Şahlar bizə cəpər hördü

(81; 135)

Yaşar Heydərbabaoğlunun «Xəyalım Bakı» (83; 104), H. M. Savalanın «Qarabağ-Allahü əkbər» (87; 122-123) və.s şeirlər də bu qəbilədənir.

Vətənin başına gələn faciələrin bədii təqdimində «Varlıq» jurnalı Şimalla Cənub arasında fərq qoymur-əsas qayə, məqsəd, düşməne qarşı əlbir mübarizə aparınacaq, onun törətdiyi vəhşilikləri bütün dünyaya açıb göstərməkdir. Nəriman Həsənzadənin «Bir Məhəmməd ümməti» (88; 73) şeiri də bu məqsədə xidmət edir¹

Əsərdə Qazax rayonunun sərhəd kəndlərini işğal edən ermənilərin törətdiyi görünməmiş vəhşilik-körpə bir çağanın diri- diri oda atılması təsirli poetik vasitələrlə təsvir edilmişdir. Qeyd edək ki, şeirin Bakıda, IV sinfin «Ana dili» dərslində çap olunmuş variantında səhvən

¹ Vurğun S. Seçilmiş əsərləri, 4 cildə, I c., Bakı Şərq-Qərb nəriyyatı, 1996, s.11

«Məhəmməd ümməti» əvəzinə «Məhəmməd hümməti» ifadəsi yazılmışdır.¹

Əlamətdardır ki, Qarabağ mövzusunda jurnalda təkcə Azərbaycan dilində deyil, həm də fars dilində yazılmış şeirlərə təsadüf etmək mümkündür. Ə. Mirşəmsin sərbəst vəznə yazdığı on dörd misralıq «Təqdim be məcruhinə-əzizə-Qərəbağ» (87; 123) – «Əziz Qarabağ yaralılarına» şeiri bunlara nümunə ola bilər. Şeir bir yaralının psixoloji vəziyyətini, keçirdiyi hissləri gözəl poetik dillə təsvir edir.

«Varlıq» dərgisində Şimali Azərbaycan ədəbiyyatından verilmiş digər nümunələr hekayə, dram, poema, roma, povest janrlarını əhatə edir. Bu janrlar Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı üçün şeir qədər ənənəvi olmadığından, jurnalda onların hərəsindən bir – iki nümunə verməklə kifayətlənmişlər.

Nəbi Xəzrinin «Peyğəmbər» poeması jurnalın iki sayında dəlbadal getmişdir. (84; 54-56 və 85; 59-68) Bir sıra bədii nümunələrdən fərqli olaraq, bu əsərin nə əvvəlində ərəb əlifbasına köçürəni göstərilmiş, nə də çətin söz və ifadələrin izahı verilmişdir.

Bu tendensiyanı jurnalda verilmiş başqa irihəcmli bədii əsərlərdə də müşahidə etmək mümkündür. Nəbi Xəzrinin «Kecə döyülən qapılar» adlı iki hissəli dramı da bu qəbil nümunələrdəndir (87; 51-77 və 88; 77-98). Doğrudur, əsərin əvvəlində onu ərəb əlifbasına köçürənin adı (M. P. Həyət) yazılmışdır, lakin mətn daxilində və əmək yazılarında heç bir qeyd-şərhə rast olmur. Hətta orijinalda rus dilində olan mətnlər sadəcə ərəb əlifbasına transliterasiya edilmiş və heç bir tərcümə verilməmişdir.

Dərgidə verilən hekayə nümunələri əsas etibarilə Mirzə İbrahimovun bu janrdakı yazdığı nümunələrdən ibarə-

¹ Bax Həsənzadə N. Bütün millətlərə. Bakı, yazıçı, 1901.

tdir. Bunlar «Çobanın məsləhəti» (32; 55-58) və «Şairin yadigarı» (24; 61-64) hekayələridir.

Bundan əlavə, jurnalda əslən cənublu olan nizamışünas-alim Qasım Cahaninin də üç hekayəsi verilmişdir.

Bütöv əsərlərlə yanaşı, dərgidə «Nəsr örnəkləri» rubrikasından Şimal yazıçılarının əsərlərindən kiçik parçalara da təsadüf etmək mümkündür. Güman etmək olar ki, bunların verilməsindən məqsəd-Cənub yazıçılarının nəsr dilinə rəvac verməkdir.

Vahid ədəbi məkan yaratmaq uğrunda «Varlıq» dərgisinin göstərdiyi xidmətlərdən biri də bədii tərcümələrə yer verməsidir. Jurnalda həm fars dilindən Azərbaycan dilinə, həm də azərbaycan dilindən fars dilinə edilmiş bədii tərcümələrə aid örnəklər vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, bunlar əsas etibarilə şeir nümunələridir. Poetik ənənələrin uzun əsrlər boyu yaxın olması bu sahədə yüksək bədiiliyə malik tərcümə əsərlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu cür əsrlər jurnalda çox zaman orjinalla birlikdə verilir ki, bu da oxucunun müqayisə etməsi üçün şərait yaradır.

Əliəğa Vahidin:

Zülfündə nə lazım, gözəlim, şənə dolansın,
Qoyma o hərəmxanəyə biganə dolansın! –

beyti ilə başlayan qəzəlin Hüseynəli Şəqaqi orijinalın öz bəhrində, öz ritmində və bədii məzmununu saxlamaqla tərcümə etməyə müvəffəq olmuşdur:

Əndər xəmə-zolfət nə sazə şənə begədəd
Biqanə məhel gerde-hərəmxanə begərdəd.
(30; 71-72).

Hər iki şeiri professor Qulamhüseyn Beqdeli öz gözəl nəstəliq xətti ilə yazmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, professorun özü də jurnalda tərcümələr təqdim etmişdir.

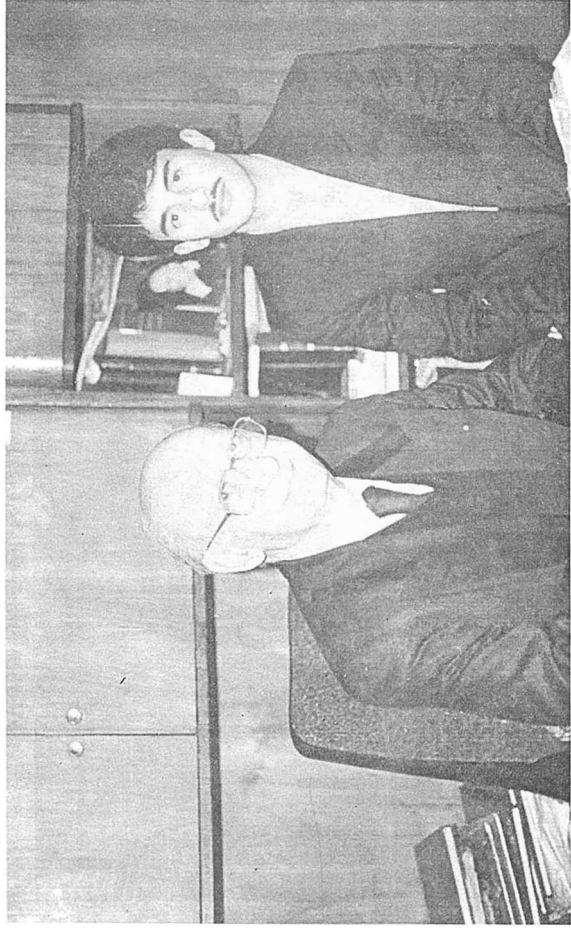
Bunların əksəriyyəti gözəl xətlə yazılmış və ofset üsulu ilə jurnalda verilmişdir.

Əbdülkərim Əhmədin fars dilində yazdığı «Azərbaycan» şeirinin Rəsul Rza tərəfindən edilmiş tərcüməsi də dərgidə veriləngözəl tərcümə nümunələrindəndir. Şeirin farsca orijinalı verilmədiyindən, tərcümə xüsusiyyətləri barədə elmi fikir yürütmək qeyri- mümkündür, lakin bütövlükdə əsərin yüksək bədiiyi onun orijinalının da poetik səviyyəsindən xəbər verməkdir (15-16; 53-55).

«Varlıq» jurnalında Şimali Azərbaycan ədəbiyyatının nəşri, tədqiqi və təbliği – materialın zənginliyi baxımından çox geniş, çoxşaxəli, müxtəlif bucaqlardan araşdırma tələb edən bir mövzudur. Bu mövzunun hərfərəfli elmi tədqiqi – ədəbiyyatşünasların, ədəbi tənqidçilərin, tarixçilərin, dilçilərin, biblioqrafların, sosioloqların və hətta psixoloqların birgə zəhməti sayəsində həyata keçiriləcək bir işdir. Burada biz yalnız ədəbi biblioqrafiya elminin müəyyən prinsiplərini tətbiq edərək dərgidə çap olunmuş əsərlərin tanıtılmasına və ilkin qiymətləndirilməsinə çalışdıq.

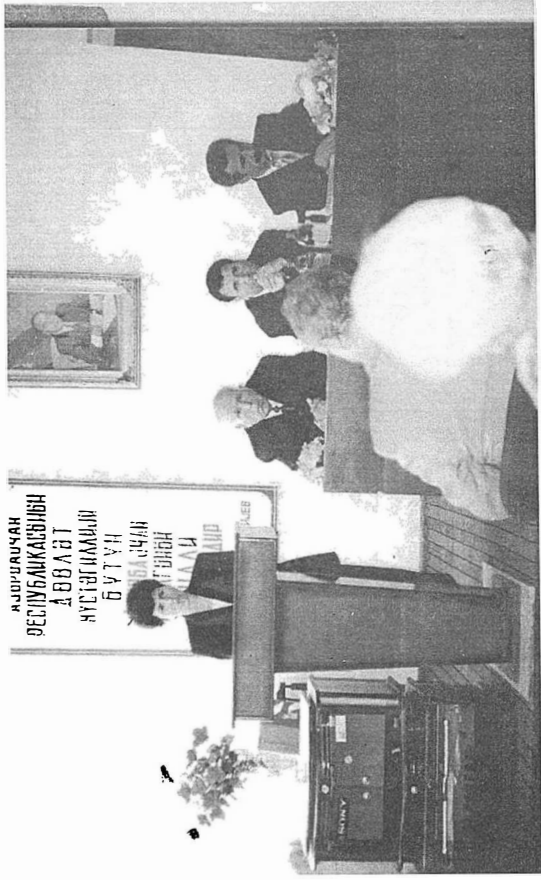
«Varlıq» jurnalı redaksiyasında Doktor Heyət və müəllif

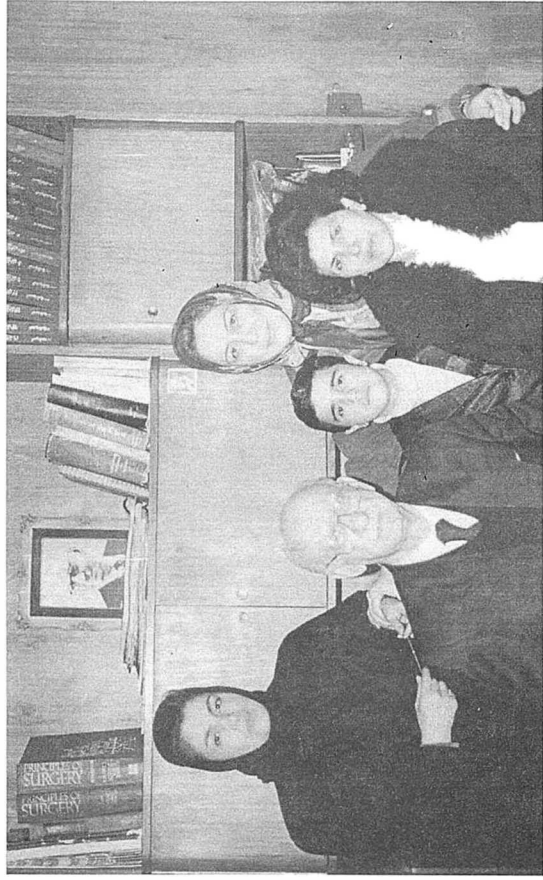
«Varlıq» jurnalı redaksiyasında Doktor C.Heyət və Məmmədza Heyət

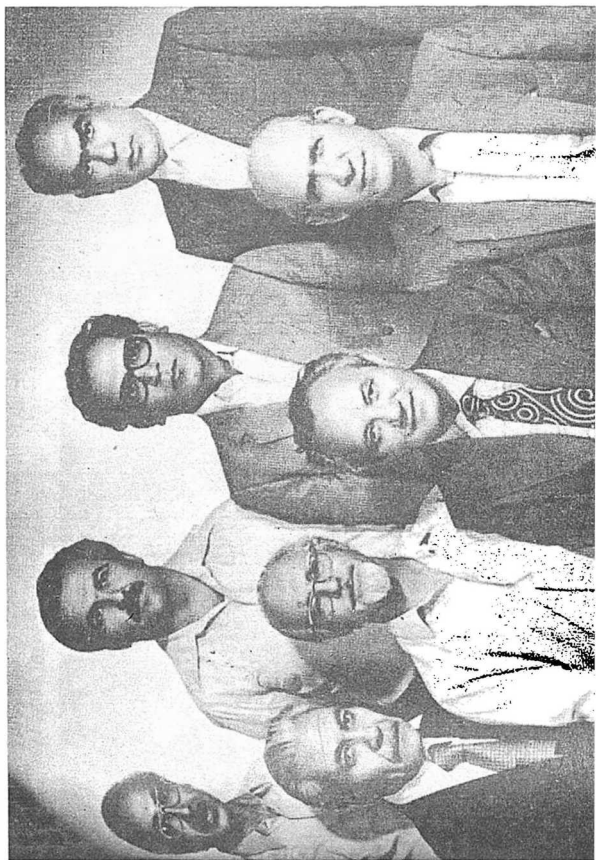
«Varlıq» jurnalının redaksiyasında. Jurnalın əməkdaşları: Soldan öndə Doktor C. Heyət, müəllif, Əziz Məhsuni, H. M. Savalan, soldan arxada: İsmayıl Hadi, müəllifin oğlu Rza, Dilbər İbrahimpur, Məmmədza Heyət, Mir Hidayət Həsəri.

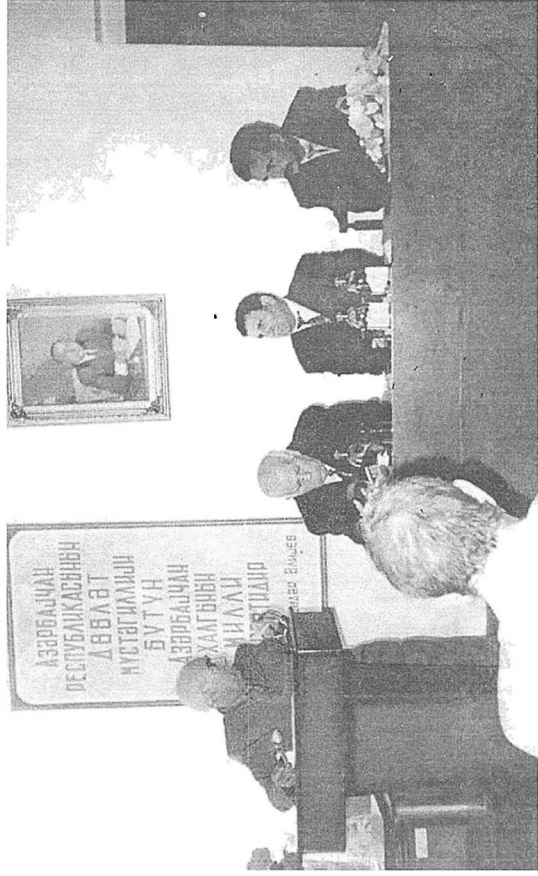

Naxçıvan Dövlət Universitetində (1999 –cu il). Müəllifin «Varlıq» jurnalı ilə bağlı yazdığı dissertasiya işinin müdafiəsi zamanında.

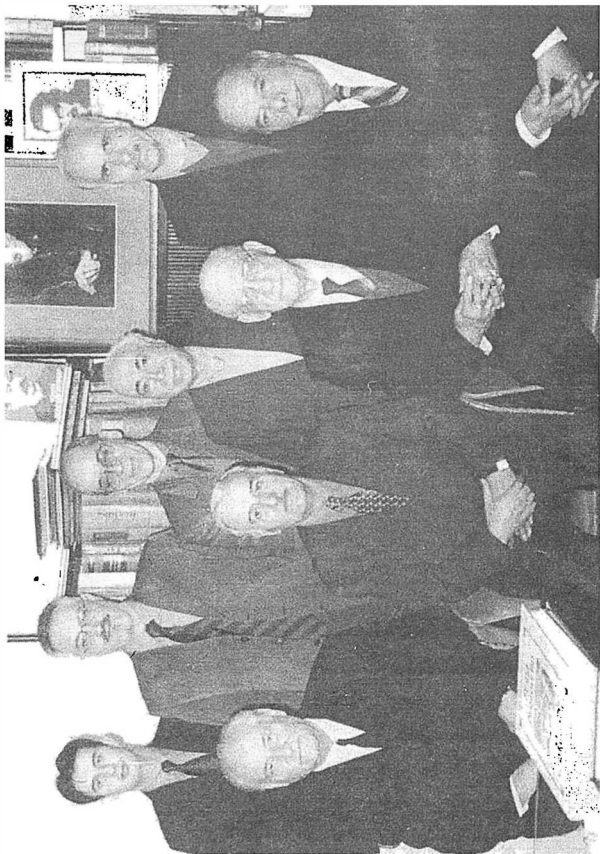

«Varlıq» jurnalın redaksiyasında. Soldan öndə: doktor Cavad Heyət, oğlum Rza və mən. Soldan arkada: Dilbər İbrahimpur, Məniyə xanım.

Naxçıvan Dövlət Universiteti (1999 – cu il). Müəllifin dissertasiya işinin müdafiəsi zamanı Tehran şəhərindən gəlmiş «Varlıq» jurnalının əməkdaşı H.M.Savalanın çıxışı.

II FƏSİL

«VARLIQ» JURNALINDA ŞİMALİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞI ÖRNƏKLƏRİNİN BIBLIOQRAFİYASI

Məlum olduğu kimi, bədii ədəbiyyatın və ədəbiyyatşünaslığın biblioqrafiyası kitabşünaslıq elminin xüsusi, və ən zəngin sahələrinəndən biridir.¹

Elmi ədəbiyyatda qısaca olaraq ədəbi biblioqrafiya adlandırılan bu elm sahəsinin tədqiqat obyekti olduqca genişdir. Buraya ədəbi-bədii, ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi tənqid əsərləri, eləcə də ictimai – siyasi publisistika, müxtəlif esselər, yazıçı və şairlərin intervü və müsahibələri, elmi və elmi-populyar konfrans və forumlarda çıxışları və.s daxildir.

Biblioqrafiya bir elm sahəsi kimi bütün bu tədqiqat obyektləri haqqında ilkin, yığcam, lakonik, eyni zamanda obyektin məğzini əhatə edən məlumat vermək baxımından çox qiymətli və əvəzedilməzdir. Bu cəhətdən ədəbi biblioqrafiya müəyyən dərəcədə ədəbiyyatşünaslıq və ədəbi tənqidin tədqiqat metodlarından faydalanır və onlara söykənir.

Ədəbi biblioqraf – sinkretik zəka sahibi olan bir tədqiqatçı olmalıdır. O, eyni zamanda ədəbiyyatşünas, tənqidçi, publisist və.s bacarığını, faktlara müdaxilə, onları təhlil və sistemləndirmə qabiliyyətini özündə birləşdirməlidir.

Elə buna görə də çox zaman ədəbi biblioqrafiya və ədəbi tənqid anlayışlarını kəşifən, cərpazlaşan elm sahə-

¹ В барədə бax: Библиография художественной литература и литературоведения. Москва, «книга» 1985; барсуқ А. И. Теоретико-методологические проблемы общего библиографоведения Москва, 1978

ləri kimi qəbul edirlər. Bu elm sahələrinin tədqiqat sferaları çox zaman bir-birlərinə nüfuz edir. Təsadüfi deyil ki, dövrü mətbuatda «tənqid və biblioqrafiya» ifadəsi çox zaman bir yerdə, üzvi vəhtətdə işlədilir.

Azərbaycanda elmi biblioqrafiya, xüsusi halda ədəbi biblioqrafiya XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq formalaşmış, bir sıra fundamental tədqiqatlar aparılmışdır.¹

Lakin konkret jurnal biblioqrafiyasına həsr edilmiş elmi əsər, demək olar ki, yox dərəcəsidir. Halbuki, «Varlıq» səviyyəsində bir jurnal 18 il ərzində bütöv bir kitabxana şöbəsi qədər zəngin bir materialı öz içinə almışdır və bu materialların biblioqrafik təqdiminə böyük ehtiyac duyulur.

Biblioqrafiyanın nəşr olunmuş əsərlərin janr təsnifatına görə dörd bölmədə tərtib etməyi məqsədəuyğun saydıq.

1. Bədii ədəbiyyat örnəkləri

18 illik nəşri ərzində «Varlıq» jurnalında istər klassik, istərsə də çağdaş Şimali Azərbaycan ədəbiyyatının ən müxtəlif janrlarına aid örnəklər çap edilmişdir. Aşağıda onların əlifba sırasına görə biblioqrafiyasını veririk:

1. Ağquş. Qanlı Qarabağ (şeir), - 1992, №85, s. 22.1 (1. Şimali Azərbaycan mövzusunda yazmış cənublu müəlliflərin əsərlərinin də biblioqrafiyaya daxil etmişik.)

6 bənddən ibarət olan bu şeir:

Gəlir Qarabağdan qara xəbərlər –
mısrası ilə başlayıb,

¹ Bax; Kazımov R. Biblioqrafiya xudojestvennoy literatura i literaturovedeniya v Azerbaydjans (1920-1965) Avtoref. Kand. Baku.. 1971; Mamedov F. Biblioqrafiya obşestvenno – politikeskoy literaturı v Azerbaydjane v 1920-1970 qq. Avtoref. Kand. Diss. Lelinqrad. 1972; Xalafov A. İatoriya bibliotegneqo dela v Azerbaydjane. Avtoref. Dokt. Dtss. Baku. 1974.

Ancaq bilməlisiz, Azər elləri
Qan qardaşlarını yardımsız qoymaz!-

beyti ilə bitir. Şeirin sonunda 30.1. 1371 tarixi
göstərilmişdir.

Şeirdə sülh, mehribancılıq, dinc, yanaşı yaşamaq
ideyaları təbliğ olunur və erməni xalqına xəbərdarlıq mü-
raciəti ilə bitir.

2. Ağkəmərlı A. Bir anda (şeir – hörmətli N. Hə-
sənzadəyə ithaf) – 1991, № 79, s, 94

Şeir «hörmətli Nəriman Həsənzadəyə ithaf» söz-
ləri ilə

Bir anda
qaranlıq gecəm künəşli
səhər oldu –
misraları ilə başlayır. Sərbəst vəznədə yazılmışdır.

Son misraları:

Sevgim təmiz, pakdır sənə
axan saf bulaqlar kimi!

Şeirdə N. Həsənzadə ilə görüşün ülviliyi tərənnüm
olunur.

3. Azəroğlu B. Ana (şeir)-1980, № 15-16, s 55
İlk misrası:

Payız tək qucağı bəhərlə dolu,

son misrası :

Bütün insanların şöhrəti ana!

Şeirdə ana ən müqəddəs anlayışlarla – cənnət.
Səadət, məhəbbət və həqiqətlə müqayisə edilərək onlarla
bərabərləşdirilir.

4. Azəroğlu B. Ana dili (şeir),-1988, № 66, s 83

Şeir süjetlidir. Cəlladın edama apardığı bir qəhrəman ölməyəcəyini söyləyir; çünki onun ana dili var. Cəllad bu dili də alacağını deyəndə qəhrəman bir qədər susur, sonra:

Nə bilsən elə, el cəllad,
Divan sənindir.
Dövrən sənindir-
deyir.

5. Azəroğlu B. Bir xəbər eşitdim (atasının ölümü münasibəti ilə yazılmış şeir) -1981, №30 s 63 – 64.

Atasının ölümünə həsr edilmiş bu şeir sərbəst vəznə yazılmışdır. İki sütunda jurnalın bütöv bir səhifəsini tutur.

6. Azəroğlu B. Getdi (şair Mədinə Gülgünün xatirəsinə həsr edilmiş şeir) – 1992, №86 s,95

7. Azəroğlu B. Səttarxanın tufəngi (şeir)-1980, №13, s.58

8. Alim M. Bağışlamaz Vətən bizi, yurd bizi (şeir)-1993, №90, s 73-74

Şeirin əvvəlində Məmməd Alimin «Qısa arayış» adı altında bir səhifəlik tərcümeyi – halı verilmişdir. Başlıq formasında yazılan şeir vətəndaş həmrəyliyinə çağırış kimi səslənir. Son misraları:

Ey yer, yarıl, ey göy, ayrıl, ud bizi,
Yeyəcəksə içimizdən qurd bizi.

Şeirin sonunda «10 may 1992-ci il. Gəncə» qeydi vardır..

9. Alim M. Təbrizim (şeir) – 1992, № 83, s 95

Şeir Şahin Miyabın Şimali Azərbaycana səfərini və qan qardaşları ilə görüşünü təsvir edən «Yuxuda gördüklərimi gözümlə gördüm» (83; 94-95) yazısının sonunda yazı müəllifinin təqdimatı ilə verilmişdir.

İlk beyti:

Tanrı bizi qarğamayıb ağlayaq,
Ağlamağın at daşını, Təbrizim!
Son beyti:

Qədim Gəncə boyun əyməz hec kimə ,
Unutmaz qan qardaşını, Təbrizim!

10. Araz M. «Kürsü ağılların qalxdığı zirvə» misrası ilə başlayan şeir – 1993, №90 s. 147

Şeirin başlığında «(22 avqust 1982) Məhəmməd Arazdan» sözləri yazılmışdır.

Kürsü –ağılların qalxdığı zirvə,
Söz də ağılların yəhəri üçün

misraları ilə başlayan,

Təzə nağılımız qalsın sabaha,
İstəsən sabahsız bir ayrı vaxta-
misraları ilə bitərək, bədii sözün qüdrətini vəsf edir.

11. Arif H. Bir dəfə köksünü ötürmüşənmi? (şeir)-
1982, №45-46 s 28

Şeirin ilk misrası:

Gündə bir cəməndən yüz çiçək üzən,

Son misrası:

Bir dəfə köksünü ötürmüşənmi?

Şəxsiyyətin vətəndaşlıq mövqeyini tərənnüm edir

12. Bayatılar (20 yanvar münasibəti ilə – Yəhya Yadigar Şimalda çıxan qəzetlərdən köçürüb təqdim etmişdir) – 1991, №79, s 117

13. Beqdeli Q. Hənüz (Nəsiminin qəzəlinin fars dilinə tərcüməsi)-1979, №6, s. 64 – 65.

14. Beqdeli Q. Günəş batarkən (Vahidin ölümünə) – 1979, №6, s 66

15. Bülluri H. Vətən (şeir)-1985, №69-70, s 67

16. Bülluri H. Qaməti əyildi Heydərbabanın (Şəhriyarın ölümü münasibətilə yazılmış şeir)-1991, №79, s.48

17. Bülluri H. Yalan dünya (Şəhriyarın vəfatına həsr edilmiş şeir) - 1991, № 79, s. 115-116.

18. Bülluri H. Mən ölmərəm (şeir)-1980, №13 s 59

Şeirin yaranma səbəbi belədir:

Bir təbrizli ziyalı prof. Abbas Zamanovdan, şairə Hökümə Büllurinin ölüm xəbərinin doğru olub – olmadığını soruşur. A. Zamanov təbrizliyə şairənin ölmədiyini deyir və bu hadisəni Bakıda H. Bülluriyə çatdırır. O isə bundan təsirlənərək həmin şeiri yazır.

19. Bülluri H. Mən sizinləyəm (şeir) 1981, № 32, s61-62

20. Bülluri H. Təbriz (şeir) – 1990, №76, s 71

21. Vahabzadə B. Ana dili (şeir) – 1979, №1, s 35

Ustad Şəhriyarın «Zaman səsi» şeiri ilə yanaşı verilmiş bu şeirdə anaya məhəbbət, Vətənə məhəbbət ana dilinə məhəbbətlə əlaqələndirilir. Şeir:

Dil açanda ilk dəfə «ana» söyləyirik biz,

Ana dili adlanır bizim ilk dərslərimiz –

misraları ilə başlayır,

Bu dil əcdadımızın bizə qoyub getdiyi

ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək

qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək –

misraları ilə bitir.

32 misradan ibarət olan bu şeirin qaynağı və kim tərəfindən köçürüldüyü göstərilməyib.

22. Vahabzadə B. Biz vətən torpağı üçün doğulduq (şeir) - 1994 № 92 s 130

23. Vahabzadə B. Bıcaq – qələm (Cənub Azərbaycanda dərc olunan «Varlıq» məcmuəsinin nəşiri cərrah – ədib Cavad Heyətə – şeir) – 1991 № 80, s. 130 – 132

24. Vahabzadə B. Vətən var (şeir) – 1984, № 63-64, s 97

25. Vahabzadə B. Vətəndaş (şeir) – 1985, № 69 – 70, s 97
26. Vahabzadə B. Vətən torpağı, Həsən özün ol (şeyrlər) – 1990, № 73 , s. 103
27. Vahabzadə B.
«Dünyada əgər hörmət ilə nəşə dilərsən,
Öz qəlbinə bax, zülməti boğ, nifrəti öldür»-
beyti ilə şeir – 1985, № 67-68 s 41
28. Vahabzadə B. Yaz gəldi (şeir)-1980 № 22-23, s 45
29. Vahabzadə B.
«Gələcək ehqinə yola çıxmadan
Bu yolun sonunu görəsən gərək»
beyti ilə başlayan şeir – 1987, №64, s 26
30. Vahabzadə B.
«Gülmə öz kökünə, eyibdir sənə,
Ot kökü üstündə bitər, unutma»
beyti ilə başlayan şeir 1982 № 33 s 46
31. Vahabzadə B. Mən belə dünyaya nə deyim indi? (şeir) – 1991 № 79, s. 40
32. Vahabzadə B. Söz qocalmaz (şeir) 1981, № 32, s. 75
33. Vahabzadə B. Həsret (ustad Şəhriyara - şeir) – 1991 № 80 s. 95
34. Vahabzadə B. Şəhidlər (şeir)-1994, № 94, s. 135-136
35. Vahid Ə. Qəzəl («Zülfündə nə lazım, gözəlim, şənə dolansın?»)–frsca tərcüməsi il birlikdə («Əndər xəmə-zolfət nə səza şənə begərdər») – Tərcümə edən: H Şəqaqi, xttat: Q. Beqdeli – 1981 №30, s. 71 – 72
36. Vahid Ə. Vətən («Könlüm yenə bülbül – kimi şeydayi-vətəndir»)-1980, № 15 – 16, s. 52
37. Vəhdəti (Bahar) – Urmiyalı şair – Ağla, Bakı, ağla, Bakı (şeir) – 1991, № 79, s. 47
38. Vurğun S. Ana (şeir) – 1979, № 5, s. 54
Şeir bu misralarla başlayır:
Pək çocuqdu, yerə gömdülər səni,
Həyata qanadsız atdılar məni.
Son misralar bunlardır:

Səni görmək üçün ölmək istəyəm,
Təsəllim ah ilə fəğandır, ana.

39. Vurğun S. Sözüün şöhrəti («Sözüün mənası həd bilməz, ucub yüksəl bu qüdrətlə » misrası ilə başlayan şeir) – 1990, № 73, s.80

40. Vurğun S. Şuşa (şeiri tarix elmləri namizədi doktor Cavanşir Vəkilov göndərmişdir) – 1995, № 97-98, s 90

Şeir vətən torpağının gözəlliyini tərənnüm edir. Altı bənddən ibarət qoşmadır. İlk beyti:

Qoynuna girməyə qalmışdı bir az,
Könül fərəhlənib eylədi pərvaz
Son beyti:
Tospağalar gəzir lələzarında.
Aman, aman, bu nə cinayət, Şuşa?

Şeirdə Səməd Vurğun tarixə ekskurs edərək on səkkizinci əsrdə Şuşanın qanlı – qadalı illərin xatırlaması – şəhərin bugünkü vəziyyəti ilə heyratımız dərəcədə səsleşir.

41. Qarapur C. Gördüm (20 yanvar şəhidlərinə həsr edilmiş şeir)-1991, № 79, s.52

42. Qasımlı M. Yol verin (şeir)-1993 № 90, s 105.

43. Qasımoğlu N. Əs, külək (şeir) – 1990, № 76, s. 96

44. Qocabəyli D. Qarabağ (şeir) – 1991, № 81, s 137 – 138

45. Quluzadə M. Qarabağ (qəzəl) – 1993, № 89, s 101

46. Dəlgin Y. Canım Qarabağ (şeir) – 1994, № 92, s 126-128

47. Dilbazi M. Olur məzəli (şeir) – 1980, №18, s 48

48. Dilbazi M. Xalı toxuyan qızlar (şeir) – 1980, № 22-23 s 83

49. Elci Ə. Füzuliyə təxmis («Pənbeyi – daği – cünun nihandır bədənim»). – 1987, № 64, s 61-62

50. Əlborz A. Bakı (şeir) – 1992 № 85, s 125

51. Əliağa Vahidin aforizmləri – 1995, № 95-96, s 116

52. Əlizadə M. «Şahnamə»nin tərcüməsindən bir parça və «Xalqın fəryadı» adlı şeir. – 1991, « 79, s 72-74

53. Əhməd Ə. Azərbaycan , Azərbaycan (şeiri fars dilindən Rəsul Rza tərcümə etmişdir) – 1980, № 15-16, s 53-55

54. İbrahimov M. Diyarımdı mənim (şeir) – 1980, № 15-16 s 57-58

55. İbrahimov M. Murovdağın ətəyində (əsərin 9-cu fəslindən bir parça) – 1981 № 30 s 52-56

56. İbrahimov M. Cobanın məsləhəti (hekayə) – 1981, № 32, s 55-58

57. İbrahimov M. Şairin yadigarı (hekayə) – 1981, №24, s 61-64

Hekayənin mövzusu Sultan Mahmud Qəznəvi və Firdovsi əhvalatına yaxındır. Kənddə yaşayan bir şairi padşah öz sarayına gətirir və özü də şeir yazmağa başlayır. Saray adamlarının tərifləyib göylərə qaldırdıqları padşahın şeirini şair tənqid etdiyinə görə samanlığa salınır. Bir gün padşah yenə bir şeir yazıb şairi çağırır və onun fikrini soruşur. Şair başını aşağı salıb, sakitcə: «Məni samanlığa qaytarın» - deyir.

58. İldırım A. Bakı radiosunda gedən verlişdən yazılıb köcürülmüşdür. Şair haqqında qısa məlumat, «Azərbaycan», «Olsun», «A dağlar», «A dostlar», «Əlvida», «Neyləyim» şeirləri. Yazının sonunda H. M Savalanın izahları verilmişdir. – 1991, 82, s. 110-114.

59. ilkin Q. Qatarda («Nəsr ölkələri») rubrikasından – 1990, № 76, s 97

60. Yaqub Z. (Dönməz). Dar gündü, dar ayaqdı (şeir) – 1993, №87, s137

Şeir «Bakı: Zəlimxan Yaqub (Dönməz)» qeydi ilə verilmişdir. Beşlik formasında, on dördlüklə yazılmış beş bənddən ibarət şeir klassik ədəbiyyatın «qəsəmmə» janrını xatırladır. Vətən övladının vətəni qorumaq andı kimi səslənir.

61. Kərmov X. (Naxçıvan). Anamdan məktub (şeir) - 1995 №97-98 s 108-109
62. «Koroğlu» dastanından:
«Dan yeri atmadan, şəfəq sönmədən
Düşmənin üstünə horolanmalı» -
misraları ilə başlayan qoşma - 1987, № 63, s 79
63. Gülgün M. Yadıma düşdü (şeir)-1979, № 3-4, s 43
64. Gülgün M. Haqqında nekroloq və «Yadıma düşür»
adlı şeiri – 1991, № 79, s 90
65. Gülgün M. Getmə soruş (şeyrlər)-1992, № 86, s 96-97.
66. Gülgün M. Şəhid balalar ()şeir 1990, № 76, s 78
67. Memari Y. «Hophopnamədə»dən bir təzmin («Vay, görürsən nə qədər ölkədə heyvan ölübə?») – 1985, № 69-70, s 66
68. Məmmədzadə R. Atam (şeir)- 1983, № 57-58, s 65
69. Məftun D. Təbrizli cərrah Cavad Heyətə (şeir
«Karvan» jurnalından götürülmüşdür)-1991, № 82, s 79
70. Müsəddiq M. Qalmış (şeir) – 1982, № 36 s 60
71. Müsəddiq M. Elə verərdim (şeir) – 1982, № 37-38, s 99
72. Müsəddiq M. Nəğməkar mən (şeir) – 1981, № 27, s 72-74
73. Müsəddiq M. Göndərin məni (şeir) – 1991, № 80, s 117.
74. Nəqəvi H. Füzuli qəzəlinə təxmis («Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı?») – 1987, № 62, s 51-52
75. Nəsimi. «Gəl ki, muştəq olmuşam didarına» misrası ilə başlayan tuyuq -1987, 64 s. 81
76. Nəsimi. Sığmazam (qəzəl)-1995, № 97-98, s. 147
77. Nəsimi. «Hənüz» (Farsca) və «Yenə» rədifli qəzəllər. – 1979, № 6 s. 64 – 65. (Q. Beqdelinin tərcüməsi ilə)
78. Nizami. Qəzəl
«Cavanlıq dövrü kecməkdə, qənimət qıl bu dövrəni,

Qəribə karvandır, bir də görməzsən bu karvanı» -
tərcümə edən: S. Ziya – 1992, № 87, s. 132-133

79. Nizami . Türkçə «Leyli və Məcnun»dan bir parça
(S. Vurğunun tərcüməsini Hüseyn Fəyzullahi Vəhid
(Ulduz) ərəb əlifbasına köçürərək, Təbrizdə «Şəfəq» çapxanasında «Tələş» nəşriyyatı tərəfindən çap etdirmişdir) –
1990, №78, s 100

80. Nizami «Xosrov və Şirin»in başlanğıcı (R. Rzanın
tərcüməsindən bir parça)-1991, № 80 s 44

81. Nütqi H. Bakı (şeir) – 1992, № 86 s 34-36

82. Nütqi H. Rəsul Rza (şeir)-1981, № 25, s 76-77

83. Rza X. Kücüm, kücsüzlüyüm (şeir) – 1979, №7, s. 3-
4

84. Rza X. Şəhriyarım (şeir «Azərbaycan» jurnalının
1980-ci il 9-cu sayından götürülmüşdür) – 1982, № 41-42, s
51-53

85. Rzayev N. Təbrizim, Təbrizlə üz-üzə (şéirlər) -1990,
№ 78 s 75-76

86. Rəmzi C. Dəvə və çaqqal, Dovşanın igidliyi
(təmsillər)

– 1990, № 77, s. 76.

87. Rəmzi C. Tülkü və şir, Dəvə və siçan (təmsillər)
- 1983, № 49 – 50, s. 62

88. Rəsuloglu B. Bakıdan ayrılarkən (ayrılıq nəğməsi)
– 1992, № 87, s 130 – 131

89. Rəsulvənd (Rəsuloglu) B. Qarabağ mərsiyəsi
(oğlum Səlcuq üçün - şeir). – 1992, № 84, s 40-42

90. Rəhimli K. Ağlama, qardaş, ağlama (şeir) – 1994 №
91 s 120-121

91. Rəhman S. Şəhərə gedərkən («Nəsr örnəkləri»
Rubrikasından) – 1990, № 73, s 97.

92. Rizvan N. Sənsizlik dərdi (şeiri) – 1992, № 86, s 111
– 112.

93. Rüstəm S. Şair Savalana (şeir)-1981, № 28-29, s. 51-
52

Süleyman Rüstəmin Savalana yazdığı bu şeiri onun həsrət, nostalgiya və gələcəyə ümid hissələri bu kiçik parçada da özünü göstərir.

94. Rüstənzadə V. Azərbaycan (şairi Səhəndin xatirəsinə)

– 1994, № 93, s. 100 – 101

95. Sabir M. Ə. Molla Nəsrəddin və oğru – 1987, №67, s. 74

96. Sabir M. Ə. Yaz günləri (şeir) – 1980, № 22- 23, s. 46

97. Savalan H. M. Qarabağ-Allahu əkbər (şeir)-1992, № 87, s.122-123

98. Savalan H. M. S. Rüstəmin 75 illiyinə (şeir)-1981, №28-29 s 51-52

99. Savalan H. M. Füzulinin «Saqın» rədifli qəzəlinin beşləməsi – 1986, № 79, 80, 81, 82; s. 88-89.

100. Savalan H. M. Füzulinin «İstərəm» rədifli qəzəlinin beşləməsi- 1986, № 88, 89, 90; s. 72.

101. Savalan H. M. Füzulinin «İstərəm» rədifli qəzəlinin başqa bir beşləməsi – 1994, № 93 s. 45- 46.

102. Sadıq F. Məhəmməd hədiyyə (şeir)-1982, №34, s. 56

103. Sadıq F. Şəhriyarın «Azərbaycan» şeirinin tərcüməsi- 1982, № 37 – 38, s. 79.

104. Seyidzadə M. Vətənim (qəzəl) – 1979, № 3-4, s. 5

«Bax» rədifli, beş beytdən ibarət olan bu qəzəl şairin vətəndəki xoş güzərandan, xalqların qardaş bacısına, qonaqpərvərliklə yaşamasından söz açır. Qəzəl:

Gəzib mənim vətənimdə, dolan, hər adətə bax,
Bu qardaş elləri gör, dostluğa, sədaqətə bax-

beyti ilə başlayır və:

Gir odlu qəlbinə Mirmehdinin sən, ay gözəlim,
Məhəbbətinlə yanan gün kimi hərarətə bax.-

beyti ilə bitir.

105. Səlimzadə A. Payız gəldi ... (şeir) – 1979 №7, s 65

106. Səhənd. Qardaşım Əliəğa Kürçaylıya cavab-1979, № 3-4 s. 3-5

Bu şeir Səhənd, «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində Əliəğa Kürçaylının «Fillər də ağlayır» şeirini oxuduqdan sonra yazmışdır. Şeirdə mübarizə ruhu hakim olsada, Səhənd Kürçaylının ağlamağını da alqışlayır, bu göz yaşları ilə «dünyanın dəlik – deşiyini doldurmağa və sürünənləri boğmağa » çağırır. Şeirdə rus yazıçısı M. Qorkinin «Şahin nəğməsi» mənsur şeirindən də bədii nüsxə gətirilir və həmin əsərin güclü təsiri duyulur.

107. Səhhət A. Mübarək (şeir) – 1980, № 22 – 23, s 44

108. Sınıqdağlı A. Səni görməmişəm (Qanlı Yanvar faciəsində həlak olan bir gənc şairə ithaf) – 1991, № 79, s 49 – 51 T.Ü.R.K.P.İ.T.İ.K

109. Sönməz. Çalış ki, bir daha yanılmayasan (B. Vahabzadəyə ithaf) – 1991, № 79, s. 75 – 76

110. Tahir S. Məmməd Araza (şeir) – 1993, № 90, s. 28

111. Fərəhməndi Ə. Qarabağ bayatıları. – 1993, № 88, s. 71

Şairin yazdığı on beş bayatının hamısı Qarabağda erməni quldurlarının dinc Azərbaycan əhalisinin başına gətirdiyi faciə və müsibətlərin təsvirinə həsr olunmuşdur. Bədii cəhətdən o qədər yüksək olmayan bu bayatılar:

Qarabağ qəlbi yanır,

Varlığın zalım danır.

Min illik tarixini

Əfsanə, nağıl sanır –

bayatısı ilə başlayıb,

Düşmən gözü dolacaq,

Acan gülü solacaq.

İgid yurdu Qarabağ

Yenə bizim olacaq –

bayatısı ilə bitir.

112. Füzuli. Bahar əyyamı («Eysə üçün bir türfə mənzildir bahar əyyamı bağ») – 1980, № 11, s. 35
113. Füzuli. Qitə («Ey xacə, gər qulundan oğulluq murad istə») – 1979, № 7, s. 61
114. Füzuli. İki beyt («İldə bir qurban kəsərlər xəlqi-
aləm eyd üçün, Dəmbədəm, saətbəsaət mən sən
qurbanınam» və «Cəkmə zəhmət, cək əlin tədbiri –
dərdimdən, təbib, Kim degil sən bildigin mən cəkdim
bimarlıq») – 1984, № 63 – 64, s. 15
115. Füzuli. Qitə («Ol səbəbdən farsı ləfz ilə çoxdur
nəzm kim...») – 1987, № 63, s. 43
116. Füzuli. Nəti – nəbəvi («Su» rədifli qəsidə) – 1987,
№ 66, s. 68-69
117. Füzuli. Ulu peyğəmbərimiz Həzrət Məhəmmədin
(s) doğum gününə Füzulinin qoşduğu qəzəl («Əsrəqət min
fələkil-becəti şəmsən və ləha»). – 1987, № 66, s. 70
118. Füzuli. Füzulinin vəsfı – halı («Dust bəpərvə, fələk
birəhm, dövrən bisükun» misrası ilə başlayan qəzəl) –
1994, № 94, s. 147
119. Füzuli. Rübai («Canan isə mətlub, təmə candan
kəs») – 1987, № 64, s. 65
120. Xəzri N. Qoy çiçək açsın (şeyr) – 1991, № 80, s.
146
121. Xəzri N. Ədəbiyyatdan gələn səslər, Xocalıda ərik
ağacı (şeyrlər) – 1992 № 86, s. 81 – 86
122. Xəzri N. Gecə döyülən qapılar (iki = hissəli dram,
I hissə) – 1992, № 87, s. 51 – 77
123. Xəzri N. Gecə döyülən qapılar (II hissə) – 1993, №
88, s. 77- 98
- Jurnalın dalbadal iki nömrəsində verilmiş iki hissədən
ibarət olan bu dram məşum 37-ci il hadisələrinə müasir
siyasi – tarixi və bədii zirvədən baxış kimi qiymətləndirilə
bilir.
124. Xəzri N. Peyğəmbər (s) – poema – 1992, №84, s.
54-65

125. Xəzri N. . Peyğəmbər (s) – poemanın ardı – 1992, № 85 s 59-68

Poema İslam Peyğəmbəri Məhəmmədin (s.ə.s) həyatı, fəaliyyəti, islam ideyalarını yaymaq uğrunda mübarizəsi haqqında şairin lirik – psixoloji düşüncələrini ifadə edir.

126. Xəlil Z. «Dünyaya bir qartal balası gəldi» misrası ilə başlayan şeir – 1987, № 64, s 54

127. Xəndan C. Novruz bayramı (şeir) – 1980, № 11, s. 36-37

128. Xətai. Bahar fəsli («Dəhnamə»dən)-1980, №11, s. 83

129. Hadi M. Dünya səhneyi-qəmdir (qəzəl)-1980, №21, s.83.

130. Həslova X. Evdə («Nəsr örnəkləri» rubrikasından) – 1990, № 76, s. 97

131. Hafiz. Qəzəl («Əla ya əyyahəl-şaqi, ədir kasən və navihal») – Tərcümə edən K. Sönməz – 1994, № 93, s 64

132. Hafiz. Cami – cəm (qəzəli C. Vahabzadə tərcümə etmişdir) – 1994, № 91, s. 115.

133. Hacızadə Ə. Qürbət (şeir) -1980 № 20, s. 64

134. Hacızadə N. Yaşa, ey haq! (Romandan səhifələr – I hissə) – 1992, № 86, s. 87 – 94

135. Hacızadə N. Yaşa, ey haq! (Romandan səhifələr – II hissə) – 1992, № 87, s 36-46.

136. Hacızadə N. Yaşa ey haq! (Romandan səhifələr – III hissə) – 1993, № 88, s. 113 – 124

137. Hacızadə N. Yaşa ey haq! (Romandan səhifələr – IV hissə) – 1993, № 89, s 54 – 64

138. Hacızadə N. Yaşa ey haq! (Romandan səhifələr – V hissə) – 1993, № 90, s. 45 – 52

Roman, Azərbaycanın böyük siyasi xadimlərindən biri olan Məmmədəmin Rəsulzadənin həyat və fəaliyyətinin təsvirinə həsr edilmişdir.

139. Heydərbabaoğlu Y. Xəyalım Bakı (şeir) – 1992, № 83, s. 104

140. Həbibî. Məsəddəs («Dün Gördüm ol nikari tərbiyəyə ərcümənd») – 1981, № 30, s. 34 – 35

141. Həkim Q. Təxmis (Füzulinin «Ey həkim» rədifli qəzəlinə) – 1994, № 93, s. 46 – 47

142. Həsənzadə N. Bayraq Şuşada sançana kimi (şeyr) – 1994, № 93, s. 101 – 102

143. Həsənzadə N. Bir Məhəmməd ümməti (şeyr) – 1993, № 88, s. 73

Şeyr «Ermənilər qazaxda iki aylıq uşağı anası ilə bərabər, üstəlinə bezin töküüb yandırmışlar» qeydi ilə verilmişdir.

Qundaqda bir müsəlman
Azəri türk balası.
Yarımçıq qaldı, gülüm
Çalınmadı laylası –

misraları ilə başlayıb,
Sən bələkdən, beşikdən
Təhlükəsən, ey Vətən –
misraları ilə bitir.

144. Həsənzadə N. Gətirin (xalqımızın böyük oğlu doktor Cavad Heyətə – şeyr) – 1992, № 87, s. 127.

145. Həsənzadə N. Sürücü Ağarzaya (şeyr) – 1991, № 80, s. 102

146. Həsənzadə N. Şəhidlər xiyabanı (şeyr) - 1991, № 79, s. 53

147. Hisari M. Azəroğluna (şeyr) – 1981, № 28 – 29, s. 53

148. Çaldıranlı M. Bəxtiyara alqış (Vətən oğlu Bəxtiyar Vahabzadəyə ithaf) - 1990, № 78, s. 83

149. Cabbarlı C. Qəzəl («Ey dil, baxırmısan kölü dərya bilənlərə») – 1981, № 30, s. 35- 36

150. Cavad Ə. Göy göl (şeyr) – 1983, № 89, s. 107

151. Cavad Ə. (Azərbaycanın şəhid şairi) Sən ağlama (şeyr) – 1990 № 77, s. 84

Beş bənddən ibarət olan bu qoşma klassik ənənəyə uyğun olaraq, beytlərinin misraları bir – birinin qarşısında çap edilmişdir. Birinci bənd:

Mən deyən yox, fəlak deyən öldusa,
Əsdi yellər, gül yanağın soldusa,
Dərd əlindən ala gözlər doldusa,
Sən ağlama, mən ağlayım, gözəlim!

Şeir bədbin məhəbbət hisləri və müəyyən rəmzi mənalar ifadə edir.

152. Cavadlı C. Kəndimizin dağlarına gələcəyəm (şeir) 1990 № 73, s. 88

153. Cavad H. Qız məktəbində (şeir) – 1983, № 55-56, s 96

154. Cavad H. İlk bahar (şeir) – 1983, № 47 – 48, s. 50

155. Cahani Q. Qiyas (hekayə) – 1980, № 21, s. 61 – 69

Hekayənin mövzusu kənd həyatından götürülmüşdür. Bir kəndli qadının qoyunu ekiz bala doğur, lakin quzulardan birini əmizdirmək istəmir.

Yazıçı bundan əxlaqi – fəlsəfi nəticə çıxararaq dövr və zamanənin korlanması ilə əlaqələndirir.

156. Cahani Q. Yoldaş, səni kim apardı? (hekayə) – 1982, № 35, s. 57 – 60

157. Cahani Q. Söz vətəndən düşüb (şeir) – 1981, № 31 s 76

158. Cahani Q. Həyat məktəbi (hekayə) – 1981, № 27, s. 44 – 49

159. Şəbkahi A. Bakı (şeir) – 1992, № 85, s. 125

160. Şəhriyar. «Əli, ey hümayi – rəhmət...» (Tərcümə edən: M Əlizadə) – 1994, № 92, s. 119 – 120

II. Ədəbiyyatşünaslıq və folklorşünaslıq örnəkləri

Bölmə istər Şimali Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının və folklorşünaslarının, istərsə də, Şimali Azərbaycan ədəbiyyatından və folklorundan yazmış Cənub müəlliflərini tədqiqatlarını öz içinə alır.

1. Azərbaycan xalq şairi akademik doktor Nəbi Xəzrinin 70 illiyi münasibətilə – 1994, № 94, s. 120 -121.

2. Azərbaycan xalq şairi Rəsul İbrahim oğlu Rzayevin (Rəsul Rza) vəfatı – 1981, № 25, s. 74 – 75

3. Azəroğlu B. «Lacın» kitabının müəllifi ağayı – İsmayıl Hədiyyə acıq məktub («Ədəbiyyət qəzeti»ndən götürülmüşdür) - 1992, № 87, s 47 – 50

4. Anar. Bir gün bu rüyadan oyanmaq (H. Nütqi barədə – «Ədəbiyyət qəzeti»nin 1992-ci il 11 sentyabr tarixli sayından götürülmüşdür). – 1992, № 86, s. 31-34

5. Anar Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 850 illiyi münasibət ilə Moskvada keçirilən yubiley təntənəsində məruzə (Ruscada tərcümə edəni H. Məmmədzaadə) – 1991, № 82, s 59-66

Yazının əvvəlində belə bir qeyd vardır:

«Dahi İran, Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin doğulmasının 850 illiyi şərəfinə bu günlərdə Moskvada mücəssəməsi ucaldılmış və bu münasibətlə təşkil olunmuş təntənəli iclasda Azərbaycan yazıçıları birliyinin sədri, körkəmli yazıçı və dramaturq Anar rus dilində məruzə etmişdir. Məruzənin elmi dəyərini, müasir həyatla ilgili olmasını və cəsarətli fikirlərini nəzərə alaraq dilimizə tərcümə etdik»

6. Ankarada Füzuli qurultayı. – 1994, №94, s. 127

7. Araslı H. «Rəzhayi-dər dele tarix» əsərinin müəllifi Firuz Mənuriyə açıq məktub. – 1981, № 30, s. 37-51

8. Araslı H. Cavad Heyətin «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış» məqalələri barədə – 1982, №35, s. 60-64

9. Aslanov V. Poliqlot şairimiz Füzuli. – 1994, № 93, s. 20 – 28.

10. Aslanov V. Füzulinin poetik orbiti («Ədəbiyyat qəzeti»nin 12 fevral 1993-cü il tarixli sayından götürülmüşdür) – 1993, №90, s. 13-23.

11. Afiyət M. Səttarxan Sabirin şeirində – 1979, № 1, s. 54 – 56

Redaksiyanın qeyd etdiyi kimi, bir az sadələşdirilmiş və ixtisar edilmiş bu məqalədə M. Ə. Sabir poeziyasında İran Məşrutə inqilabı və Təbriz qiyamı mövzusu, eləcə də Səttarxan obrazı araşdırılır. Şairin həm də müstəbid İran şahına və əksinqilabçılara qarşı yönəlmiş öldürücü satirası «Satıram», «İran özümündür», «Səttarxana», «Mir Həşimin Təbrizi», «Ərzi – hal», «Şahnamə» kimi şeirlərinin əsasında nəzərdən keçirilir.

12. Bakıda Şəhriyar konqresi – 1993, № 88, s. 17 – 59

Material, İranda və Azərbaycanda daimi fəaliyyət göstərən «Şəhriyar konqresi» komitələrinin, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının, Yazıçılar Birliyinin və Mədəniyyət Nazirliyinin 1993-cü il martın 31-dən aprel 3-nə kimi keçirdiyi «Şəhriyar poeziyası: ənənələr və qaynaqlar» mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın gedişini təsvir edir.

Konfrans martın 31-də Respublika sarayında acılmışdır. Azərbaycan və İran prezidentlərinin konfransa təbrik məktubları oxunmuşdur.

Konfransda çıxış edən alimlərdən E. Salayevin, Ə. Şeirdustun, C. Təclinin, İ. Hakiminin, C. Heyətin («Şəhriyarın ana dilində yaradıcılıq»), V. Aslanovun məruzələri, S. Rüstəmxanlının, P. Bülbüloğlunun, M. Şahruxinin, M. Kaşaninin, M. Hisarinin, Z. Tərzəminin, H. Məcidzadənin çıxışları verilmişdir.

Material aşağıdakı sözlərlə bitir:

«Yuxarıda məqalələrin nəql etdiyimiz şəxsiyyətlərdən başqa bir çoxları da kongerədə çıxış etdilər. Onların məqalələri əlimizə gəlmədiyi üçün burada dərc edə bilmədik»

13. Bertels Y. E. Öz tarixə – bərresiye-Nizami (Nizaminin tədqiq tarixindən-fars dilinə tərcümə edən H. Məmməd zadə)-1991, № 80, s. 17-32

14. Beqdeli Q. Məhəmməd Füzulinin fars şeirində sənətkarlıq xüsusiyyətləri (I məqalə) – 1994, № 94 s. 27 – 37.

15. Beqdeli Q. Yusifli X. Məhsəti və onun rübailəri. - 1980, № 12, s. 29 – 34.

Məqalədə XII əsr Azərbaycan poeziyasında Məhsətinin mövqeyi müəyyənləşdirilir, bir sıra qədim mənbələrdə şair haqqında verilən məlumatlar nəzərə çatdırılır. XIX əsrdən etibarən Qərb şərqşünaslarının Məhsəti haqqında tədqiqatları ümumiləşdirilir və qiymətləndirilir.

16. Beqdeli Q. Nizaminin «Xosrov və Şirin» mənzuməsində əsas surətlərin təhlili. - 199, № 80, s. 33 – 44

17. Beqdeli Q. Əvhədəddin Əvhədi Mərağeyi.-1980, №15-16, s. 38-48

18. Beqdeli Q. Füzulinin fars şeirində sənətkarlıq xüsusiyyətləri (II məqalə) – 1995, № 95 – 96, s. 11-24

19. Beqdeli Q. Xəlil Rzanın yasında – 1994, № 93, s. 49 – 51

20. . Beqdeli Q. «Xosrov və Şirin» mövzusu və türk ədəbiyyatı – 1987, № 62, s. 27 – 36

21. Bəndəroğlu Ə. Azərbaycanda İraq türkman ədəbiyyatı – 1992, № 87, s. 33 – 35.

Jurnalin əsas məramını ifadə edən Ə. Bəndəroğlu məqalədə xalqlarımızın arasındakı mənəvi vəhdətə toxunaraq, İraq türkmanlarının folklor və ədəbiyyatlarının Azərbaycandakı nəşr və tədqiqindən söhbət açır.

22. Vahabzadə B. Füzuli – Şekspir – 1983, № 49 – 50, s. 34 – 38

Məqalə müəllif dünya ədəbi prosesində Füzulinin oynadığı müstəsna roldan, onun Qərb ədəbiyyatlarına, o cümlədən Şekspir yaradıcılığına təsir problemlərindən elmi ehtimallarla söz açır, Şərq – Qərb qarşıdurmasının obyektiv həllini verməyə çalışır.

23. Vahabzadə B. Füzuli – Şekspir («49 – 59 dəki məqalənin fars dilinə tərcüməsi») – 1987, № 66, s. 44 – 48
24. Vəlizadə K. Elimizin söz sərvəti (bədi söz haqqında esse) – 1987, № 63, s. 82 – 86
25. Qarayev Y. Nizami haqqında söz – 1991, № 80, s. 45 – 61
26. Qarayev Y. «Fələklər yandı ahimdən...» (Füzulinin yaradıcılığı barədə) – 1995, № 95 – 96, s. 62 – 84
27. Qarayev Y. Şəhriyar tariximizdə və taleyimizdə (yaxud dədə Şəhriyarın üç sehri, üç möcüzəsi) – 1992, № 86, s. 23 – 30
- Məqalədə Şəhriyar yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının ümumi kontekstində götürülərək təhlil edilir, onun bir sıra orijinal xüsusiyyətləri, ədəbi prosesə göstərdiyi təsirlərin konkret istiqamətləri üzə çıxarılır.
28. Qasımzadə Q. Davam edir 37 (Xəlil Rzanın yaradıcılığı və ictimai – siyasi fəaliyyəti barədə) -1990, № 77, s. 65 – 71
29. Qasımlı M. Aşıq sənətinin genetik qaynaqları: qam – şaman ənənəsi – 1994, № 94, s. 96 – 109
30. Qasımlı M. Aşıq sənətində təriqət ənənəsi – 1995, № 95 – 96 s. 92 – 104.
31. Qaraxan Ə. Moqayeseye – Leylivo Məcnune – Nezami və Füzuli (Nezami və Füzuli «Leyli və Məcnun»larının müqayisə) – 1991, № 81, s. 37 – 43
32. Qərib H. M. Əhməd Cavadın doğumunun 100 illiyi münasibəti ilə (haqqında qısa məlumat və «Göy göl» şeiri) - 1993, № 89, s. 106 – 107.
33. Quliyev Ə. Mahmud Kaşgəri – 1993, № 89, s 19 – 28.
34. Dövlətabadi Ə. Əşaro moqateate – torkiye-Qaseme – Ənvar (Qasim Ənvarın türkçə şeirləri və qitələri – fars dilində) – 1990, № 73 s. 48-51
35. Əlibəyzadə E. «Dədə Qorqud»un tarixi barədə -1981 №31 s 49-53

36. Əliyev R. Douran, şəxsiyyət və təalimə – Nezami (Nizaminin dövrü, şəxsiyyəti və fikirləri – fars dilində) – 1991, № 81, s 19 – 30

37. Əliyev R. Yeganə səfər (Nizaminin Qızıl Arslanla görüşüb «Xosrov və Şirin» poemasına ona təqdim etməsi haqqında) – 1980, № 19, s. 60 – 65

38. Əliyev R. Nizaminin doğma xalqına məhəbbəti – 1982, № 43 – 44, s. 34 – 46.

Məqalədə çoxsaylı bədii örnəklərlə Nizaminin türklüyü əsaslandırılır və onun öz xalqına verdiyi yüksək qiymət, öz xalqı ilə fəxr etməsi tutarlı dəlillərlə sübuta yetirilir.

39. Əliyev R. Nizami poemalarında qıpçaq – oğuz gözəli – 1981, № 31 s. 35 – 48

Məqalə Nizami əsərlərində öz bədii əksini tapmış qıpçaq – oğuz gözəlinin – şairin sevimli həyat yoldaşı Afaqın haqqında yazılmışdır. Eyni zamanda Nizami əsərlərində qadına verilən yüksək qiymət, bu məsələdə şairin əsrini xeyli qabaqladığı nəzərə çatdırılır.

40. Əliməhəmmədi Ə. Hozure – Nezami dər şeirə – Şəhriyar (Şəhriyar poeziyasında Nizami) – 1991, № 81, s. 31 – 36

41. Əkbəri R. Molla Məhəmməd Füzulinin şeirlərində atalar sözü və hikmətlər – 1995, № 97 – 98, s 59 – 81

42. Əhməd V. «Böyük Füzulimizin yadigarı mən özümə» (Ə. Vahidin yaradıcılığı haqqında). 1995, № 95 – 96, s. 111 – 116.

43. Əhməd N. Aşıq Ələsgər və Kor Nəsim (dastanın mətni) – 1994 № 93, s. 89 – 91

44. Zamanov A. Abdulla Şaiqin 100-cü ildönümü. 1982, № 35 s. 65-67

45. Zamanov A. «Əməl dostları» kitabından. Səhhət və Sabir – 1982, № 39 – 40, s. 65 – 37

46. Zamanov A. Füzuli və Sabir (Sabir yaradıcılığında Füzuli ənənələri haqqında) – 1990, № 77. s. 114 – 120

47. Zamanov A. «Hicran xəstəsi» (M. Məhzunun ey-niadlı kitabı haqqında) – 1982, № 37 – 38, s. 63

Bu qısa rəyin Cənubda və «Varlıq» jurnalında ədəbi biblioqrafiyanın formalaşmasında müəyyən təsiri olmuşdur.

48. Zamanov A. H. Cavid 100 yaşında – 1982, № 41 – 42, s. 38 – 47

49. Zamanov A. (haqqında) Prof. Zamanov A. Vəfat etdi (nekroloq). 1993, № 88, s. 76

Nekroloqda prof. A. Zamanovun həyat və fəaliyyəti yığcam şəkildə xarakterizə edilir, onun vəfatının təkcə Azərbaycan Respublikası üçün deyil, Cənub ədəbiyyatı üçün də ağır itki olduğu göstərilir.

Nekroloq «Varlıq»ın təhriyyə heyəti adından verilmişdir.

50. İbrahimov M. «Azərbaycan» jurnalında «Varlıq» – 1990, № 17, s. 54 – 60

51. İbrahimov M. İki kitab (Səhəndin «Dədə Qorqud» və S. Cavidin «Azərbaycan folkloru örnəkləri» kitabları haqqında) – 1979 № 8, s. 49-56

52. İdrisi H. (Türkiyə, Ərzurum Universiteti). Koroğlu kimdir? – 1993, № 89, s. 29 – 41

53. Yazıçı Anar ilə müsahibə (Şimal və Cənub ədəbiyyatlarının keçmişi, indisi və perspektivləri barədə)-1990, № 73, s. 58 – 62

54. Yəqubi Ə. Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığında insan və tərbiyə məsələsi – 1995, № 97 – 98, s. 52 – 58

55. Kanar M. (Türkiyə, Ankara) Nizami əsərlərinin bəzi xüsusiyyətləri barədə Təbrizdəki Nizami konfransındakı məruzəsi (fars dilində) – 1991, № 82, s. 52 – 58

56. Kirmani T. Nizami və Quran (fars dilində – I hissə) – 1991 № 81, s. 8 – 11

57. Kirmani T. Nizami və Quran (II hissə) – 1991, № 82, s. 47- 51

58. Kongəreye-bozorgdaşte-həkim Nezami Gəncəvi (Təbrizdə kecirilmiş Nizami yubley konfransı haqqında məlumat – fars dilində) – 1991, № 80, s. 3

59. Məmməd zadə H. Bahar Şirvaninin «Gul və Nərgiz» münəzirəsi (ön söz və əsrin mətni) – 1994, № 91, s. 52 – 58.

60. Məmməd zadə H. Xəlil Rza Ulutürkə açıq məktub – 1993, № 89, s. 42 – 48

61. Məmməd zadə H. Cəlil Məmməd quluzadə haqqında yeni əsər (prof. İsa Həbibbəylinin «Əsrin dahisi» foto-albomu barədə) - 1993, № 90, s. 75 – 76

62. Məmmədli Q. Ağır illərin nəğməkarı (Sönməzin «Ağır illəri» kitabı barədə – məqalə «Azərbaycan müəllimi» qəzetinin 21 aprel 1982 – ci il sayından götürülüb) – 1982, № 36, s. 45 – 48

63. Məmmədov M. Teatr («Rejissor sənət kitabından») – 1981, № 26, s. 79 – 82

Məqalədə daha çox teatrın bədii – estetik və ictimai – siyasi əhəmiyyətində söz açılır. Bu baxımdan Cənubi Azərbaycanda təzə – təzə yaranmağa başlayan teatrşünaslığa böyük fayda verəcəyi şəksizdir.

64. Mənafi M. Əbdürrəhim Talıbov – 1982, № 33, s. 59 – 67

65. Möhsüni Ə. Molla Məhəmməd Füzuli dahi Azərbaycan şairi – 1995, № 95 – 96, s. 42 – 61

66. Müsəddiq M. Saib Təbrizinin anadan olmasının 380 illiyi – 1982, № 43 – 44, s. 29 – 33

67. Nəbiyev B. «Hədiqətüs - şüəda» məqtəl növünün klassik nümunəsidir (Füzulinin «Hədiqətüs - şüəda» əsərinin ənənələri və təsir dairəsi haqqında) – 1995, № 95 – 96, s. 25 – 41

68. Niqabi M. Aşıq sənəti və Xəstə Qasım yaradıcılığı – 1990, № 78, s. 47 – 51

69. Nizami konfransının (Təbriz) bəyanatı və bağlanması (fars dilində) 1991, № 81, s. 3 – 7

70. Nitqi H. Diliinizdə «Cami ɤ Cəm» (Q. Beqdeli və X. Yusiflinin Əvhədinin «Cami - cami» poemasının tərcüməsi barədə) – 1986, №, 88, 89, 90, s. 44 – 48

71. Piri Y. Cahangir T. İsmayıl, bəy Nakam. – 1991, № 82, s. 36 – 39

72. Pirhaşimi T. Xəyyamın rübailərinin azəri türkcəsinə tərcümələri (Bağcaban, Memari, Hüseyni və M. Seyidzadənin tərcümələrinin qarşılıqlı müqayisəsi və dəyərləndirilməsi – 1980, № 25, s. 53 – 59

73. Savalan H. M. Vahidin 100 illiyi – 1995, № 97 – 98, s. 82 – 89

74. Savalan H. M. Professor – doktor Abbas Zamanovun 80 illiyi münasibətilə – 1992, № 83, s. 59 – 62

75. Sadıqzadə F. Füzulinin 500 illik sənətinin qüdrəti – 1992, № 83, s. 125 – 134

76. Sərdarniya S. «Molla Nəsrəddin» və İran (Fars dilində) – 1986, № 79, 80, 81, 82, s. 105 – 118

77. Sürxəlizadə Ş. Füzuli dövrünün yadigarı-1995, №97-98, s. 111-113

78. Təbrizdə Gəncəli Nizaminin beynəlxalq qurultayı (qısa məlumat) – 1991, № 79, s. 91

79. Təclil C. Təsire – şaerane-İrani dər şeire-fezuli (Füzuli şeirinə İran şairlərinin təsiri) – 1994, № 94, s. 38 – 52

80. Toxmaq Ə. (Türkiyə, İstanbul) «Xəmsə» sərayane-şoəraye – Osmani (Osmanlı «Xəmsə» yazırlar-fars dilində) 1991, № 82, s. 40 – 46

81. Füzulinin 500 illiyi (17 mart 1994-cü il tarixli prezident fərmanı) – 1994, № 92, s. 118

82. Xəlil Rza ədəbiyyata qovuşdu (nekroloq) – 1994, № 93, s. 48

83. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış (Realist – maarifpərvər ədəbiyyat: S. M. Qənizadə, A. Şaiq, R. Əfəndiyev, Y. V. Cəmənzəminli) – 1980, № 15 – 16, s. 19 – 38

84. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış
Müasir dövrdə ədəbiyyat: şeir, nəsr, dramaturgiya: R. Rza,
M, İbrahimov. -1981 №24 s.10-23

85. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış
(Osman Sarıvəlli, Nigar Rəfibəyli – 1981, № 25, s. 14 – 21

86. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış
(M. Seyidzadə, M. Dilbazi, B.Azəroğlu) – 1981, № 26, s.
15 – 25

87. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış
(B. Vahabzadə, H. Hüseynzadə) – 1981 № 28 – 29, s. 13 –
23

88. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış
(T. Əyyubov, Z. Cabbarzadə, Ə. Tudə, A. Babayev, S. Ta-
hir, Ə. Kərimov) - 1982, № 39 – 40, s 12 – 26

89. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı
(Folklorun mənşəyi, Azərbaycan folklorşünaslığı) – 1981,
№ 24, s. 42 – 55

90. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (XIX
əsrdə Azərbaycan folklorşünaslığı) – 1981, № 25, s. 39 – 44

91. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (XX
əsrdə Azərbaycan folklorşünaslığı, R. Əfəndiyev, A. Şaiq,
Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti, H. Zeynalli, Y.
V. Cəmənzəminli, V. Xuluflu, S. Mümtaz, H. Əlizadə, M.
H. Təhmasib, Ə. Axundov və bəzi Cənub folklorşünasla-
rı) – 1981, № 26, s. 38 – 48

92. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı («Ki-
tabı-Dədə Qorqud» dastanları və onların sonrakı folkloru-
muza təsiri) – 1981, № 28 – 29, s 34 – 48

93. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı («Ki-
tabı – Dədə Qorqud» dastanlarından «Dirə xan oğlu Bu-
ğacın boyu», «Salur Qazanın evinin yağmalanması boyu»,
«Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək», «Qazan bəyin oğlu
Uruzun dustaq olması» boylarının məzmunu)-1981, №
30,s.21 33

94. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (Aşıq
şeyri və saz şairləri, sığır mərasimi, şülən mərasimi, yuğ mə-

rasimi, aşığışeyrinin növləri: qoşma, gəraylı, ustadnamə, de-yişmə. Xəstə Qasım, Qurbani, Aşıq Abbas, Sarı Aşıq, Aşıq Valeh) – 1982, № 33, s. 14 – 28

95. Heyət C. Alınas İldırımın şeirlər məcmusinə ön söz – 1992 № 85, s. 4 – 12

96. Heyət C. Vajeha, məfahim və əmsale – torki dər asare – həkim Nezami Gəncəvi (Nizami Gəncəvi əsərlərində türk sözləri, anlayışları və məsəlləri- fars dilində) – 1991, № 80, s. 4 – 16.

97. Heyət C. «Dədə Qorqud» dastanları nə vaxt və harada yarandı? – 1994, № 91, s. 3 – 8

98. Heyət C. Məmməd Arazın 60 illiyi münasibətilə- 1993, № 89, s. 102 – 105

99. Heyət C. Məhəmməd Əmani – 1985, № 69 – 70, s. 20 – 24

100. Heyət C. Nizami Gəncəvinin 850 illiyi münasibəti ilə Bakı – Gəncədə təntənəli mərasim keçirildi – 1992, № 86, s. 14

101. Heyət C. Robaiyyati əz Nəsimi – 1985, № 67 - 68, s. 19 – 20

Müəllif, Nəsimi haqqında farsca qısa məlumat verdikdən sonra onun əsərlərindən türkcə 10 tuyuq və farsca 7 rübai gətirir. Nədənsə , tədqiqatçı tuyuqları da rübai hesab etmişdir.

102. Heyət C. Füzulinin dili və söz xəzinəsi – 1994, № 93, s. 3 – 19

103. Heyət C. Füzulinin ədəbi şəxsiyyəti – 1987, № 66, s. 21 – 34

104. Heyət C. Füzulinin ədəbi şəxsiyyəti – 1994, № 94, s. 13 -27

105. Heyət C. Füzulinin «Leyli Məcnun» mənzuməsində Nizami və digər şairlərin təsiri – 1995, № 97- 98, s. 17 – 35

106. Heyət C. Cahanşah Qaraqoyunlu və şeirləri- 1990, № 73, s. 30-35

107. Həbibbəyli İ. İbrət dəftəri (represiya illərində yaşayıb – yaratmış sənətkarlar haqqında) – 1995, № 97 – 98, s. 102 – 107

108. Həbibbəyli İ. Məmməd Araz - milli şeirin ağsaqqalı – 1993, № 90, s. 29 – 31

109. Həbibbəyli İ. Mirzə Cəlilin nəvələri tapıldı – 1992, № 87, s. 97-98

110. Həbibbəyli İ. «Molla Nəsrəddin» İranda – 1992, № 85, s. 69-78

111. Həbibbəyli İ. Naxçıvanda Məmməd Araz günləri – 1993, № 90, s. 24 – 28

112. Həbibbəyli İ. Əvhədi əsərlərinin türk dilinə tərcüməsi və nəşri məsələləri – 1995, № 99, s. 82 – 86

113. Həkimov M. Ustadnamələrin toplanması, nəşri və araşdırılması tarixindən – 1995, № 97- 98, s. 63 – 71

114. Həsənov H. Nezami və vəzayefe – nezamişənəsi (Nizami və nizamişünaslığın vəzifələri – fars dilində) – 1991, № 81, s. 15 – 18

115. Həsari M. H. Ağabəyim Cavanşir (1780 - 1832) – 1993, № 89 s. 89 – 100

116. Həsari M. H. Aşıq Pəri məclisinə ithaf (Müctəhidzadənin «Riyazül - aşiqin» təzkirəsi barədə) – 1987, № 66, s. 52 – 55

117. Həsari M. H. Nizaminin yaşayışı barədə təhqiqat (ədəbiyyatın xülasəsi) – 1991, № 80, s. 62 – 65

118. Həsari M. H. Füzulinin həyatı və yaradıcılığı haqqında izahlar – 1994, № 93, s. 29 – 43

119. Cavadova M. Tədqiq tarixi («Şah İsmayıl Xətayinin leksikası » kitabından) – 1979, № 7, s. 58 – 61

120. Cəfərzadə Ə. «Varlıq» dərgisi və folklor («Cənubdan səslər» rubrikasından) – 1993, № 89, s. 83 – 86

121. Cəfərov M. C. Var olsun bu məhəbbət (H. M. Savalanın «Apardı sellər Saranı» kitabı haqqında rəy) – 1982, № 35, s. 68 – 73

122. Cəfərqulu Ə. Azərbaycan ədəbiyyatı – 1990, № 73, s. 40 – 47

123. Şirvani S. Ə. Məhəmməd Füzuli – 1979, № 3 – 4, s. 39-40

Seyid Əzim Şirvaninin təzkirəsində olan bu məqalənin qaynağı: Məhəmməd Füzuli (məqalələr məcmuəsi) Vəfatının 400 illiyi münasibəti ilə Bakı, Azər nəşr, 1958.

III. Publisistik yazılar

1. Abdulla A. Kəndimizin toyları («Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetindən köcürən M. Xamnei) – 1979, № 6, s. 39 – 44

2. Altştadt O. L. Dağlıq Qarabağ – 1992, № 84, s. 11 – 30

3. Anar. Bədbəxtlik, bəla, müsibət, fəlakət (20 yanvar faciəsi barədə) – 1990, № 76, s. 55 – 56

4. Bülluri H. Ötənlərim və bu günüm – 1990, № 77, s. 81 -82

5. Qarabağ faciəsi – 1992, № 84, s. 5 – 8

6. Qarayev Y. Xoş gəlmiş «Varlıq» («Karvan» jurnalından) – 1991, № 82, s. 75 – 79

7. Qurbanov Ş. Kökümüz tariximiz: bizdən necə iz var? («Həyat qəzetinin 19 mart 1994 cü. il sayından götürülmüşdür») – 1994, № 92, s. 39 – 44

8. Əkbərzadə Ş. Öz gözündə tiri gör (İ. Belyayevin növbəti fitnəkarlığı) – 1990, № 76, s. 60 – 63

9. Əliyev R. Şəhriyarla görüşlərim – 1979, № 5, s. 42 - 45

10. Mehdiyev S. Şəhidlər nə deyirlər («Xocalının səsi» qəzetindən) – 1992, № 84, s. 31 – 33

11. Mənafi M. Bahadırlar daimi yaşayırlar (inqilabçı Mirzə Mahmud Əsrəfzadə haqqında) – 1982, № 43 – 44, s. 47

12. Nazim H. Hörmətli Cavad bəy (Bakıdan bir mətub) – 1991. № 80, s. 96 – 102

13. Namazov Q. Şeyx Şamil (vəfatının 120 illiyi münasibətilə) – 1992, № 84, s. 66 – 82

14. Ordubadi M. S. Salhayə – xunin (Qanlı illər – fars dilində tərcümə edən: S. Sərdarniya) – 1992, № 84, s. 133 – 146

15. Onullahi S. «Varlığı»nın səhifələrində («Azərbaycan müəllimi» qəzetinin «Cənubdan səslər» rubrikasından köçürülmüşdür) – 1992, № 87, s. 98 – 102

16. Paşayev Q. İraq türkləri (türkmanları) («Ədəbiyyat qəzeti»nin 18 dekabr 1992-ci il sayından götürülmüşdür) – 1992, № 87, s. 29 – 32

17. Rəsulvənd B. Xocalı faciəsinin dünyadakı inikası (icmal) – 1992 № 84, s. 36 – 39

18. Rəsulzadə M. Ə. Stalinə məktub – 1991, № 82, s. 18 – 24

19. Rəsulzadə M. Ə. Dirilik nədir? («Ədəbiyyat qəzetini»nin 25 oktyabr 1991 – ci il sayından götürülmüşdür) – 1992, № 83, s. 24 – 26

20. Rəfizadə K. Sibirdə sürgünlük xatirələrim – 1990, № 78 s. 52- 61

21. Rüstəmxanlı S. «Ömür kitabı»ndan (Təbriz) - 1990, № 77, s. 58-64

22. Savalan H. M. İki böyük iranşünasın matəmində (prof. M. Əlizadə və prof. R. Əliyevin vəfatı münasibətilə) – 1994, № 92, s. 50 – 53

Məqalə, Tehrandakı xəmnəlilərin xeyriyyə cəmiyyətinin Azərbaycan ziyalıları üçün düzəltdiyi əhsan məclisindən bəhs edir. Mənzuri Xamnei prof. Mübariz Əlizadənin, H. M. Savalan isə prof. Rüstəm Əliyevin həyat və ədəbi – ictimai fəaliyyətləri haqqında hərtərəfli məlumat vermiş və onların şərqşünaslıq tarixində oynadıqları rolu layiqincə qiymətləndirmişlər.

23. Səməndər R. «Şəhidlər» kitabının ön sözü və son sözü (B. Vahabzadə təqdim etmişdir) – 1991, № 79, s. 41 – 46

24. Sultanov Z. Qərəbağ – vəqayeye- əxir (Qarabağ – son hadisələr – fars dilinə tərcümə edən: S. Sərdarniya) – 1992, № 87, s. 140 – 146

25. Şahin M. Yuxuda gördüklərimi gözüm ilə gördüm (Şimali Azərbaycana səfərindən aldığı təəssüratın təsviri) – 1992, № 83, s. 94 – 95

26. Hamımız bir məqsədə – Azərbaycanın birliyini, bütövlüyünü, suverenliyini qorumaq məqsədinə xidmət etməliyik (Azərbaycan cümhur rəisi Heydər Əliyevin siyasi partiyaların və ictimai hərəkətlərin rəhbərləri ilə görüşü). («Azərbaycan» qəzetinin 19 noyabr 1993-cü il sayından götürülmüşdür) – 1993, № 90, s. 82 – 102

27. heyət C. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə (tarixi-siyasi-ədəbi portret) – 1991, № 79, s. 7 – 23

28. Heyət C. Professor Rüstəm Əliyevin yasında-994, № 92, s. 45-50

Müəllif mərhum professor Rüstəm Əliyevi çox yüksək qiymətləndirərək yazır: «Rüstəm Əliyev nəinki tək Azərbaycanda, həm də bütün dünyada tayına az rastlanan alimlərindədi. Ondakı zəka, qavrama, və öyrənmə qabiliyyəti fəvqəladə idi».

C. Heyət sovetlər dövründə rus şovinizmi tərəfindən R. Əliyevin gözümçixdiyə salınmasının səbəblərini də açıqlayaraq bir sıra tarixi həqiqətlərin üzərinə işıq salır, bu böyük alimin nəhaq yerə cəzalandırıldığını sübut edir. Müəllifin fikrincə, Azərbaycan indiyə qədər də gənc nəsil R. Əliyevin xidmətlərini layiqincə və obyektiv şəkildə dərk etməmişdir.

29. Həsənzadə N. Paris dəftəri – günün nəbzi – 1990, № 78, s 39 – 44

30. Həsənli H. Duyğular axarında («Ədəbiyyat qəzeti»nin 24 may 1991 – ci il sayından götürülmüşdür). – 1992, № 85, s. 112 – 114.

31. Həsəri M. H. Məmməd Əmin Rəsulzadədən üç məktub. – 1993, № 90, s. 32 – 44

M. Ə. Rəsulzadə İran məşrutəçilərindən Seyid Həsən Təqizadə ilə dost olmuş və onunla məktublaşmışdır. Bu üç məktubu İran kitabşünas alimi İrəc S. H. Təqizadənin arxivindən tapmışdır. Çox səmimi, dostcasına yazılmış bu

məktublar həm də bir sıra tarixi fakt və şəxsiyyətlərin adlarını içinə almaqla xalqımızın Şimal və Cənub hissələrinin əlaqələrinin tədqiq etmək baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Hər üç məktub izahlarla təchiz edilmiş, məqalənin sonunda məktublardan birinin foto – faksimilesi verilmişdir.

32. Cəfərzadə Ə. Azərbaycan anasının fəryadı (20 yanvar faciəsi ilə bağlı). – 1990, № 78, s. 81 – 82

IV Biblioqrafik icmallar

«Varlıq» dərgisində müxtəlif kitablar barəsində rəy və resenziyalarla yanaşı, «Yeni çıxan kitablar» rubrikasında da biblioqrafik məqalələr verilmişdir. Bunların əksəriyyəti kifayət qədər irihəcimli və əhatəli rəylərdir. Bu bölmə məhz həmin rubrikə altında verilmiş məqalələri içinə alır.

Burada həm Cənubda çıxan Şimal ədəbiyyatı, folkloru və ədəbiyyatşünaslığı, həm də Şimalda çıxan Cənub ədəbiyyatı örnəkləri öz əksini tapmışdır.

1. Azaflı Mikayıl. Qoca qartal. Nəşre-Fəhənge- Təbriz və etneşarate-Mina. Tehran, sayı; 5000. – 1992, № 86, s. 101-102

2. Aşıq Ələsgər. Gözəllik nəğməkarı. Nəşre – Xəyyam və Mehran. 2 ciliddə, tirajı 3000. – 1992, № 86 s. 99 – 100

3. Doktor Cavad Heyət. Tərtib edən: M. Qasımlı. «Azərbaycan» nəşriyyatı, Bakı, 1995. – 1995, № 97-98, s. 116 – 120

4. Dəqiq Rəhim. Həcər. Bakı, Yazıçı, 1990. – 1993 s. - 332, № 88, s. 129 – 130

Cənubi Azərbaycan yazıçısının bu kitabı çox böyük bir tirajla – 27000 nüsxə buraxılmışdır.

İcmal müəllifinin fikrincə, bu kitab Şimalda çap olunmuş irihəcimli Cənubi Azərbaycan romanıdır. 4 fəsildən ibarət olan romana yazıçı Sabir Əmirov «Çətin

günlərin xatirəsi» adlı ön söz yazmış, burada roman müəllifinin həyat və yaradıcılığı barədə məlumat verilmişdir. Cənubda gedən ictimai – siyasi prosesləri obyektiv şəkildə əks etdirmək baxımından romanın böyük əhəmiyyəti vardır.

5. İbrahimov Mirzə. İki nümayişnamə. Entəşarate-Donya. Sayı: 2000. – 1992, № 86, s. 104 – 406

Kitaba M. İbrahimovun «Yaxşı adam» və «Kəndçi qızı» pyesləri daxildir.

6. Ordubadi M. S. Qanlı seneler. Tərtib edən: B. Rəsulvənd. Tirajı: 3000, 1372. -- 1992, № 86, s. 107

7. Sərdarniya S. «Molla Nəsrəddin» dərs Təbriz (fars dilində). Nəşrhayə-Təbriz. Tirajı: 5000. – 1992, № 87, s. 90 – 93.

8. Firdovsi Şahnamə. Tərcümə edən M. Əlizadə. 1373, tirajı: 3000. – 1994, № 94, s. 82 – 84

Əbdül Kərim Mənzuri Xamneinin ərəb əlifbasına köçürüb çapa hazırladığı bu nəşr «Morğamin» nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür.

Məqalədə öyrənirik ki, M. Xamnei kitaba farsça ön söz yazmış, burada tərcüməçinin qısa bioqrafiyasının, «Şahnamə» üzərində 27 il gərgin zəhmət cəkdiyini dəyərləndirmişdir. Müəllif göstərir ki, Cənubi Azərbaycanda doğulmuş M. Əlizadə ibtidai məktəbdə oxuyarkən iki dəfə Şeyx Məhəmməd Xiyabanidən mükafat almışdır.

9. Xəzri Nəbi. Torpaq, Sənə and icirəm. Entəşarate-Ərk, Təbriz. – 96 s. – 1991, № 81, s. 124- 125

10. Hafiz. Qəzəllər. Tərcümə edən: Əkbər Müdərris Şiva. – 1993, № 90, s. 132

11. Heyət Cavad. İki dilin müqayisəsi. Bakı, elm 1992. Tərcümə edənlər: M. Mənafi və F. Parənci. – 1992, № 86, s. 102-104

12. Həsənzadə Nəriman. Söyüd Ağacı (şeirlər məcmuəsi). Ön sözün müəllifi: Ağşın Ağkəmərlı. 1369. – 87 s. – 1991, № 82, s. 142.

13. Hesari M. H. «Danışmændani-Azərbaycan» yoxluyaq. – 1990, № 76, s. 39 – 45

Müəllif, Məhəmmədli Təbəiyətin məşhur «Danışmændani-Azərbaycan» kitabının ikinci nəşrinə öz münasibətinini bildirir və onun bəzi qüsurlarını göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabın Azərbaycan dilinə tərcümədə Bakı nəşrində (tərcümə edəni İ. Şəms, redaktoru Q. Kəndli) bu göstərilən qüsurların yalnız bir hissəsi islah olunmuş, əsas nöqsan – izah və şərhlərin yoxluğu isə aradan qaldırılmamışdır.

14. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. Elm , Bakı, 1994 – 1994, № 94, s. 85 – 86

«Varlıq» jurnalının tam və bitkin elmi bibliografiyasının tərtibi çox gərgin əmək və müxtəlif elm sahələri ilə məşğul olan alimlərin zəhmətini tələb edir. Jurnalın sadəcə ədəbi bibliografiyasının yaradılması belə, bir tədqiqat işinin bir dissertasiyanın həcm və məzmunundan xeyli kənara çıxır. Buna görə də biz bibliografiyanın bu variantını ilk addım, ilk təşəbbüs hesab edir və gələcəkdə həcmə məhdudlaşdırılmayan bir işdə bunu bitkin şəkildə həyata keçirmək arzusu ilə yaşayırıq.

NƏTİCƏ

Tarixi-siyasi nədənlərə iki yerə parcalanaraq, 150 ildən artıq bir müddətdə ayrı düşmüş, xüsusən son 70 ildə bütün əlaqələri minimuma enmiş bir xalqın yenidən mənən birləşməsi üçün bir sıra formalaşmış steriotipləri, psixoloji maneələri aradan qaldırmağa güclü ehtiyac duyulur. Bu ehtiyacın dəf edilməsində nüfuzlu bir mətbu orqanı müstəsna rol oynaya bilər.

Otuz ildən artıq bir müddətdə öz dəyişilməz baş redaktorunun və əməkdaşlarının fədakar əməyi sayəsində bu nüfuzu qazanmış «Varlıq» jurnalı Azərbaycan xalqının mədəniyyət tarixində məhz bu cür rol oynamışdır.

İlk saylarından «Varlıq» jurnalı türk dünyasını, ilk növbədə isə Şimali Azərbaycanla Cənubi Azərbaycanı mənəvi cəhətdən birləşdirmək, tarixən bir olmuş mədəniyyətlər arasında körpü salmaq məqsədini güdürək, Şimali Azərbaycan yazıçı və şairlərinin ədəbiyyatşünas təhqidci və publisistlərinin əsərlərinə sıx-sıx müraciət etmişdir. Elə ilk saylarından nəzərə carpan bu xüsusiyyət «Varlıq»ın bütün nəşr tarixi boyunca davam etmişdir.

«Varlıq» jurnalının meydana gəlməsi, mənəviyyat səhnəsinə atılması və az qala əsrin beşdə biri ərzində öz varlığını mühafizə etməsi – hər şeydən əvvəl bu dərginin təmsil etdiyi xalqın milli – mənəvi oyanması, özünə qaydışı ilə bağlıdır. Təsadüfi deyildir ki, jurnalın nəşrə başlamasından bir necə il sonra Şimali Azərbaycanda güclü milli azadlıq hərəkatı başlanmış, keçmiş ittifaq coğrafi – inzibati məkanında gedən analogi hadisələr nəticəsində isə bəşər tarixinin son imperiyalarından biri parcalanmış və xalqımız Vətənin şimalında müstəqil dövlət qurmağa nail olmuşdur. Əlbəttə, bu uğurda «Varlıq»ın irəli sürdüyü və illərdən bəri təbliğ etdiyi azadlıq, milli müstəqillik ideyalarının da müəyyən qədər rolu olmuşdur.

«Varlıq» jurnalında dərc olunmuş Şimali Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı nümunələrini üç böyük istiqamətdə qruplaşdırıb tədqiq etmək mümkündür.

Bunlardan birincisi – xalqımızın əsrlərdən bəri yaratdığı müştəraq folklor xəzinəsidir ki, onu heç bir vəchlə ayırıb Şimala, yaxud Cənuba aid etmək olmaz. Bu bölgünü yalnız sırf tədqiqat məqsədilə şərti olaraq toplanmış məkana görə toplayıcının yaşayış yerinə görə, epik folklor nümunələrindəki, konkret tarixi surətlərə görə aparmaq mümkündür.

Jurnalda dərc olunmuş bir sıra folklor materiallarını bu baxımdan tədqiqata cəlb edən dissertant bu qənaətdə gəlmişdir ki, həmin materialların ümumi qayəsinə – vahid mədəni - mənəvi məkan yaratmaq qayəsinə uyğundur.

Bu, özünü xüsusi ilə Şimal folklorşünaslarının elmi tədqiqat əsrlərinin nəşrində göstərir. Müşahidə və müqayisələrdən aydın olur ki, həmin əsərləri transliterasiya edənlər Şimalın elmi tədqiqat üslubunu, dilini, terminologiyasını, tədqiqatların elmi aparaturasını maksimum dərəcədə mühafizə etməklə, bütün bu elmi ənənələrin Cənub tədqiqatçıları tərəfindən qəbul edilməsinə və Cənubda elmi ədəbiyyatşünaslığın yaranmasına can atırlar. Özü də bu zaman Şimal ədəbiyyatşünaslığı ilə yanaşı, çağdaş Türkiyə ədəbiyyatşünaslarından bəhrələnmə meylləri də özünü açıq – aşkar biruzə verir.

Sevindiricidir ki, «Varlıq» jurnalı ədəbiyyatşünaslığın elmi prinsiplərinin tədqiq və təbliğində kor – koranə hərəkət etmir, yaxşını, uğuru, nailiyyəti mənimsəməyə can atır.

Jurnalın fəaliyyət dövrü ərzində onu bütöv bir ədəbiyyatşünas, folklorşünas, tarixçi, publisist, dilçi və s. nəslinin yaranması – bu sahədə yürüdülmə düzgün taktika və strategiyanın nəticəsidir.

«Varlıq» jurnalında çap olunmuş ədəbi – bədii materialların tədqiq edərkən, dərginin məqsədyönlü bir

mövzu palitrası olduğu aşkara çıxır. Bunlar: Vətən, yurd təəssübü, milli qeyrət, qardaş tərəfkeşliyi birlik mövzularıdır.

İkinci aparıcı istiqamət – klassik ədəbiyyatın nəşri, tədqiqi və təbliği də əsas etibarlı ilə bu mövzular üzərində köklənmişdir. Jurnalın səhifələrində xalqımızın yetirdiyi söz nəhəngləri qürur və fəxrlə təqdim olunur, onların yaradıcılığının tədqiqi qiymətləndirilməsi və təbliği zamanı Şimalda Cənubu intellektual qüvvələr nisbəti eləcə də ləhcələr və dillər nisbəti gözlənilir. Belə ki, jurnalda Azərbaycan klassik ədəbiyyatı barədə gedən bir sıra tədqiqatlar fars dilində verilərək, Cənubi Azərbaycanda hələlik sayca üstünlük təşkil edən fars dilli auditoriyaya ünvanlanmışdır.

Klassik irs barədə tədqiqatların nəşri zamanı elmi aparatın Şimali ərazilərinin uyğun verilməsi meylləri də vahid elmi – ədəbi məkan yaradılması məqsədinin nəticəsidir. Doğrudur, jurnal bu sahədə hələ ilk addımlarını atır bir sıra hallarda nöqsanlara, elmi prinsiplərə axıradək əməl etməmək hallarına da rast gəlmək olur. Lakin prosesin özü özülüyündə irəliyə, inkişafa doğrudur və saydan-saya bu inkişaf hiss olunmaqdadır.

Jurnalda klassik ədəbiyyat qədər geniş olmasa da, Şimalda yaranmış çağdaş ədəbiyyat nümunələri də müəyyən dərəcədə tədqiq, təbliğ, və nəşr edilmişdir. Bu əsərlərin müəllifləri olan yazıçı və şairlər əsasən icmal xarakterli, ədəbiyyat tarixi yönü tədqiqatlarda, öz yazılarında, müsahibələrində, esselərində təmsil olunmuşlar.

Elə «Varlıq» dərgisində çap olunmuş bədii örnəklərin əksəriyyəti də çağdaş yazıçı və şairlərin qələminin məhsuludur. Bu örnəklərin arasında lirika üstünlük təşkil etsə də, müasir ədəbiyyatın ən müxtəlif janrları: təmsil, hekayə, povest, poema, roman, dram və s. janrlara aid nümunələrə təsadüf etmək mümkündür.

«Varlıq» jurnalında dərc olunmuş Şimali Azərbaycan ədəbiyyatına və ədəbiyyatşünaslığına aid materialların nəşr xüsusiyyətlərini araşdırarkən bir sıra maraqlı cə-

hətlərlə rastlaşmaq mümkündür. Bunları özünü bürüzə verməsi isə müxtəlif amillərlə, o cümlədən, örnəklərin götürdüyü qaynaqlarla, transliterasiya edən Şimal ədəbi dilinə, elmi – ədəbi mühitinə bələdlilik dərəcəsi ilə və s. bağlıdır. Birlikdə götürüldükdə isə yenə də bütün burlar vahid məqsədə – müştərək mənəvi – elmi məkan yaratmaq məqsədinə xidmət edir.

Bütövlüklə «Varlıq» dərgisinin elmi bibliografiyasının yaradılması – bibliografiya elmimiz qarşısında duran aktual vəzifələrdən biridir. Bu iş, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müxtəlif elm sahələri mütəxəssislərinin – dilçilərin, tarixçilərin, etnoqrafların iqtisadçıların, dinşünsaların və s. birgə əməyinin və qərfin fəaliyyətinin nəticəsi kimi meydana çıxa bilər. Ona görə də ayrıca ədəbi bibliografiyanın tərtib edilməsi ümumi işə ancaq xeyir gətirə bilər.

Ədəbi bibliografiyanın tərtibi zamanı da «Varlıq» jurnalının başlıca prinsipini – vahid mədəni – mənəvi – elmi məkan yaratmaq qayəsini unutmaq olmaz. Məhz buna görə də dissertant tədqiq predmeti kimi yalnız Şimali Azərbaycan yazarlarının əsərləri ilə kifayətlənməmiş həm də Şimal mövzusunda yazmaqla suveren Azərbaycan Respublikasının təəssübünü çəkdiyini, onun kədərinə və sevincinə şərik olduğunu sübuta yetirən Cənub müəlliflərinin əsərlərini də götürmüşdür. Bu baxımdan Qarabağ mövzusu xüsusi ilə zəngin material verir.

Cənubda ədəbi bibliografiya elminin formalaşması və inkişarı baxımından «Varlıq» jurnalının səhifələrində «Yeni,çıxan kitablar» rubrikası altında verilən bibliografiq icmallar da böyük maraq doğurur. Bu icmallarda təqdim olunan kiibaların çağdaş səviyyədə lazımi bibliografiq parametrlərlə təqdimi – artıq jurnalın əməkdaşları arasında professional bibliografların yetişdiyindən xəbər verir.

Namizədlik dissertasiyasının həcmi – tərtib olunmuş bibliografiyadakı bütün vahidlərin annotasiyalaşdırılmasına və xarakterizə edilməsinə imkan verdiyindən, yal-

nız başlanğıcı ilə səciyyələ'nə bilən və haqqında təsəvvür yaranan örnəklərin annotasiyası ilə təchizindən hələlik vaz keçdik. Gələcək tədqiqatlarda bu sahədə geniş şəkildə araşdırma aparılacaqdır. Eyni sözləri bir sıra bədii və ədəbiyyatşünaslıq örnəkləri barəsində də demək mümkündür.

«Varlıq» jurnalında ədəbiyyat məsələləri və bu jurnalda dərc olunmuş nümunələrin biblioqrafıq araşdırılmasına hələ çox tədqiqat əsərləri həsr ediləcəkdir. İlk monoqrafıq tədqiqatlardan biri kimi, bu dissertasiyanın Qüsurları və nöqsanları olacağı da təbii. Lakin belə zəngin bir bulağın suyundan hec olmasa bir damcı dadmışıqsa və onun tamı haqqında obyektiv fikir söyləyə bilmişiksə, demək məqsədimizə nail olmuşuq.

ƏDƏBİYYAT

1. KİTABLAR

1. Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, Elm, 1979.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə, I c. Bakı, 1960.
3. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə, II c. Bakı, 1961
4. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə, III c. Bakı, 1967
5. Azəroğlu B. Bir kürsü istəyirəm. Bakı, Yazıçı, 1989.
6. Araz M. Qayalara yazılan səs (Tərtib, müqəddimə, tərcümeyi hal göstəriciləri və biblioqrafiyanın müəllifi İ. Həbibbəyli). Bakı Azər nəşr, 1994.
7. Araslı H. Böyük Azərbaycan şairi Füzuli. Bakı, 1958.
8. Барсук А. И. Теоретико – методологические проблемы общего библиографоведения. Москва, 1978.
9. Bəqdeli Q. Şərq ədəbiyyatlarında «Xosrov və Şirin» mövzusu. Bakı, Elm, 1970.
10. Бертелс Е. Е. Избранные произведения. Низами и Фузуди. Москва, изд – во Восточной литературы, 1962.
11. Библиография художественной литературе и литературоведения. Москва, «Книга», 1985.
12. Vəqif M. P. Əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1988.
13. «Varlıq» (türkcə, farsca fərhəngi dərgi). 1979 – 1995, № 1 – 99.
14. Vəhəbzadə B. Vətəndaş. Bakı, Gənclik, 1994.
15. Vəliyev K. Elimizdən, obamızdan. Bakı, Gənclik, 1980.
16. Vurğun S. Əsərləri, 6 cildə, I c. Bakı, 1960.
17. Vurğun S. Seçilmiş əsərləri, 4 cildə, I c. Bakı, 1996.
18. Qarayev Y. Tarix: yaxından və uzaqdan. Bakı, «Sabah», 1996.
19. Qasımlı M. Aşıq sənəti. Bakı, «Ozan», 1996.

20. Qasımova A. Füzulî yaradıcılığında Quran rəvayətləri. Bakı, 1995.
21. Quluzadə M. Füzulinin lirikası. Bakı, Elm, 1962.
22. Dəstgerdi V. Divane – Qəsaedo qəzəliyyate – Nizami. Tehran, 1317.
23. Doktor Cavad Heyət. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1995.
24. Əvhədi. Cami – Cəm. Bakı, Elm, 1970.
25. Əliyev Z. H. Biblioqrafiyanın nəzəriyyəsi və metodikası. B. ADU, 1973.
26. Əliyev R. Nizami Qısa biblioqrafik məlumat. Bakı, Yazıçı, 1987.
27. Əliyev R. Nizami Gəncəvi. Bakı, Yazıçı, 1991
28. Zamanov A. Əməl dostları. Bakı, Yazıçı, 1979,
29. İbrahimov M. Anama deyərəm ha! Bakı, Gənclik, 1986.
30. İldırım A. Əsərləri. Bakı, 1995.
31. Комиссаров Д. С. О современном Иранском литературоведении. Москва, Наука, 1980.
32. Koroğlu (toplayanı H. Əlizadə). Bakı, Azərnəşr, 1941.
33. Məmmədov F. Məhəminəd Füzuli əsərlərinin nəşri (biblioqrafik göstərici). Bakı, Maarif, 1996.
34. Mənafi M. Əbdürrəhim Talibovun yaradıcılığı. Bakı, Elm, 1972
35. Məhəmməd Füzuli (elmi tədqiqi məqalələr). Bakı, Azərnəşr 1958
36. Mir Cəlal. Füzuli sənətkarlığı. Bakı, Azərnəşr 1958
37. Moin M. Təhlile – həft peykəre-Nizami. Tehran 1335
38. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Elm, 1985.
39. Nəfisi S, Əhvalə əsare- qəsaedo qəzəliyyate Nizami. Tehran, 1326.
40. Nizami. Xosrov və Şirin. Bakı, Yazıçı, 1982
41. Nizami. Leyli və Məcnun. Bakı, Yazıçı, 1983
42. Rza X. Ayla günəş arasında. Bakı Yazıçı, 1993
43. Rza X. Bağışla, ey Vətən, Bakı, 1995

44. Rəsulzadə M. Ə. Azərbaycan şairi Nizami. İstanbul, 1991,
45. Rüstəm S. əsərləri, 6 cildə I. c, Bakı, Yazıçı, 1983
46. Rüstəm S. Təbrizim. Bakı, Gənclik, 1986
47. Sabir M. Ə. Hophopnamə. Bakı, Azərnəşr, 1962 (ərəb əlifbası ilə)
48. Təhmasib M. H. Azərbaycan xalq dastanları. Bakı, Elm, 1976.
49. Firdovsi. Şahnamə. Bakı, Yazıçı, 1987
50. Füzuli (izahlı biblioqrafiya göstəricisi) tərtib edən Ə.Xələfov. Bakı, 1958
51. Füzuli M. (Qısa biblioqrafiya) Bakı, Azərnəşr, 1996
52. Füzuli. Əsərləri, 5 cildə, I, c , Bakı, Elm, 1958
53. Füzuli Əsərləri, 5 cildə II c, Bakı, Elm, 1958
54. Füzuliyə təxmislər. Bakı, Yazıçı, 1993
55. Füzuli Leyli və Məcnun. Bakı, Uşaqgənclənəşr, 1958 (ərəb əlifbası ilə)
56. Füzuli. Seçilmiş əsərləri (tərtib, müqəddimə və şərhlər Ə. Cəfəridir). Bakı Yazıçı, 1984.
57. Füzuli. Türk divanı (tərtib edən Əmin Sədiqi). Tehran, 1374
58. Xalisbəyli T. Nizami və xalq ədəbiyyatı. Bakı, yazıçı, 1992.
59. Xəzri N. Qəm dəftəri. Bakı, Azərnəşr, 1991
60. Xəzri N. Torpaq, sənə and içirəm. Bakı, Yazıçı, 1989.
61. Xələfov Ə. Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq elmi-köməkçi biblioqrafiyanın müasir vəziyyəti. Müasir mərhələdə Azərbaycanda biblioqrafiya işi məsələləri (Elmi əsərlərin toplusu) B. ADU, 1982
62. Xələfov Ə. Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın biblioqrafiyası (dərs vəsaiti) B. ADU, 1985
63. Heyət C. Azərbaycan ədəbiyyatına bir baxış. Bakı, Yazıçı, 1993
64. Heyət C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Azərnəşr, 1990

65. Heyət C. Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış (başlanğıcdan XVI əsrə qədər). Bakı, Azərnəşr, 1993
66. Həsənzadə N. Bütün millətlərə. Bakı, Yazıçı, 1991
67. Hüseynov B. İran dini – siyasi və fəlsəfi fikrində «islam inqilabı» konsepsiyası. Bakı, Elm, 1989
68. Cabbarlı C. Əsərləri, Bakı, Azərnəşr, 1958
69. Cavadova M. Şah İsmayıl Xətəinin leksmkası. Bakı, Elm, 1977
70. Cavid H. Əsərləri, 4 cildə I c, Bakı, Azərnəşr, 1968
71. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. Bakı, Elm, 1994
72. Şəhəbi Ə. Nizami-şəere-dastansəra. Tehran 1336
73. Şəriəti Ə. Özünəqayıdış (fars dilindən tərcümə edən T. Kərimli) Bakı, «Sabah», 1994

II MƏQALƏLƏR

74. Abdulla B. Güney sovgatı: «Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı» Cənubdan səslər. «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 5 avqust 1990
75. Aslanov M. Qalmaz bu çöl divanəsiz – Cənubdan səslər «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 21 Aprel 1991
76. «Varlıq» və «Ədəbiyyat qəzeti»nin Tehran görüşü. «Ədəbiyyat qəzeti» 4 iyul 1994
77. Qarabağ fəryadı «Varlıq»ın səhifələrində «Elm» qəzeti, №5, 1994
78. Qarayev Y. Folklorumuzun tarixi C. Heyət Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Azərnəş, 1990
79. Qarayev Y. Xoş gəlmisən, «Varlıq», «Karvan» jurnalı, sentyabr, 1990
80. Qənbəroğlu Ə. Peşəm çərrahlıqdır, eşqim ədəbiyyat. «Şəhriyar» qəzeti, 15 mart, 1993
81. Əliyev R. Gücümüz birlikdədir. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 28 oktyabr 1988

82. Əliyev R. Nizaimi əsərlərində işlənmiş türk sözləri «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 26 iyul 1990
83. Əhmədov T. Ustad Şəhriyarın xatirəsi. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 14 aprel 1989
84. Zamanov A. Nəbiyev A. Folklorşünaslığımız: Şifahi xalq ədəbiyyatımız yeni tədqiqatda. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 8 dekabr 1989
85. Kərimli T. Füzuli qəzəllərində təcnis Azərbaycan EA Xəbərləri (ədəbiyyat dil və incəsənət seriyası-xüsusi buraxılış) Füzuli-500, 1996, s. 14 – 21
86. Məmmədli Q. Ağır illərin nəğməkarı (Sönməzin «Ağır illər» kitabı haqqında) «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 21 aprel, 1982.
87. Mənafi M. «Müqayisətül-lügəteyn» - Cənubdan səslər. «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 8 avqust 1987
88. Mətbuat soraqları («Varlıq» dərgisi haqqında). «Ədəbiyyat qəzeti», 7 iyul 1994
89. Nitqi H. Müqəddimə C. Heyət, Azərbaycan ədəbiyyatına bir baxış. Bakı, Yazıcı, 1993, s. 3 – 8
90. Paşayev Q. İraq türkmənləri. «Ədəbiyyat qəzeti» 18 dekabr 1992
91. Rəsulzadə M. Ə. Dirilik nədir? «Ədəbiyyat qəzeti» 25 oktyabr 1995
92. Hacı qızı P. «Varlıq»ın səhifələrində. «Ədəbiyyat qəzeti», 1995, № 7
93. Hacı qızı P. «Varlıq»dan seçmələr. «Ədəbiyyat qəzeti», 1995 № 11
94. Hacı qızı P. «Varlıq»dan seçmələr. Xəbərlər. «Ədəbiyyat qəzeti» 1995, № 9
95. Hacı qızı P. «Varlıq» jurnalında Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı Azərbaycan EA-nın «Folklor və mədəniyyət» toplusu. Bakı, 1989
96. Hacıyev İ. Kazımlı Ç. Mənəvi körpü yaradanlar. «İki sahil» qəzeti, 15 mart, 1994
97. Hacıyev T. Ədəbiyyat tariximizə faydalı bir baxış. «Ədəbiyyat qəzeti», 8 dekabr 1993.

98. Həbibbəyli İ. «Molla Nəsrəddin» sərhəddi keçir. «Azərbaycan» jurnalı, 1993, № 3 – 4, s. 183 – 187
99. Cəfərzadə Ə. «Varlıq» dərgisi və folklor – Cənubdan səslər «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 18 aprel 1991

III Aftoreferatlar

100. Казымов Р. Библиография художественной литературы и литературоведения в Азербайджане (1920-65 гг) Автореф. Канд. Дисс. Баку, 1971
101. Ларикова Н. А. Рекомендательная библиография. Автореф. Канд. Дисс. Москва, 1983
102. Мамедов Ф. Библиография общественно-политической литературы в Азербайджане в 1920-70. Автореф. Канд.дисс.Ленинград, 1972
103. Халафов А. История библиотечного дела в Азербайджане (1930 – 50 гг). Автореф, докт. дисс. Баку, 1974.

MÜNDƏRİCAT

«Varlıq» jurnalının yarandığı tarixi şərait və inkişaf yolu	3
--	---

I Fəsil.

«Varlıq» jurnalında Şimali Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı haqqında elmi məqalələrin tədqiqi.....	27
---	----

II Fəsil.

«Varlıq» jurnalında şimali Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı nümunələrinin bibliografiyası.....	89
---	----

Nəticə	123
--------------	-----

Ədəbiyyat	128
-----------------	-----

NƏZAKƏT İSMAYİLOVA

**«VARLIQ» JURNALI VƏ AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATI**
(1979-1995-ci illər)

Nəşriyyatın direktoru:

professor Nadir MƏMMƏDLİ

Kompüter dizayneri:	Tural Əhmədov
Texniki redaktor:	Rövşanə Nizamiqızı
Səhifələyici:	Aygün Əsgərova
Montajçı:	Rasim Hacıyev
Operator çapçı:	Elşad Hacıyev

Yığılmağa verilmiş 08.01.2009.

Çapa imzalanmış 04.02.2009.

Şərti çap vərəqi 8.5. Sifariş № 25.

Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 300.

*Kitab «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
səhifələnib çap olunmuşdur.*

E-mail: nurlan1959@gmail.com

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.